

ОДБРАНА

Тема

**БУЏЕТ
МИНИСТАРСТВА
ОДБРАНЕ
ЗА 2019. ГОДИНУ**

**ФОКУС
НА ЖИВОТНОМ
СТАНДАРДУ
И ОПРЕМАЊУ**

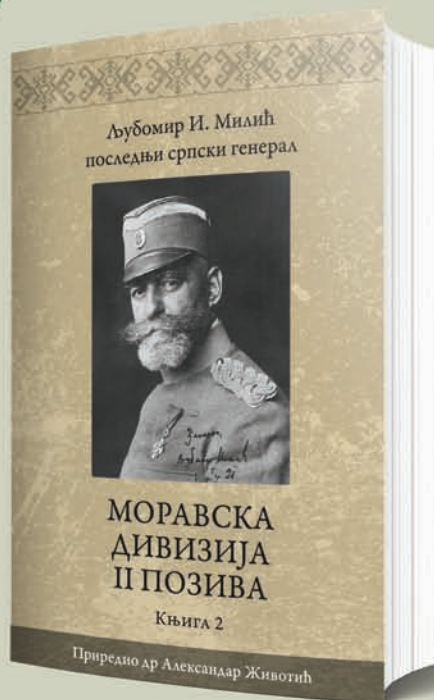
Година XIV ■ Број 319 ■ 1. јануар 2019. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

ISSN 1452-2160

9 771452 216004

ИСТОРИЈА

МОРАВСКА ДИВИЗИЈА ДРУГОГ ПОЗИВА, Књига 1
Љ. Милић
Аутор уводне студије и приређивач:
проф. др А. Животић
Броширано, ф. 14×21, 448 стр.

МОРАВСКА ДИВИЗИЈА ДРУГОГ ПОЗИВА, Књига 2
Љ. Милић
Аутор уводне студије и приређивач:
проф. др А. Животић
Броширано, ф. 14×21, 416 стр.

Комплет: шифра: 111397, цена: 1.980,00 **са попустом: 1.386,00**

Пишући своја сећања на командовање Моравском дивизијом другог позива, генерал Љубомир Милић ослањао се на дневник који је водио током читавог периода Великог рата, као и сећање за које је у моменту писања дела сам сведочио да је још „увек било свеже“. Сматрао је да ће својим делом, писаним на основу извора који званичним државним и војним органима нису били доступни, попунити постојећу празнину у излагању рада појединих јединица током Првог светског рата. И уистину, генерал Милић је својим трудом надоместио постојеће недостатке у до тада познатим радовима, старајући се да што је могуће детаљније и целовитије осветли активности своје дивизије, као и ратне напоре и подвиге својих бораца.

Двотомно издање обogaћено је и уводном студијом и специфичним приређивачким поступком проф. др Александра Животића, који је приказао околности у којима је овај мемоарски запис настао и његове особености, биографију генерала Љубомира Милића, као и шири контекст војних и политичких околности у којима је дело настало.

ЈЕЛЕНА ШАУЛИЋ БОЈОВИЋ 1896–1921, Учитељица и ратник Б. Бојовић

Броширано, ф. 14×21, 160 стр.

шифра: 111398, цена: 770,00 **са попустом: 539,00**

„Сматрала сам да чиним једну свету и племениту дужност.
А вазда сам желела да умрем само као достојна Српкиња.
Па и под непријатељским бајонетима,
тој би се смрти насмејала и без успреге и страха на сусрет изашла.”

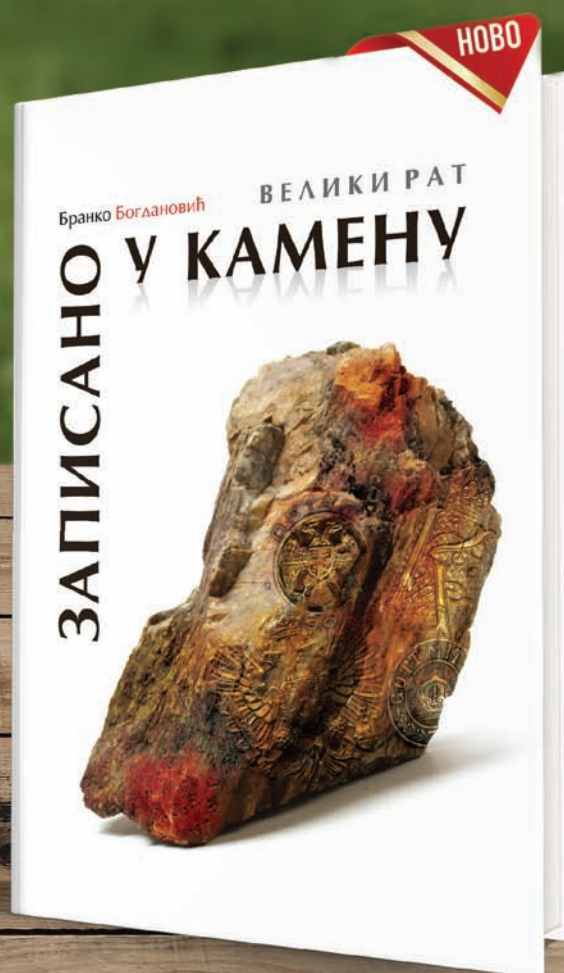
Из дневника Јелене Шаулић Бојовић

ВЕЛИКИ РАТ – ЗАПИСАНО У КАМЕНУ, Споменици и гробља палих у Великом рату Б. Богдановић

Тврди повез, ф. 23×31, 556 стр.
шифра: 111394, цена: 3.960,00
са попустом: 2.772,00

За време Великог рата Србија је поднела велики број жртава, а њима у част подигнути су ратни меморијали у скоро свим већим местима. Представљање ових спомен-обележја у књизи прати историјски контекст догађаја и имена палих бораца у борби за ослобођење, не заборављајући и спомен-обележја савезника и непријатељских војника. Неговање колективног сећања нације на ове жртве било је изражено све до Другог светског рата, када су ови меморијали занемарени.

Књига „Записано у камену“ сведочи о „култури помирења у смрти“, односу непријатеља према мртвим Србима и односу Срба према противницима, њиховим почивалиштима и сарадњи са страним представницима око уређења или пресељења војничких гробља.

ВОЈВОДЕ И ВОЈВОДСКИ БАРЈАЦИ – Војно уређење устаничке Србије (1804–1815)

Р. Љушић

Броширано, ф. 21×24, 344 стр.
шифра: 111400, цена: 2.970,00 са попустом: 2.079,00

Монографија употпуњује значајну празнину о Српској револуцији, а тиче се војног устројства устаничке Србије и војводских застава. Раздобље од 1804. до 1815. године аутор посматра као јединствену целину – ратно раздобље Српске револуције и те године су, уједно, хронолошки оквир ове монографије. Иако се о биткама, војводама, народној и регуларној војсци устаничке Србије писало, знатно више за Први него за Други српски устанак, тек овом монографијом добијамо прегледан и систематизован увид у војну организацију Србије од 1804. до 1815. године.

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традицију „Ратника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапанџин, пуковник

Главни и одговорни уредник

Владимир Почуч, потпуковник

Заменик главног уредника

Александар Петровић, мајор

Уредници

Мира Швелић, Душан Глишић

Новинари

Мирјана Крстовић, капетан,
Слађана Ракоњац, потпоручник,
Ива Костовић-Николић

Стадни сарадници

др Себастијан Балаш, др Славиша Влачић,
Милосав Ц. Ђорђевић, др Милан Мијалковски,
др Зоран Миладиновић, др Владимир Баровић,
др Миљан Милкић, Будимир М. Попалић,
Милош Стругар, Никола Остојић, Бојан Рајић,
Влада Ристић, др Мирјана Зорић, Милена Милетић,
Александар Киш

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (диковни уредник)
Станислава Струњаш (техничка уредница)

Фотографија

Даримир Банда, Душка Стефановић, Јово Мамула
(фото-репортери)

Језички редактори

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски,
Јелица Живановић

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Татјана Шућин

Документација

Горан Станковић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809

Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808

Секретар редакције 3201-809; 23-079

Прелом 3240-019; 23-583

Маркетинг 3201-728; 23-728; 3349-536

Преплата 3241-009; 3201-995; 23-995

Продаја 3201-810; 3241-254; 23-810

ТЕЛЕФАКС 3241-258

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19
odbrana@mod.gov.rs
redakcija@odbrana.mod.gov.rs
www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МЦ „Одбрана“

Преплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РЦ
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штедионице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд
ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 319

ОБУКА
У ЗИМСКИМ
УСЛОВИМА

СНИМИО
ЈОВО МАМУЛА

СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ 196

Сто година
од стварања
Југославије

На административној линији према Космету ИЗМЕЂУ МИРА И НЕМИРА

16

Осамдесет пет година
испитивања у области
ваздухопловства

ДОПРИНОС РАЗВОЈУ
И ТЕХНОЛОШКОМ
НАПРЕТКУ

30

Тенк Т-90М „прорив-3“ НОВИ ПРОБОЈ У МОДЕРНИЗАЦИЈИ

42

52

Певање уз гусле – нематеријално
културно наслеђе човечанства

СИМБОЛ
ИДЕНТИТЕТА
И ТРАЈАЊА

12 Буџет Министарства одбране
за 2019. годину

ФОКУС НА ЖИВОТНОМ СТАНДАРДУ И ОПРЕМАЊУ

20 Специјалац са сопствене
свадбе отишао на задатак

ОТАЏБИНА НЕ СМЕ ДА ЧЕКА

22 Интервју с пуковником
др Бојаном Павковићем, заступником
директора ВТИ

ПРЕДНОСТИ ДОМАЋЕГ РАЗВОЈА

26 Пилот-курс за учешће
цивила у мировним мисијама

И ЦИВИЛИ ПОД ПЛАВИМ БЕРЕТКАМА

32 Научни скуп о земљама
Западног Балкана и Европској унији

ДА ЛИ И КАДА?

36 Европска полицијска асоцијација (ЕПА)

БЕЗБЕДНОСНО ЕКОНОМСКА ШАНСА

38 Разговор с Бранком Богдановићем

ВЕЛИКИ РАТ – ДРУГИ УГАО

46 Заоштравање борбе
за глобалну превласт

КЛИНЧ ТИТАНА

60 Како се некада славило

НОВОГОДИШЊА НОЋ У КАСАРНАМА

У овом броју...

Законом о буџету Републике Србије за 2019. годину Министарству одбране опредељена су средства у укупном износу од 95,1 милијарду динара, што је за 24,6 милијарди динара више у односу на лане. Укупан износ представља збир 93,8 милијарди динара који је Министарству одбране опредељено из државне касе и 1,3 милијарди динара које чине приходи Министарства одбране – каже пуковник Милан Милуновић, начелник Управе за буџет Сектора за буџет и финансије.

Година која је пред нама, како је истакао министар одбране Александар Вулин на свечаној академији поводом Дана РВ и ПВО, неће бити ништа лакша од протеклих година, али, према његовим речима, биће то година у којој ће се наставити са опремањем, модернизацијом и јачањем Војске, „у којој ћемо постати свеснији себе и своје величине и значаја”.

О очекивањима у 2019. говорио је и пуковник др Бојан Павковић, заступник директора Војнотехничког института.

– Очекујемо да ће се у наредном периоду тек видети резултати нашег рада, јер су највиши државни и војни руководиоци препознали потребу за улагањем у сопствени развој и науку. Институту су одобрена знатна средства за развој и истраживање, а ради се и на мерама побољшања стандарда научноистраживачког кадра, како би се задржао новопримљени стручни кадар, јер су њихова знања веома цењена на тржишту – каже пуковник Павковић у интервјуу „Одбрани”.

После вишемесечног интерресорног рада државних органа, пред крај 2018. године организован је први пилот-курс за обуку цивила за учешће у мировним операцијама. Њихова обука и припрема за изградњу мира широм света поверена је Министарству одбране и Војсци Србије, тачније Центру за мировне операције. Начелник одељења за обуку потпуковник Горан Топаловић, у разговору за наш лист говори о томе како су их искусни мировњаџи обучавали и где је све обука реализована.

У Центру за летна испитивања и Сектору за ваздухопловна средства Техничког опитног центра на Аеродрому „Батајница” 14. децембра 2018. године, обележено је јубиларних 85 година континуираног испитивања ваздухоплова, ваздухопловног наоружања, ваздухопловне опреме, падобрана и падобранске опреме.

У традиционалном новогодишњем прилогу у рубрици Свет, Милош Стругар пише о предвиђањима за 2019. годину и истиче да ће се „пред највећим изазовима наћи државе које настоје да негују и одрже добре односе са свим великим силама и нису чланови економских и војних блокова”.

Магазин „Одбрана” у овом броју доноси више занимљивих прилога – репортажу са административне линије према Космету у којој је осликан живот и рад на Бази „Шушњак”, о једнодневном научном скупу „Западни Балкан као остатак уједињене Европе: свачија и ничија земља?”. Лазар Оџић, први човек Европске полицијске асоцијације за Балкан и југоисточну Европу, говори о тој организацији, а Бранко Богдановић, аутор књиге „Записано у камену”, о споменицима и меморијалима подигнути и постављени у част изгинулима у Првом светском рату. ■

2018. ГОДИНА

У СЛИЦИ И РЕЧИ

Новинари и фоторепортери магазина „Одбрана“ верни су хроничари збивања у нашем систему. Међу мноштвом догађаја са којих смо извештавали, издвајамо мањи број вести које су обележиле годину за нама. Десетине вежби, прегршт активности међународне војне сарадње, дешавања у војном школству, здравству и науци, новине у одбрамбеној индустрији, спорту и култури учиниле су 2018. нарочито садржајном. Била је то година обележавања века од краја Великог рата, година у којој је Војска Србије учинила значајне кораке ка модернизацији, опремању и побољшању животног стандарда.

Јануар

- Министар одбране Александар Вулин и начелник Генералштаба генерал Љубиша Диковић дочекали су Нову годину и Божић с припадницима Војске Србије.
- Кадет Сава Станковић победио у богојављенској трци за Часни крст на Ади Циганлији.
- Војна болница Ниш обележила 140 година постојања.
- Министар Вулин састао се с министром одбране Парагваја Диогенесом Мартинезом.
- Почело снимање филма „На бранику отаџбине – Ратне приче са Кошара и Паштрика“.
- Старији водник Иван Ристић добио признање „Најплеменитији подвиг године“.
- Министар Вулин у прибојском „ФАП-у“. Преузето 10 нових камиона за ВС.
- Министар одбране састао се с адмиралом Џејмсом Фогом командантом Команде Здружених снага НАТО-а у Напуљу.

Фебруар

- Отворен погон „Јумка“ у Бујановцу.
- Додељена прва решења о солидарној помоћи за рођење детета припадницима система одбране.
- Председница Владе Ана Брнабић обишла радове на реконструкцији интерната Војне гимназије.
- Седамдесет припадника Војске Србије испраћено у мисију УН у Централноафричкој Републици.
- Обележен Дан државности.
- Министар Александар Вулин боравио у званичној посети Руској Федерацији.

Март

- Српска одбрамбена индустрија представила се на сајму „UMEX 2018“ у Абу Дабиију.
- Отворена Очна банка на ВМА, војна амбуланта на Бежанијској коси и операциона сала у Војној болници Ниш.
- Министар одбране Александар Вулин са председником Републике Српске Милорадом Додиком отворио дечији вртић „Полетарац“ у Сребреници и халу фирме „Економик груп“.
- Министар Вулин и генерал Диковић разговарали са председавајућим Војног комитета НАТО-а генералом Петром Павелом.
- Шест авиона „ласта“ ушло у оперативну употребу РВ и ПВО.
- Војска обележила Дан сећања на stradale у НАТО агресији 1999. године.
- Државни и војни врх високо оценио вежбу „Садејство 2018“ на „Пасуљанским ливадама“.

Април

- После више од 20 месеци дезангажоване Заједничке снаге Војске Србије и МУП-а.
- Министар одбране учествовао на Међународној конференцији о безбедности у Москви.
- Вулин прославио Васкрс са припадницима Војске Србије на Бази „Шушњак“.
- Приликом извођења летачке обуке пао авион Г-4. Страдао пилот мајор Роберт Калоци.

- Успешно реализована мулти-национална командно-штабна вежба „Викинг 18“.
- Низом свечаности и приказима наоружања и војне опреме у више градова обележен Дан Војске Србије.

Мај

- Обележен Дан победе над фашизмом.
- Војна фудбал репрезентација наше Војске победила на 10. ЦИСМ купу у Црној Гори.
- Министар Вулин посетио Европску одбрамбену агенцију у Бриселу.
- Речна флотила извела вежбу „Видра 2018“.
- У Медија центру „Одбрана“ отворена изложба „Дијанина деца“.
- У Краљеву одржано прво међународно такмичење војних возача.
- Мултинационална цивилно-војна вежба „Балкански одговор 2018“ одржана на полигону АБХО „Равњак“ код Крушевца.
- Српски и грчки специјалци на вежби „FALCON 18“ демонстрирали ефикасност у противобуњеничкој борби.
- Београд био домаћин 12. конференције начелника генералштабова балканских земаља.
- Пешадијска чета и вод за заштиту снага из састава 4. бригаде КОВ испраћени у Либан.

Јун

- Мешовита артиљеријска бригада реализовала вежбу „Ватрени скок 2018“.
- Министар Вулин и генерал Симовић пратили учешће српских специјалаца на вежби „SOFEX“ у Грчкој.
- У Центру за обуку везе и информатике организована мултинационална вежба Војске Србије и Националне гарде Охаја „Сајбер Тесла 2018“.
- Председник Републике Александар Вучић посетио Војну гимназију.
- Међународна вежба „Платинасти вук 2018“ одржана на Бази „Југ“.
- Министар Вулин боравио у званичној посети Француској на позив колегинице Флоранс Парли.
- Министар Вулин озваничио улагања Србије у одбрамбену индустрију Републике Српске.
- Кадети завршне године Војне академије успешно извели вежбу „Дипломац 2018“.
- Војска и полиција приказали садејство на вежби „Заједнички удар 2018“.
- Припадници Специјалне бригаде са колегама из Русије и Белорусије учествовали на вежби „Словенско братство 2018“.
- Војска Србије одликована Орденом Републике Српске. Председник Милорад Додик орден уручио генералу Љубиши Диковићу.

Јул

- Артиљеријско-ракетне јединице за ПВД провериле ватрену оспособљеност на „Пасуљанским ливадама“.
- Министар Вулин у Братунцу представљао нашу државу на обележавању 26 година од страдања подрињских Срба.
- Председник Вучић посетио предузеће „Телеоптик-жироскопи“.
- Промовисана 61. класа Генералштабног усавршавања ШНО и 7. класа

Високих студија безбедности и одбране.

- Министар Вулин и генерал Симовић посетили контингент Војске Србије у операцији UNIFIL у Либану.
- Отворена реконструисана и модернизована пиштољска стрељана у касарни „Генерал Јован Мишковић“.
- Министар одбране боравио у званичној посети Народној Републици Кини.
- Државни и војни врх предвођен председником Вучићем присуствовао приказу нових борбених средстава у Никинцима.

Август

- Тенкисти, инжењерци и снајперисти наше Војске остварили запажене успехе на Међународним војним играма у Русији и Белорусији.
- Припадници Треће бригаде КоВ учествовали на вежби „Платинасти лав 2018“ у Бугарској и тактичкој вежби Западног војног округа у Руској Федерацији.
- Председник Вучић посетио Војнотехнички институт и разговарао са 48 новозапослених младих стручњака.
- Генерал Диковић сусрео се са начелником Штаба одбране мађарске армије генерал-пуковником Ференцом Коромом.
- Специјалци Војске Србије изводили су обуку у летњим условима на Власинском језеру и Делиблатској пешчари.
- Нови контингент српских мировњака испраћен у Централноафричку Републику.

Септембар

- Министар Вулин и генерал Диковић имали састанке са командантом Националне гарде Охаја генерал-мајором Марком Бартманом.
- У прибојском „ФАП-у“ потписани уговори у вредности 100 милиона динара за развој нулте серије камиона ФАП 3240, а Војска Србије примила је шест нових возила ФАП 2228.
- Промовисани најмлађи официри Војске Србије.
- Генерал-потпуковник Милан Мојсиловић постао нови начелник Генералштаба Војске Србије.
- Српски и румунски ваздухопловци приказали интероперабилност на вежби „Air Solution 2018“.
- После 12 година поново организоване коњичке трке у „Карађорђеву“.
- Председник Републике и врховни командант наредио приправност Војске Србије због стања на Косову и Метохији. Јединице на терену обишли министар Вулин и генерал Мојсиловић.

Октобар

- Одржана четврта међународна летно-тактичка вежба српских и руских пилота „Барс 2018“.
- Делегација Министарства одбране предвођена министром Вулином имала серију значајних састанака у Казахстану.
- Промовисани нови подофицири Војске Србије.
- Председница Владе Ана Брнабић открила споменик Гвозеденом пуку у Прокупљу.
- Председник Вучић најавио изградњу станова за припаднике система безбедности.
- Реализована петодневна мултинационална командно-штабна вежба подржана рачунарским симулацијама „REGEX 2018“.
- Министарство одбране и Војске Србије имали запажено учешће на 63. међународном сајму књига у Београду.

- Генерал Мојсиловић учествовао на састанку Војног комитета Европске уније.
- Министар Вулин представљао Србију на 8. међународном Сјангшен форуму у Пекингу и састао се са министром Народноослободилачке армије Народне Републике Кине генералом Веи Фенгом.

Новембар

- Обележено 70 година рада Војнотехничког института.
- На 10 локација широм земље 8.000 припадника Војске Србије реализовало вежбу „Век победника 1918-2018“.
- Низом свечаности обележен 11. новембар – Дан примирја у Првом светском рату.
- Војна болница Нови Сад обележила 235 година рада.
- Министар одбране присуствовао фабричком пријему првог, од укупно шест, хеликоптера Х-145М који су из „Airbus Helicopters“ наручених за Војску Србије.
- У Центру за мировне операције одржан први курс за обуку цивила за учешће у мултинационалним операцијама.
- Пешадијска чета из састава Прве бригаде Копнене војске и вод за заштиту снага који чине припадници Команде за обуку упућени у мировну мисију UNIFIL у Либану.

Децембар

- Министар одбране марширао 20 километара ноћу са падобранцима Специјалне бригаде.
- Обележен 4. децембар – Дан војних ветерана.
- Усвојен буџет Министарства одбране за 2019. годину – фокус на опремању и животном стандарду.
- Отворен погон Холдинг компаније „Јумко“ у Ресавици код Деспотовца.
- Председник републике, министар одбране и начелник Генералштаба обишли припаднике Војске Србије на више локације на југу Србије.
- Борбено возило „лазар 3“ званично ушло у употребу наше војске.
- Обележен Дан Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране.

ДАН РАТНОГ ВАЗДУХОПЛОВСТВА И ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНЕ ОДБРАНЕ

ЧУВАРИ ОБРАЗА И СЛОБОДНОГ НЕБА

Година пред нама неће бити ништа лакша од година за нама. Биће година великих притисака и потребе великих да нас сврстају и одреде, да њихове ратове и сукобе примимо као своје. Овај народ је давно научио да вреди живети и умрети само због једне ствари – наше Србије, наше слободне Србије, поручио је министар Вулин на свечаној академији поводом Дана РВ и ПВО.

У присуству изасланика председника Републике Србије министра одбране Александра Вулина, министра за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Зорана Ђорђевића, начелника Генералштаба Војске Србије генерал-потпуковника Милана Мојсиловића, припадника Министарства одбране и Вој-

ске Србије, Града Београда, локалних самоуправа, верских заједница и бројних гостију у Дому ваздухопловства у Земуну 24. децембра 2018. године, одржана је Свечана академија поводом Дана Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране.

– Ратно ваздухопловство и противваздухопловна одбрана у оним тешким и страшним данима, упркос свему и преко сваке наде, успели су да сачувају и образ војске и образ нације, али и слободно небо. Очекивати од вас да се носите са 19 најмоћнијих земаља на свету било је више него што може да се да или тражи, а ви сте то урадили – нагласио је министар Вулин додајући да су те 1999. године били слабији у свему осим у људима који су чинили РВ и ПВО, сачувавши тако образ наше земље.

Година изазова

Нема те армије, истакао је министар Вулин, која за себе може да каже да је издржала оно што је наша, нема тог ваздухопловства које може да каже да је летело слободним небом изнад своје земље са размерама такве премоћи, нити такве ПВО која може да каже да је са таквим системима успевала да обори најсавременије авионе на свету.

Свечана академија, додао је, прилика је да се сетимо и оних који су своје животе дали и због којих ми вечерас слободно стојимо овде.

– Година пред нама неће бити ништа лакша од година за нама. Биће година великих притисака и потребе великих да нас сврстају и одреде, да њихове ратове, сукобе примимо као своје. Овај народ је давно научио да вреди живети и умрети само због једне ствари – наше Србије, наше слободне Србије – поручио је министар Вулин.

Година пред нама је, истакао је министар одбране, она у којој ћемо наставити са опремањем, модернизацијом и јачањем, у којој ћемо постати свеснији себе и своје величине и значаја.

– Нисте обрुкали претке, али задивили потомке јесте и имате с правом на кога да се ослоните – закључио је министар Вулин.

Честитајући празник свим припадницима, командант РВ и ПВО генерал-мајор Душко Жарковић истакао је да су се у историји вида дугој више од века смењивали периоди просперитета, али и бурни периоди, када се бранила и одбранила држава и народ, додајући да данас можемо бити поносни на све припаднике РВ и ПВО јер су увек били на висини задатка, стављајући љубав према отаџбини и слободи испред својих живота.

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ДАНА РВ И ПВО У ЈЕДИНИЦАМА

Дан Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране обележен је свечаним стројем на аеродромима „Батајница“ и „Лађевци“, као и у касарни „Бањица-2“.

Свечаности на „Батајници“ присуствовао је заменик команданта РВ и ПВО бригадни генерал Сава Миленковић, који је, подсећајући на славну традицију, истакао да имамо трајан задатак и обавезу да негујемо сећања на све оне који су своје животе дали бранећи отаџбину, као и на њихова дела и постигнуте успехе.

– Данас имамо трајан задатак и обавезу да негујемо сећање на њих и њихова херојска дела, на њихове постигнуте резултате, јер је то најбољи путоказ ка будућности – нагласио је генерал Жарковић.

Сумирајући резултате у години за нама, генерал Жарковић истакао је да је 2019. година она у којој се наставља опремање и развој вида, јер се очекује опремање кључним борбеним средствима, која су сигуран гарант слободног српског неба уз потпуно оспособљено и високомотивисано људство.

– Постигнути резултати у 2018. години, расположиви кадар, уз савремена средства, гарант су да ће 2019. година бити још успешнија и да ћемо све постављене задатке извршити у потпуности, професионално и одговорно – поручио је генерал Жарковић.

Одлуком команданта РВ и ПВО, Агенцији за контролу летења додељена је плакета РВ и ПВО за дугогодишњу и успешну сарадњу, коју је генерал Жарковић уручио директору Предрагу Јовановићу.

Одликовања најзаслужнијима

Поводом Дана РВ и ПВО изасланик председника Републике Србије и врховног команданта Војске Србије министар Вулин уручио је припадницима Министарства одбране и Војске Србије медаље за изузетне заслуге и постигнуте резултате у области одбране и безбедности Србије и медаље за ревносну службу.

– Година за нама је она у којој је РВ и ПВО спасена од пропадања и уништења. То је година у којој смо поново вратили поверење читаве нације и наше војске у РВ и ПВО. Година која је пред нама ће бити година наставка модернизације и опремања и у којој ћемо после више деценија имати 14 „мигова 29“, у којој ћемо добити нове хеликоптере Ми-17, нове борбене хеликоптере Ми-35, као и сјајне хеликоптере Х-145. Биће то година у којој ћемо моћи да кажемо да смо у регионалном смислу, вероватно, најспособније ваздухопловство и противваздухопловна одбрана. Наравно, изнад свега су људи они који чине РВ и ПВО, они због којих је све ово могуће – рекао је министар Вулин и додао да се поносимо њиховом храброшћу, обученошћу, посвећеношћу, те да ћемо и у години која је пред нама радити на томе да материјални положај не само наших пилота, припадника ПВО, већ и летачког и земаљског особља буде бољи и да им живот буде бар мало лакши и једноставнији.

Он је подсетио да су сви били поносни када је на небу над Србијом на вежби „Век победника“ после много година летело осам „мигова 29“.

Министар Вулин је поручио да ће 2019. година бити година даљег обнављања, у којој ћемо сами чувати наше небо, своју земљу и наставити да модернизујемо и опремамо наше ваздухопловство и противваздухопловну одбрану.

Генерал Жарковић је истакао, да је 2018, са становишта РВ и ПВО, била значајна пре свега због опремања савременим борбеним системима – ваздухопловима МиГ 29 и „ластама“. У тој године завршен је и ремонт на делу кључних борбених средстава и учествовали су у мултинационалним вежбама као што су „Air solution“ и БАРС, као и на најзначајнијој домаћој вежби – „Век победника 1918–2018“.

Према његовим речима, припадници РВ и ПВО у 2019. годину улазе са великим очекивањима када је реч о опремању и усавршавању кадра, који ће бити спреман и способан да прихвати нову технику, а самим тим да унапреде и оперативне способности ваздухопловства.

Дан РВ и ПВО обележава се у знак сећања на 24. децембар 1912. када је, на основу Одлуке српског Војног министарства и Главног ђенералштаба, војвода Радомир Путник донео Решење о формирању Ваздухопловне команде са седиштем у Нишу. ■

Биљана МИЉИЋ
Снимио Јово МАМУЛА

БУЏЕТ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ ЗА 2019. ГОДИНУ

ФОКУС НА ЖИВОТНОМ СТАНДАРДУ И ОПРЕМАЊУ

Имајући у виду савремене безбедносне изазове, ризике и претње, држава Србија препознала је потребу да Војска Србије у сваком тренутку буде спремна за одбрану националних интереса. Опредељење Републике Србије за политику војне неутралности суштински је разлог за знатно већа издвајања за потребе одбране.

Како је скројен војни буџет и шта припадници система одбране могу да очекују у новој години, питали смо начелника Управе за буџет Сектора за буџет и финансије пуковника Милана Милуновића.

– Законом о буџету Републике Србије за 2019. годину Министарству одбране опредељена су средства у укупном износу од 95,1 милијарду динара, што је за 24,6 милијарди динара више у односу на лане. Укупан износ представља збир 93,8 милијарди динара који је Министарству одбране опредељено из државне касе и 1,3 милијарди динара које чине приходи Министарства одбране – каже за „Одбрану“ пуковник Милуновић.

Човек у првом плану

Посматрано кроз призму бруто друштвеног производа (БДП) Републике Србије, буџет Министарства одбране износи 1,75 процената и тежи да достигне планираних два одсто, што је и предвиђено Дугорочним планом развоја система одбране.

– Ако посматрамо структуру буџета, на персоналне трошкове одлази 42,4 процента, на оперативне 20,7, а на инве-

стиције 36,9 процената буџета. Таква структура показује да смо за годину дана успели да постигнемо још бољи однос од 50–30–20, коме теже и многе развијене земље – истиче начелник Управе за буџет и додаје да надлежни у систему и у 2019. години настављају да раде на унапређењу животног стандарда припадника Министарства одбране и Војске Србије, као и на модернизацији и бољој опремљености Војске Србије.

Буџет има социјални карактер и њиме су предвиђена средства за повећање плата запосленима у систему, јер је побољшање животног стандарда од суштинског утицаја на прилив и одлив кадра.

– Социјални аспект буџета, односно брига о људима побољшањем стандарда и услова живота и рада професионалних припадника Војске Србије императив је Министарства – наводи пуковник Милуновић, истичући да се и до сада том проблему посвећивала пажња.

Наиме, плате професионалних припадника Војске Србије су почев од децембра 2017. године повећане за 10 одсто, а обезбеђено је и задржавање повољнијих коефицијената услед премештаја, односно распореда на друго радно место.

– Сем тога, већ је предузет низ мера којима су додатно повећана примања у Специјалној бригади, научноистраживачких радника, војника, кадета, ученика, лица ангажованих на привременим и повременим пословима, а повећани су и износи солидарних помоћи – каже начелник Управе за буџет.

Пуковник Милуновић наглашава да је предстојеће повећање примања четврто по реду након смањења плата

Нову годину Министарство одбране дочекује са буџетом од 95,1 милијарду динара, који ће омогућити наставак процеса набавке и модернизације наоружања и војне опреме, али и повећање плата и одређених припадности запосленима у систему, што ће Војску вратити на место које јој у држави и друштву припада

2014. године, које је било условљено фискалном консолидацијом јавних финансија. То ће, истиче он, у односу на период од пре четири године, у кумулативном збиру представљати раст плата од 28,4 процента за запослене у Министарству одбране и Војсци Србије.

– Од јануара наредне године, осим повећања плата од девет одсто, за исти проценат повећаће се и накнада за дежурство у систему противваздухопловне одбране као и у систему трагања и спасавања, те накнаде за службу под отежаним условима, дежурство у војно-здравственим установама, као и сви додатни коефицијенти за посебне услове службе и специфичну војну службу – наводи наш саговорник и додаје да повећање примања могу да очекују и војници, кадети, ученици, те лица ангажована на привременим и повременим пословима.

Министарство одбране, истиче он, континуирано прати кретање примања професионалних припадника и на основу показатеља, а у границама реалних економских могућности, запослени могу и у 2019. години очекивати још неке мере којима ће додатно бити побољшан њихов материјални положај.

Станоградња испред кредитирања

Од почетка примене Програма дугорочног стамбеног кредитирања професионалних војних лица Војске Србије, стамбено питање на тај начин решило је 3.347 припадника система одбране.

– У 2018. години за субвенционисање стамбених кредита обезбеђено је 300 милиона динара, а исплаћено је 235 субвенција и 106 бескаматних кредита за кориснике војних пензија доделом новчаних средстава у износу од 20.000 евра у динарској противвредности. Међутим, у 2019. години првенство се даје станоградњи и за ту сврху у буџету Министарства грађевине већ су издвојена знатна средства. Дакле, сада се изградња станова ставља у први план, јер је то један од најсигурнијих и најповољнијих начина решавања стамбеног питања. У том смислу, реализацијом пројекта изградње станова за припаднике сектора безбедности у више градова у Републици Србији, многи професионални припадници Војске решиће своје стамбено питање – каже пуковник Милуновић.

Пуковник Милан Милуновић

С обзиром на то да и даље постоји интересовање за решавање стамбеног питања путем кредита, због тренда пада каматних стопа, Министарство одбране преговара са банкама како би обезбедило посебне повољности за комерцијалне стамбене кредите и за кредите за станоградњу.

– Из тог разлога, Министарство одбране достављаће понуде банака са условима за подизање комерцијалних стамбених кредита и кредита за станоградњу, са посебним повољностима за припаднике Министарства одбране и Војске Србије – наводи начелник Управе за буџет, додајући да се због великог броја нерешених стамбених питања у Војсци тој проблематици и у будуће мора посветити велика пажња и спрам могућности правовремено предузимати адекватне мере.

Година модернизације

Сем социјалног, буџет има и развојни карактер, јер ће значајан део средстава у наредној години бити усмерен у инвестиције.

– Када говоримо о опремању, планиран је износ од 32,1 милијарду динара, од чега 31,5 милијарди динара представљају средства из буџета, а 650 милиона динара из прихода. Наведена сума превасходно је намењена за набавку и модернизацију на-

оружања и војне опреме за потребе Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране. Такође, потребно је и даље наставити са улагањима у предузећа Одбрамбене индустрије Србије како бисмо постигли што већу самосталност у опремању наше војске – истиче Милуновић и додаје да се на тај начин осавремењава домаћа одбрамбена индустрија која је по квалитету својих производа позната и призната у свету.

И година на измаку је, подсећа он, у погледу опремања за Војску Србије била значајна – решено је питање контроле и заштите ваздушног простора ловачком авијацијом, вишеструко су увећане способности у сегменту хеликоптерских јединица и способности њиховог одржавања, унапређена је способност специјалних јединица „Пројектом 1500“, а створени су и услови за знатно повећање способности оклопних, механизованих и артиљеријских јединица Копнене војске.

– У предстојећој години настављамо са улагањима у инфраструктуру, што се може видети и по висини одређених средстава у износу од 1,6 милијарди динара. Осим

тога, очекујемо да остваримо и знатне приходе од закупа и продаје вишка војних објеката. Средства су првенствено намењена за изградњу објеката за смештај наоружања и војне опреме, као и за унапређење смештајних услова припадника војске. Настављамо и проширујемо улагања у инфраструктурне пројекте, од којих су најзначајнији реконструкција Питомачког клуба на Војној академији и интерната Војне гимназије, изградња хангара за смештај и одржавање хеликоптера на Аеродрому Ниш, као и изградња хангара и повезивање водовода на Аеродрому Батајница – каже наш саговорник, додајући да војна инфраструктура, у коју годинама није значајније улагано, поново долази у фокус интересовања система одбране.

И у години за нама Министарство одбране је значајним улагањима реконструисало пиштољску стрељану на Војној академији, унапредило капацитете Команде центра за обуку јединица за мултинационалне операције у Базу „Југ“, уредило објекте и спортске терене на Војној академији и у Војној гимназији и увело грејање у касарни у Лесковцу.

Улагања у војно здравство

Када је реч о војном здравству, 2018. годину обележило је уређење простора за очну банку, набавка магнетне резонанце на ВМА, као и отварање оперативног блока у Војној болници Ниш. Такође, набављени су респиратори и респираторни уређаји, компјутеризовани томограф, холмијумски ласер за уролошку хирургију, као

и опрема за очну банку ВМА. За потребе Војне болнице Ниш прибављени су дефибрилатори, опрема за анестезију, дијагностички и радиодијагностички уређаји.

Ту се, према Милуновићевим речима, неће стати с улагањем у војноздравствени систем који не брине само о војним, већ и о цивилним осигураницима, за шта су опредељена још већа средства. Спрам капацитета војног здравства, намеће се потреба успостављања оптималног односа у пружању здравствених услуга војним и цивилним осигураницима.

– Закључивањем нових уговора створени су повољнији услови за набавку лекова, санитарског потрошног материјала и ортопедских и других помагала. Такође, порастом плата и пензија повећана су издвајања од доприноса, која заједно са новцем из буџета чине око 3,5 милијарди динара, а то су значајна средства за задовољење потреба војног здравства. Сем тога, посебно је планирано око 124 милиона динара за опремање војног здравства – набавка опреме за ангио-салу за потребе радиологије, вештачких плућа за потребе кардиологије, апарата ергометрије за дијагностику и кардиолошки ултразвук – истиче први финансиста Министарства, наглашавајући да су посебна средства од 70 милиона динара опредељена за Војну болницу „нивоа 2“ у мултинационалној операцији Уједињених нација у Централноафричкој Републици.

Само уз добро планирање и извршење буџета, каже наш саговорник, може се обезбедити остваривање приоритетних циљева, мисија и задатака Министарства одбране и Војске Србије. Према његовим речима, у оперативном смислу мора се радити на још бољем планирању свих приоритетних потреба и задатака војске, на синхронизацији свих планова и њиховој операционализацији кроз план набавки.

– Све ово јасно указује да Министарство одбране, уз велику подршку Владе Републике Србије и врховног команданта Војске Србије Александра Вучића, непрекидно улаже напоре на стварању снажније и задовољније војске. Људи увек морају бити у првом реду приоритета, а војска по својој природи мора се јачати и наоружавати – каже пуковник Милуновић, додајући да се и даље мора радити на унапређењу животног стандарда свих припадника, на обуци, на опремљености и јачању способности војске. ■

Мирјана КРСТОВИЋ
Снимио Јово МАМУЛА

НОВО ОКЛОПНО ВОЗИЛО У НАОРУЖАЊУ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Војска Србије се интензивно наоружава и опрема најсавременијим средствима. Ово је први пут после више од 30 година да смо својом памећу, знањем и новцем направили овакво савремено средство, рекао је министар Александар Вулин.

ЛАЗАР ДОБИО ПОСАДУ

Министар одбране Александар Вулин и начелник Генералштаба Војске Србије генерал-потпуковник Милан Мојсиловић пратили су 20. децембра на полигону „Никинци“ обуку припадника Војске Србије у руковању, коришћењу, употреби и основном одржавању новог оклопног борбеног возила точкаша „лазар 3“.

Како је том приликом истакао министар Вулин, тиме се крунише иницијатива председника Србије и врховног команданта Александра Вучића, коју је покренуо још као министар одбране, да се у нашу војску уведе најсавременије борбено возило пешадије.

– „Лазар 3“ је данас добио посаду Војске Србије. Имамо обучене припаднике који могу да га користе и да своје знање пренесе и другима. Захваљујући тој иницијативи, ове и наредне године, Војска Србије ће се интензивно наоружавати и опремати најсавременијим средствима. Поносан сам и срећан јер је ово наше борбено возило. Ово је први пут после више од 30 година да смо својом памећу, знањем и новцем направили овакво савремено средство – рекао је министар Вулин и додао да је давних осамдесетих година тадашња СФРЈ правила борбена возила, те да је од тада до данас ово први пут да Војска Србије добија тако савремено и моћно средство из сопствене производње.

– Наши инструктори – наша памет, новац и фабрички капацитети направили су „Лазара 3“ – навео је министар одбране, наглашавајући да је наше само оно што сами производимо.

– Само она технологија коју сами освојите је ваша технологија. То нико не може да вам узме. Војсци Србије нико више не може да узме способност да се опрема, наоружава и јача – поручио је министар Вулин.

Начелник Генералштаба истакао је да је реч о завршној фази оспособљавања припадника Војске Србије у употреби новог борбеног возила „лазар 3“.

– Опремање јесте сегмент у процесу подизања оперативних способности Војске Србије. Најбитнији сегмент који се односи на употребу поменутог борбеног возила приведен је крају и ми смо без сумње добили нуклеус припадника Војске Србије, који ће у почетној фази имплементирати своја знања у делу који се односи не само на употребу борбеног возила, него и на употребу јединица у тактичком и доктринарном начелу. Ја сам у потпуности задовољан приказаним – нагласио је генерал Мојсиловић, изражавајући захвалност на потпуној координацији и имплементацији стратегијских одлука у делу који се односи на опремање најсавременијим борбеним средствима Војске Србије.

Према речима помоћника директора ЈП „Југоимпорт – СДПР“ Александра Лијаковића, „Лазар 3“ је овим приказом ушао у наоружање Војске Србије.

– Ово није само модел новог возила, већ је и по концепту сасвим ново возило. Реч је о оклопном борбеном возилу 8x8, урађеном по свим критеријумима водећих возила западног порекла. Обухвата врло модеран приступ оклопне заштите, покретљивости, ватрене моћи и могућности дуготрајне борбе у сукобима различитог интензитета, антитерористичкој борби, антигерилској борби, мировним операцијама, али и класичним сукобима средњег интензитета – нагласио је Лијаковић. ■

С. КИЛИБАРДА
Снимио Јово МАМУЛА

НА АДМИНИСТРАТИВНОЈ ЛИНИЈИ ПРЕМА КОСМЕТУ

ИЗМЕЂУ МИРА И

Стрм и кривудава пут који из Куршумлијске бање води ка Бази „Шушњак“ на административној линији према Космету јасно указује да се приближавамо подручју на коме се живот одвија по посве другачијим законима и правилима. На том простору, у близини некадашњег магистралног пута Куршумлија–Подујево и чувеног превоја Преполоц, у прошлости је било много безбедносних проблема, нарочито у периоду после рата 1999. године. Албанци из подујевске општине нападали су припаднике МУП-а, постављали мине по путевима и кидисали на старачка домаћинства у тада незаштићеној Копненој зони безбедности. Породице Алексић и Сарић из села Тачевац биле су приморане да се пушкама бране од вишечасовних напада албанских терориста, који су осим аутоматског наоружања, ко-

ристили и минобацаче. Сељаци са овог подручја су се самоорганизовали, патролирали селима и држали ноћне страже. Но, и поред тога, нападачи с друге стране административне линије убили су више људи.

Споразум са КФОР-ом и повратак Војске Србије у Копнену зону безбедности 2001. године променио је ситуацију. Смањен је број инцидената, а и српско становништво је од тада неупоредиво безбедније и сигурније. То, ипак, не значи да су безбедносни изазови на том простору потпуно ишчезли. Путеви дроге и трговине људима су нешто јужније, али много је оних из подујевског краја који би да отимају, пљачкају, краду, па чак и да подмукло пуцају из заседе на територију уз административну линију према Косову и Метохији.

То што старешине и војници с Базе „Шушњак“ свакодневно чине није збир једноличних и механичких радњи, већ, напротив, узбудљиво преплитање војничких поступака, захтевности патролних стаза, тренутних догађања и асоцијација на протекла збивања. Јасно је и да није реч о рутини, пошто се увек крећу другим правцима и у различито време, обављајући трећину патрола ноћу.

Командир Базе „Шушњак“,
мајор Иван Шмигић

Командир патиrole,
старији водник Горан Арсић

НЕМИРА

Дрвосече с пушкама

База „Шушњак“ смештена је, како кажу војници, између мира и немира. Монтажно-демонтажни објект, некада називан „контејнер са пет звездица“, одолева зубу времена и омогућава припадницима Треће бригаде Копнене војске да штите локално становништво, спречавају бесправне сече шума, шверц, недозвољене преласке административне линије и сличне активности. Командир базе мајор Иван Шмигић провео је четвртину последње деценије на бази. Ту је сваке године стотинак дана, па нема бољег саговорника за све оно што војници 37. механизованог батаљона из Куршумлије раде на том простору.

– Када се пењем уз брдо, осећам да долазим на познато место. База ми је и буквално друга кућа, прирасла ми је срцу. Сродно сам се са људима који живе овде, као и с пределима. Супруга, син и две ћеркице живе у Прокупљу, тешко им падају моја честа одсуства, али су се навикли. Војни позив је такав, тежак и напоран, а с друге стране, сами смо одлучили и бирали да будемо војници, тако да сада и радимо оно што је посао војника – каже мајор Шмигић.

Гледамо мајора окруженог картама како нестрпљиво ослушкује звукове из правца којим је отишла патрола, како мислима прати своје војнике док се крећу шумом, ливадама, узбрдо, низбрдо, преко потока и како сатима стрепи да се нешто непредвиђено не догоди.

На подручју које контролишу припадници Базе „Шушњак“ влада апсолутни мир, али мајор Шмигић никада не заборавља да је у прошлости управо на тој територији било тешких инцидената и напада албанских екстремиста на припаднике Војске Србије и мештане.

– Страх за људе на задатку увек постоји, мада смо опремљени савременим наоружањем и одличним заштитним средствима. Опасности вребају, поготово када на нашу страну административне линије крену неке чудне дрвосече, наоружане пушкама, које у краћу шуме полазе као у неку војну акцију – са извиђачима, техником, везама, обезбеђењем и потпуном логистиком. Било је тога доста у прошлости, а и ове године спречили смо две такве групе у краћи нашег шумског блага, док смо више лица и заплењене тракторе предали органима МУП-а – каже мајор Шмигић.

У тренутку док објашњава како старешине и војнике из механизоване чете којом командује најбоље упозна током ангажовања у критичним ситуацијама и при великим физичким напорима, чујемо звукове споља који наговештавају да ће патрола убрзо кренути на задатак. У припремама пред полазак нема много разговора – стављају се шлемови, панцири, узима се лично наоружање и муниција, проверавају средства за дневно и ноћно осматрање као и уређаји везе и одлази на линију за пуњење оружја, где чланови патроле изводе последње припреме и проверу наоружања.

Патролу предводи старији водник Горан Арсић. По изласку са базе указује се живописни крајолик јужне Србије. Чланови патроле немају времена да уживају у заводљивим нијансама зиме, већ пажљиво осматрају предео и траже трагове који би указали на присуство илегалних прелазника и других непожељних лица. Они корачају један из другог на растојању од десет до петнаест корака. Тишину ремети само по неки случајни шум. Војници се у први мах крећу узбр-

до до раштрканих кућа села Дабиновац, где проверавају да се ту, којим случајем, није обрео неко ко не би требало. Многе куће су напуштене. Тек се из понеке авлије чује лавез паса, наговештавајући да у неком од кућерака живи усамљено старачко домаћинство.

Окршај на пикету

После Дабиноваца патролна стаза спушта се уским путељком кроз шуму до Љубичиног потока, где ће бити привремена заседа. Нема приче, пушке су спремне, а цеви окренуте према земљи. Чује се звук у шуми. Водник Арсић даје знак и сви војници као један залежу иза заклона. Тајац. Поток жубори. Напетост расте.

– Вероватно је нека од шумских животиња... Идемо даље – наређује старешина.

Гледамо повремено на околне литице. Када човек пешице прође врлетима и гудурама схвати несувислост изјава о наводном херметичком затварању административне линије. Нема таквог затварања у беспућу. Ходемо и лагано губимо појам о времену. Кад ће већ та линија коју Албанци настоје да претворе у границу? Стигли смо. Исто дрвеће, исто поднебље, Србија тамо, Србија овде. Показују нам место где су се припадници базе недавно сусрели са патролом КФОР-а из пољског контингента и реализовали једновремену патролу. Ти сусрети имају уходани ритуал.

– Када се угледамо, махнемо једни другима и онда приђемо. На неких сто метара размака скидамо шлемове. Кад се сретнемо рукујемо се, разговарамо, размењујемо искуства из патролирања. Буде и понека шала, наравно – причају искусни војници.

То што старешине и војници с Базе „Шушњак“ свакодневно чине није збир једноличних и механичких радњи, већ, напротив, узбудљиво преплитање војничких поступака, захтевности патролних стаза, тренутних догађања и асоцијација на протекла збивања.

Стазом кроз шуму стигосмо до узвишења Пикет. Истог тренутка у патроли завлада опрез. Ове године на том истом месту спречена је недозвољена сеча шума. Крајем јануара звук моторне тестере у дубини територије Централне Србије привукао је пажњу патроле с Базе „Шушњак“. Осматрачи крадљиваца уочили су наше војнике, па је тестера заћутала. Међутим, три трактора из правца села Дубница, на Космету, приближавала су се административној линији. Командир је узвикнуо: „Војска Србије, стој!“ Људи са трактора почели су да беже, али су трактори остали. Један од шумокрадица је задржан. Група која је секла шуму запуцала је из даљине рафалима из аутоматског оружја. Срећом увис. Командир Базе у међувремену је послао још једну патролу ка Пикету, а са њом су стигли и припадници МУП-а, који су преузели задржано лице, тракторе и све што је војна патрола запленила на лицу места.

Сличан догађај поновио се и у априлу на неприступачном вису Бусака, када је патрола са Базе „Шушњак”, такође, запленила један трактор и спречила бесправну сечу шуме, поново уз опомињућу рафалну паљбу Албанаца. Војници који су тог дана на задатак пошли у 14 часова, а на Базу су се вратили у зору наредног дана. Иако уморни, гладни и жедни, војници нису устукнули нити се пожалили командиру.

– Нема ту много мудрости – војницима треба дати добар пример и они ће вас следити – каже старији водник Горан Арсић.

У даљини се види велики раван простор, који мештани зову Крадње поље, одакле поглед пуца на Бајгору и косовску равницу.

– Лепа је наша земља... Треба то бранити. Данима је мирно, али морамо бити опрезни. Тишине су увек најопасније – наставља водник Арсић, додајући да је добро што снег пада, јер по снегу и зверке, али и људи увек покажу траг.

Ноћ је једнако погодна за откривање недобронамерних, што због савремене опреме за осматрање, што због тишине која кад завлада над целим простором, открива сваки шум. Војници тада пажљиво мотре и послушкују, јер некад и детаљ може да укаже на долазак илегалца. Прати се лавез паса, нека упаљена цигарета или покушај сигнализације. А, кад падне магла, уво је важније од ока. Војници се уздају у себе. Имају, кажу, само њима знане тајне које их додатно чувају од било каквог изненађења, а верују и водичу паса десетару Милану Вељковићу и белгијском овчару Флешу, који, захваљујући непревазиђеном чулу мириса, први осети било чије кретање у простору.

Умрла села

Војник из патроле двогледом дуго осматра бели хоризонт испред себе. Нема разлога за забринутост. Циљ је да се до краја патроле стигне до Старе Метохије и Бајовића Лазова, одакле почиње зона одговорности Базе „Трмка”. Пут нас води преко путог предела. Кажу да се налазимо у центру села Вукојевац. Збуњено се окрећемо око себе и не видимо ништа, али баш ништа што би указивало да се налази-

мо у насељеном месту. Објашњавају ми да је Вукојевац био село до шездесетих година прошлог века и говоре да ни истраживачи Географског института Србије нису успели да пронађу трагове насеља, иако су имали детаљне географске карте и навигацију. Утврђено је да од Вукојевца није остао ни камен на камену и то у буквалном смислу. Другим речима, село је једноставно нестало.

Није то усамљени случај. На овом простору са мапе су избрисана и села Тачевац, Пардус, Растелица, Лазово, Врбица и Лазићи, док је у Кртоку, Дабиновцу и Шушљаку остала понека кућа. С друге стране, са Преполца и са Шанца види се Подујево и околна села Горња и Доња Дубница, Репа, Крпимеј, у којима се у последњих двадесетак година видљиво повећао број становника. Административна линија у куршумлијском крају уједно је и линија демографског раздвајања. Само што се српска села гасе, док у албанским селима број житеља расте и то не само због већег рађања деце, већ и зато што су те просторе населили људи који никада ту нису живели, вероватно са простора Албаније.

Војници с Базе „Шушњак” сведоци су нестјања српског народа у пределима којима патролирају, али мало шта могу да учине да преокрену ток ствари. Они чине оно што могу – гарантују безбедност тим људима, одржавају и поправљају пут који је једина комуникација са Куршумлијском бањом и Куршумлијом, док војни лекари обилазе засеок и лече људе. Од људи који и даље живе на том простору често се чује да је присуство војске једини разлог зашто су остали. Они се баве сточарством, али немају коме да продају своје производе. Некада су то могли да ураде у оближњем Подујеву, али сада није тако. Куршумлијска бања је једино место на које су усмерени, али је и овај некадашњи центар регионалног туризма поприлично запуштен и урушен. Изглед бање упућује да ће, уколико се нешто брзо не предузме, и она нестати са географских карти.

Дошло је време за повратак у базу. Чланове патроле уморио је јак успон, дуг неколико километара, од напушеног села Лазићи до пропланка Бусак, тако да је управо на том делу дошла до пуног изражаја одлична физичка спремност. Није лако превалити толики пут с двадесетак килограма опреме на себи.

Патроле се никада не крећу истим правцем или у исто време, док се најмање трећина њих обавља ноћу. Избегава се свака рутини у патролирању, пошто с друге стране административне линије увек по неки „чобанин” пажљиво прати и бележи сваку примећену патролу и обавештава надређене. Зато је боље бити неприметан, тих и увек се појављивати на другом, неочекиваном месту.

Обученост, спремност али и искуство наших војника доказ су да су управо они чврста препрека за све који би хтели да административну линију пређу ван дозвољених места, предузму терористичке акције или се баве шверцом, трговином људи и бесправном сечом шума. После патролирања, осматрања, заседа и осталих дневних задатака, патрола се враћа у своју базу, где војници могу да попију чај, поједу укусно спремљену кувану храну и спавају у топлим просторијама. До следеће патроле. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

СПЕЦИЈАЛАЦ СА СОПСТВЕНЕ СВАДБЕ ОТИШАО НА ЗАДАТАК

ОТАЦБИНА НЕ СМЕ ДА ЧЕКА

Познато је да припадници Специјалне бригаде Копнене војске не штеде себе. Из дана у дан они усавршавају своје способности како би у сваком тренутку били спремни да буду на правом месту и успешно обаве најсложеније и најопасније задатке. Гледајући их кроз призму њиховог изгледа и способности на стрелиштима, полигонима и теренима, понекад заборавимо да је реч о људима „од крви и меса“ који имају друштвени и породични живот. Пример

Колико је велика жртва коју припадници Војске Србије чине због своје службе народу и држави сведочи и поступак припадника Специјалне бригаде старијег водника прве класе Дарка Дамњановића, који је напустио можда најважније породично славље и јавио се у јединицу која је добила сигнал за борбену узбуну

из Панчева, који се недавно догодио, потврђује колико је позив специјалца Војске Србије сложен, напоран, захтеван и одговоран, чак толико да понекад и најважнији породични догађаји морају да се ставе у други план, како би се одговорило професионалним обавезама.

Више припадника Специјалне бригаде је, наиме, без поговора и сувишних питања и у најкраћем могућем времену напустило свадбено весеље и крштење детета свог колеге, упутило се у касарну, јавило се на добијени сигнал за узбуну и ставило на располагање команданту јединице. У групи професионалних официра и подофицира, који су директно са свадбе отрчали на зборно место, нашао се и слављеник – старији водник прве класе Дарко Дамњановић. Командант је, наравно, дозволио Дамњановићу да се врати на свадбу, али он није желео да напусти своје другове и заједно са њима је отишао на задатак.

Подршка породице пресудна

Професионална прича Дарка Дамњановића почиње у Панчеву 1999. го-

дине када као двадесетогодишњак успешно завршава селективну обуку, добија чин водника по уговору, а убрзо и активну службу у Војсци Србије. На служби у Специјалној бригади Копнене војске је од 2001, док последње четири године обавља дужност члана тима у падобранској чети противтерористичког батаљона. Дарко се у међувремену оженио Весном и са њом добио ћерку Дуњу, која сада има непуне две године.

– Задовољан сам својим послом. У њему се константно усавршавам и напредујем, стичем нова искуства и знања. Имам велику подршку породице и људи око мене, а много ми значи што се и у јединици осећам као у породици – каже старији водник прве класе Дарко Дамњановић.

Дарко и његова супруга Весна су још марта 2018. године, заказали црквено венчање и крштење детета. Дошао је и тај дан, слављеници су се окупили у цркви, гости су почели да долазе на венчање и све се у одвијало као што обичаји налажу. Планирано је да се после церемоније венчања и крштења гости забаве у једном београдском ресторану. У тренуцима док је церемонија црквеног венчања и крштења трајала, неки од гостију, Даркове колеге из противтерористичког батаљона, добили су сигнал за узбуну

и одмах се упутили према својој касарни у Панчеву. Дарко је после церемоније сазнао шта се десило, али и за њега, у том часу, није било никакве дилеме – одмах је кренуо кући, покупио ствари и јавио се у јединицу.

– У батаљону су ми рекли да останем у Панчеву због породичног славља. Нисам пристао и одлучио сам да кренем са друговима на задатак, са ког сам се вратио после неколико дана – присећа се Дарко.

Веселе у ресторану настављено је без слављеника и дела гостију, а „команду“ на слављу преузео је Дарков кум, Мирослав Тадић, на служби у батаљону војне полиције специјалне намене „Кобре“.

Тешко је и Дарку и супрузи Весни када погледају слике са весеља, после венчања и крштења, на којима Дарка нема, али, како кажу, свесни су да он обавља посао падобранца противтерористе и да то што ради, ради и због породице.

– Супруга ми није замерила. Од ње имам максималну подршку за свој посао. Моје колеге и ја одричемо се много тога. Овај пример није усамљен. Ко зна колико смо слава, дечјих рођендана, суботњих и недељних дружења прекинули. О нашим рођенданима ни не размишљамо, а најчешће их обележимо негде на терену. Мо-

рам да кажем да се на то нико не жали. Сами смо то бирали и желели да постанемо специјалци. Узбуне и покрети су у нашој јединици чести, понекад ради обуке, а некад и у стварним ситуацијама. Једноставно, то је тако. Ми се и припремамо да будемо први на неуралгичним тачкама, сложеним и опасним задацима – каже српски специјалац.

Пример оданости војној служби

У разговору са старијим водником прве класе Дарком Дамњановићем откривамо да одлука да се не врати на славље и да крене са јединицом има корене не само у професионалности и самодисциплини, већ и схватању да си део тима и да тим неће бити исти без тебе.

– Ми смо сви у падобранској чети као велика породица. То су најбољи, најспособнији људи које ја познајем. Уверен сам да како ја за њих, тако би и они за мене живот дали. Ми смо заједно не само на послу, већ и у приватном животу – каже јунак наше приче.

Даркове речи потврђује и заменик командира падобранске чете капетан Никола Јовић, који подвлачи да је Дамњановић исправан старешина, добар падобранец, човек и пријатељ.

– Он је наш другар. Кад затреба ту је, кад треба – ми смо код њега. По доласку у јединицу на узбуну ништа нисмо коментарисали, погледали смо се, разумели и све нам је то било нормално. Командант је дозволио Дамњановићу да се врати на венчање, а то што је он урадио говори какав је он човек и какав однос има према јединици и послу – каже капетан.

Вероватно шира јавност никад не би ни сазнала за поступак старијег водника прве класе Дарка Дамњановића и његових колега да командант Копнене војске генерал-потпуковник Милосав Симовић није дошао да обиђе припаднике противтерористичког батаљона на терену и том приликом сазнао за догађај. Генерал Симовић подвукао је да су припадници те јединице својим поступком, ставили потребе војске и државе испред својих приватних обавеза, и показали своју оданост, лојалност и спремност на жртву за своју отаџбину, војску и народ. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

ИНТЕРВЈУ С ПУКОВНИКОМ ДР БОЈАНОМ ПАВКОВИЋЕМ, ЗАСТУПНИКОМ ДИРЕКТОРА ВТИ

Очекујемо да ће се у наредном периоду тек видети резултати нашег рада, јер су највиши државни и војни руководиоци препознали потребу за улагањем у сопствени развој и науку. Институту су одобрена знатна средства за развој и истраживање, а ради се и на мерама побољшања стандарда научноистраживачког кадра, како би се задржао новопримљени стручни кадар, јер су њихова знања веома цењена на тржишту — истиче наш саговорник.

ПРЕДНОСТИ ДОМАЋЕГ РАЗВОЈА

22

Војнотехнички институт је највећа научноистраживачка институција у области одбрамбених технологија у региону која се 70 година бави развојем средстава НВО, као производа високе технологије. До сада је у наоружање Војске усвојено више од 1.400 средстава НВО, освојене су нове технологије, многи савремени материјали и нове методе испитивања.

О актуелном тренутку Института разговарали смо с пуковником др Бојаном Павковићем, заступником директора те установе, који сматра да је вредан и правилно усмерен рад једино

што води правим putevima и доноси резултате. Наравно, посао треба и во-лети, јер се у претходним, кризним, годинама показало да је ВТИ опстао, пре свега, захваљујући великом ентузијазму појединаца.

– У протеклом периоду морали смо да изнађемо начине како да превазиђемо све тешкоће које су се јављале у друштву у којем је Институт функционисао. Посебно је током деведесетих и почетком две хиљадитих дошло до стагнације у развоју НВО. Основни разлог за то било је слабо финансирање истраживачких и развојних задатака, а један део научноистраживачког кадра напустио је ВТИ током деведесетих година и нашао боље плаћен посао у институтима и фабрикама у иностранству. Почетком две хиљадитих смањено је и бројно стање у ВТИ-у, што је такође знатно утицало на капацитете установе. Без обзира на сва та дешавања, припадници ВТИ-а и руководство успели су да се организују и да смањеним сопственим капацитетима, али повећаним ангажовањем домаће привреде, односно коопераната, опет врате установу на место које јој припада – место водећег института у области одбрамбених технологија, не само у Србији, већ и у региону.

Очекујемо да ће се у наредном периоду тек видети резултати нашег рада, јер су највиши државни и војни руководиоци препознали потребу за улагањем у сопствени развој и науку. Нашем институту одобрена су знатна средства за развој и истраживање, а ради се и на мерама побољшања стандарда научноистраживачког кадра, како би се задржао новопримљени стручни кадар, јер су њихова знања веома цењена на тржишту.

Q *Како су се ти млади људи који су у Институту примљени у протеклим десет година уклопили у његов рад? Учествоју ли у пројектима?*

– У протеклим десет година на позиције у истраживачким секторима примљено је 179 људи, од тога само у последњих година дана 38 цивилних и војних лица, што је знатно повећање у односу на претходни период. Наравно да овај број не задовољава наше потребе. Надамо се да ћемо и у овој години примити још око 60 лица у истраживачким секторима, по конкурсима из фебруара 2018, и новим планираним за почетак 2019. године.

Истраживачи који су примљени у претходној деценији су се изузетно показали на својим радним местима. Један број већ руководи сложеним развојним задацима и налазе се или на местима начелника одсека или водећих истраживача. Уклопили су се и у начин и режим рада у ВТИ-у, на честе одласке на терене, а њихова свакодневица су и учествовања на вежбама и приказима. Наравно, омогућено им је и учествовање на разним међународним конференцијама у складу са областима стручног усавршавања, одласци на међународне сајмове, као и посете другим сличним институтима. Млади научноистраживачки кадар има жељу и вољу да учи од старијих колега. Руководство ВТИ тежи да млади континуирано наставе послове, односно истраживања од старијих колега, што се постиже системским радом и управљањем стеченим знањима унутар Института. Надамо се да ћемо у наредном периоду моћи и да стипендирамо студенте на појединим факултетима у Републици Србији, за оне области које су потребне Војнотехничком институту, а којих нема на Војној академији.

Q *Донедавно сте радили у Сектору за ракетно наоружање, у коме су сасавала позната конструкторска имена, која су изнедрила и данас прекознашљива средстава војне технике. Да ли ће ракетна техника и даље обележавати рад ове установе?*

– Изузетно много људи пружило је велики допринос, поготово из моје матичне области, и тешко их је све набројати. Они су заслужни што су у претходних 70 година рада Сектора за ракетно наоружање постигнути велики успеси у области ракетне технике, увођењем наоружање артиљеријских система „пламен“, „огањ“ и „оркан“, као и невођених противоклопних ракета „оса“, „зоља“ и „ПОС БД“. Искуства у развоју вођених ракета „вулкан“, „скакавац“, „гром“, „друг“ и „бумбар“, као и успостављене специјализоване лабораторије, омогућавају данас пројектовање и развој савременог ракетног наоружања са становишта повећања убојног дејства, домета и прецизности. Ти захтеви су изазов истраживачима из Сектора за ракетно наоружање, јер је неопходна примена нових технологија, актуелних и изазовних на светском нивоу при пројектовању и развоју савремених ракетних система.

Ракетна техника и класично наоружање и даље ће бити у живи развоја у ВТИ-у. У току је развој ракете 2Т5, домета 5 km, са радио-командним вођењем, потом ракета „маљутка“ 2Ф и 2Т, вођене ракете ваздух–земља ВРВЗ 200, самонавођене ракете земља–ваздух РЛН-ИЦ, артиљеријске ракете 128 mm повећаног домета са системом за корекцију путање, модернизованог система за противваздухопловна дејства „куб-М2“ и модернизованог вишецевног лансера ракета „огањ“ за лансирање постојећих и нових артиљеријских ракета, као и нових вођених ракета земља–земља.

Q *Институт је прекознашљив и по истраживачким задацима. Данас је у свету хиџ примена нанотехнологије. Докле сте ишли у тој области?*

– На сајму наоружања „Партнер 2017“ на округлом столу о примени наноматеријала у средствима НВО презентовали смо резултате наших двогодишњих испитивања у оквиру истраживачких задатка ВТИ. У претходном периоду испитан је утицај примене заштитних слојева на бази фулеренских наночестица на смањење ерозије млазница артиљеријског оруђа, као и утицај примене наноматеријала на квалитет узорака премазних материјала. Код ливених ПВХ (термобаричних) експлозива испитан је утицај замене микронских честица алуминијума нанометарским честицама алуминијума, а опитоване су и карактеристике састава ливених композитних ракетних горива и пиротехничких смеша које садрже наноалуминијум. Испитиван је утицај наноматеријала на заштитне карактеристике текстилних материјала за израду средстава индивидуалне балистичке заштите.

Истраживања утицаја примене наноматеријала у средствима НВО наставиће се и у наредном периоду у области технологије материјала, кроз шест истраживачких тема. Поменути областима испитивања додали смо још једну истраживачку тему везану за испитивање утицаја наноматеријала на механичке карактеристике конструкционих композитних материјала за израду летелица.

Q *Једна од звезда тактичко-техничких приказа средстава која се налазе у развоју јесте беспосадна платформа „милош“, са даљински управљаном борбеном*

сџаницом. Да ли наша наменска индустрија има ѓошњенцијала да проиузови шаква средсџива?

– Тенденција у развоју савремених борбених система јесте потреба за што већим системом аутоматизације и заменом људства у ситуацијама опасним по њихов живот. Она се огледа у увођењу нових високо аутоматизованих техничко-технолошких решења у облику беспосадних система. Домаћи развој даљински контролисаних беспосадних земаљских платформи знатно унапређује могућности домаћих истраживачко-развојних институција и организација да се први пут у нашој земљи и Војсци Србије реализује робусна беспосадна земаљска платформа која остварује високу проходност при кретању по различитим врстама терена и насељеним срединама. Реализовани систем је модуларно конципиран, са посебно израженим својствима на покретљивости и проходности и може послужити као добра основа за различите врсте борбених и неборбених надградњи.

Домаћи развојно-истраживачки и производни ресурси показали су да могу успешно, уз неопходну набавку одређених специфичних компоненти и сензора из иностранства, да развију и направе технолошки изузетно захтевно и савремено средство и сврстају се у ред свега неколико земаља које имају успеха у развоју сличних система. У ВТИ као и код финалисте система, предузећа „Прва петолетка – Наменска из Трстеника, и његових коопераната у изради и интеграцији подсистема и компонента постоје основни кадровски, лабораторијски и производни услови за успешан развој и интеграцију беспосадне платформе. За потребе серијске производње свакако ће бити неопходно даље јачање технолошких капацитета индустрије ради обезбеђења обима производње овог и других сложених система НВО, потребног за опремање ВС, као и за задовољење тражње из иностранства.

○ *У којој су фази развоја пројекти беспилотних летелица „пегаз“ и „вбрац“? Може ли их убрзати сарадња са иностраним партнерима?*

– Систем тактичке беспилотне летелице средњег долета са мотором са унутрашњим сагоревањем „пегаз“ развија се у ВТИ-у у претходних неколико година. У протеклом периоду ус-

постављена је квалитетна сарадња са кинеским компанијама. Том приликом разговарано је о трансферу технологије са кинеске стране ка нама, у сегментима у којима до сада Институт није овладао. У другој фази предвиђено је да се систем „пегаз“ наоружа домаћим убојним средствима.

Када је реч о тактичкој беспилотној летелици кратког долета „вбрац“, она је у потпуности развијена у Институту и производ је домаћег знања. Предата је на завршна испитивања у ТОЦ и очекује се да прототип буде усвојен у наоружање и војну опрему наше војске у првом кварталу 2019. го-

раду лабораторијске опреме сопственим капацитетима, чиме се остварује уштеда финансијских средстава.

Тренутно су нам све лабораторије функционалне, а најзначајније су аеро-тунели – велики супсонични Т-35 и трисонични Т-38. Чињеница је да готово Т-38 далеко превазилази потребе одбрамбене индустрије Србије, те ми пружамо услуге и иностраним партнерима, како бисмо могли да остваримо приходе које опет користимо у одржавање те опреме. Уколико узмемо у обзир тренутно стање у области развоја НВО, све већи број захтева за експерименталном подршком, која се

СРЕДСТВА ИЗ РАЗВОЈА

У претходних десет година у наоружање Војске Србије укупно је уведено 57 средстава и започето опремање Војске са 14 средстава кроз производњу нулте серије и серије, међу којима се издвајају школски авион „ласта“ В-54А П1, теренски аутомобил ФАП 1118 БС/АВ 4Т, 4х4, рачунарска мрежа за обраду података радарских станица – МЦВОЈ, систем навигациони информациони за бродове РФ – НИС, модернизовани радара П-12, комплет стрелачке опреме са радио-управљањем, аутомобил теренски ФАП 2228 БС/АБ 6Т, 6х6, комплет униформе војничке маскирне М-10, радио-гониометар за ВФ опсег широкопојасни „хера“, покретни телекомуникациони системи веза.

У плану је да се у наредном периоду усвоји још 20 средстава НВО (која су сада на завршним испитивањима у ТОЦ-у) и започне опремање Војске модернизованим РС ПВО „куб-М“, беспилотном летелицом кратког долета „вбрац“, фамилијом командно-извиђачких возила, универзалном покретном артиљеријском рачуначком станицом – УПАРС, модернизованим ракетним лансером 128 mm „огањ“, као и новом артиљеријском ракетом 128 mm М18.

дине. Такође, током ове године у плану је и реализација нулте серије и опремање Војске.

○ *Завршено је опремање изв. беле собе, једне од лабораторија Института – лабораторије за инерцијалне системе. Осавремењавање ли и остале лабораторије значајне за испитивања?*

– Војнотехнички институт располаже са 24 лабораторије, од којих су две акредитоване – Лабораторија за мазива и горива и Лабораторија за текстил, кожу у обућу. Неке од постојећих лабораторија јединствене су у држави, али и у региону. Институт стално улаже у модернизацију и доопремање лабораторија коришћењем финансијских средстава из буџета и из сопствених прихода. Захваљујући искусном кадру Института, осавремењавање лабораторија најчешће се заснива на набавци неопходне мерне опреме и њеној интеграцији у већ постојеће мерне системе или кроз пројектовање и из-

обавља кроз извођење испитивања у аеро-тунелу, као и велики потенцијал јединственог ресурса који поседујемо, постоје знатне могућности за још већи степен ангажовања аеро-тунела Т-38 и других лабораторијских капацитета, како за потребе ВС, тако и за потребе цивилног друштва, али нам је за то првенствено неопходан хитан пријем већег броја лабораната и високообразованог кадра.

○ *Колико ће модернизације које се спроводе у ВТИ-у на повећати опремање НВО повећати оперативне способности војске?*

– Тренутно се у ВТИ реализују веома значајни и сложени задаци модернизације, пре свега модернизације авиона „орао“, тенка М-84, борбених возила пешадије БВМ М-80А и ракетног система 128 mm „огањ“. Тактички носиоци су препознали потребу за модернизацијом наведених средстава побољшањем појединих њихових карак-

теристика, а ради унапређења укупних оперативних способности Војске.

Један од најзначајнијих пројеката ВТИ-а јесте модернизација авиона „орао“. Уградњом савремених оптоелектронских сензора, рачунара мисије, навигационог система, комуникационе и друге електронске опреме, овај јуришни авион добиће способност дејства ноћу и у сложеним метеоролошким условима, као и прецизније и ефикасније дејство по циљевима употребом новог вођеног ракетног наоружања, које се такође развија у ВТИ. Поред тога, авион ће бити опремљен системом за идентификацију свој-туђ и

Увелико се ради на побољшањима оперативних способности и оклопних борбених возила унапређењем њихових основних техничких карактеристика: ватрене моћи, заштите и преживљавања, покретљивости, као и подршке командовању и руковођењу. Модернизација борбеног возила пешадије БВП М-80А треба да унапреди ватрену моћ средства уградњом модернизоване куполе са топом калибра 30 mm, СУВ-ом и полуаутоматским системом вођења противоклопних ракета повећаног домета и ефикасности на циљу. Савременим оптоелектронским и телекомуникационим уређајима омо-

ке заштите требало би да пружи активна оптоелектронска заштита и додатни експлозивно-реактивни оклоп нове генерације. Бољу покретљивост тенка омогућиће повећање снаге погонског мотора.

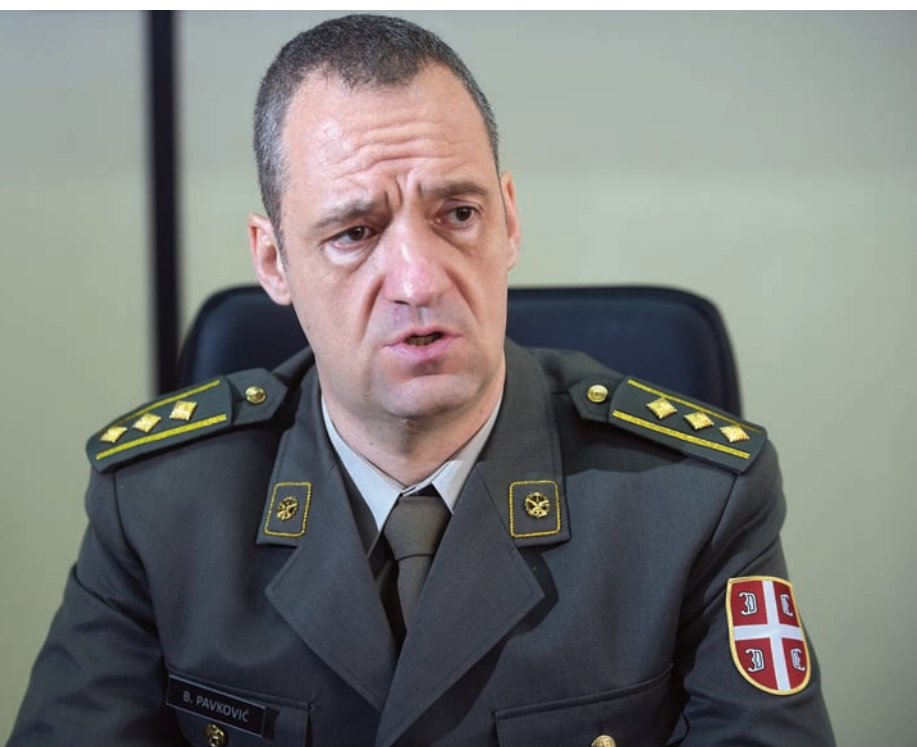
Када је реч о модернизацији система „бофорс“, њоме би требало да се побољша мобилност наших јединица и скрати време реакције. Поред тога, посебан акценат даје се на заштити посаде унапређењем балистичке заштите возила и кабине топа. Паралелно са модернизацијом система „бофорс“ ради се и на модернизацији радара „жирафа“, што треба пре свега да омогући увезивање у сервисе КИС-а и продужи животни век тог радара, уз побољшање његових карактеристика.

Q У ком правцу ће се даље развијати ВТИ?

– Институт мора да прати развој одбрамбених технологија у свету и да се већ сада крене са увођењем нових технологија и започну потребна истраживања, чији ће резултати бити коришћени у будућем развоју средстава НВО, односно да се већ сада врше припреме за развој средстава којима би требало опремати Војску Србије од 2025. године па надаље. Истичем да ће главни носиоци тог тренда управо бити млади истраживачи који тренутно раде у Институту и који ће бити примарни у наредним годинама.

А када је реч о технологијама, акценат ће свакако бити на области аутоматизације средстава НВО, комуникације, сензорима, развоју и примени нових материјала, експлозива, ракетних горива. Посебно истичем даљи развој системског приступа НВО и развој системског знања пре свега у области класичног и ракетног наоружања, као и електронских и беспосадних система и беспилотних летелица. Такође, модерни трендови развоја подразумевају отворенији приступ ка повезивању са високотехнолошким партнерима у оквиру одбрамбене технолошке индустријске базе Србије – ОТИБС, без којих нећемо моћи да одговоримо свим овим трендовима и захтеваној динамици развоја средстава НВО. ■

Мира ШВЕДИЋ
Снимио Јово МАМУЛА

припремљен за увезивање у јединствен командно-информациони систем ваздухопловних снага.

Модернизацијом ракетног система „огањ“ и његовим увезивањем са универзалном покретном артиљеријском рачуначком станицом (УПАРС) и командно-извиђачким возилом командира артиљеријског дивизиона на платформи БОВ М16 (конвертовани БОВ-3), омогућиће се потпуна аутоматизација управљања артиљеријском ватром, коришћењем развијених сервиса командно-информационог система, што ће знатно побољшати време реакције артиљеријских јединица. Комплетна софтверска решења реализована су у ВТИ-у и у Центру за командно-информационе системе.

гућиће се унапређење и подршка командовању. Нарочита пажња придаје се повећању балистичке заштите увођењем активне оптоелектронске заштите и уградњом додатног комбинованог оклопа. Примена ефикаснијих компоненти ходног система требало би да омогући потребну покретљивост средства.

Модернизацијом тенка М-84 побољшаће се ватрена моћ средства јер ће се модернизовати нишанска справе и систем за управљање ватром и уградити даљински управљане борбене станице са митраљезом калибра 12,7 mm. У борбени комплет уврстиће се муниција веће ефикасности на циљу. Тенк ће бити опремљен савременим оптоелектронским и телекомуникационим уређајима. Повећање балистич-

ПИЛОТ-КУРС ЗА УЧЕШЋЕ ЦИВИЛА У МИРОВНИМ МИСИЈАМА

И ЦИВИЛИ ПОД ПЛАВИМ БЕРЕТКАМА

После вишемесечног интерресорног рада државних органа, пред крај 2018. године организован је први пилот-курс за обуку цивила за учешће у мировним операцијама. Њихова обука и припрема за изградњу мира широм света поверена је Министарству одбране и Војсци Србије, тачније Центру за мировне операције, који у том послу има завидно вишегодишње искуство.

Током двонедељне обуке двадесет полазника курса, под будним оком евалуатора, теоријски и практично усвајало је неопходна знања за учешће у мултинационалним операцијама. Сем основних знања о мировним мисијама, обавезама и задацима мировњака, полазници курса учили су и како да се носе са стресом, како да се сачувају и успешно заврше задатак у различитим климатским срединама и у условима где не постоје институције система, а и како да се понашају у опасним ситуацијама током боравка у зони операција.

Припрема за специфичне услове у мисијама

Начелник одељења за обуку у Центру за мировне операције потпуковник Горан Топаловић већ 11 година ради у Центру и поседује оперативно искуство из две мисије – у Либану и Обали Слоноваче. У разговору за наш лист говорио је из угла директора курса и инструктора који поседује велико

наш циљ је да будуће припаднике мировне мисије обучимо да се сами лакше изборе са свим изазовима јачањем индивидуалних капацитета особе. Ниједан боравак у мисији, па макар и у истој мисији, није идентичан и не носи са собом исте проблеме и безбедносне ризике, јер вас током ангажовања окружују други људи, а и климатски фактори су другачији. Неретко је и здравље угрожено због присуства разних вируса – истиче потпуковник Топаловић и напомиње да овакав курс представља велики искорак ка јачању капацитета за учешће цивила у мировним мисијама.

Теоретски део курса реализован је у Центру за мировне операције у Београду, уз тродневна предавања домаћих и страних предавача, инструктора из

НОРМАТИВНО-ПРАВНА РЕГУЛАТИВА

У оквиру преговарачког поглавља са Европском унијом формирана је подгрупа, с циљем да ојача капацитете Србије за учешће цивила у мировним мисијама. Министарство одбране и Војска Србије препознати су као кључни фактор у обуци, припреми и упућивању будућих цивилних мировњака.

искуство у обуци припадника Војске Србије за мисије. Рекао је да је задатак инструктора обуке да полазнике припреме за све оно што их очекује у нестабилним конфликтним подручјима.

– У таквим срединама увек се може десити нешто што се не очекује и

Центра за превенцију конфликта у Бечу, Прашког института за безбедносне студије, Европске службе за спољне послове и Центра за међународне мировне операције из Берлина. Полазницима су предочени начини функционисања мисија УН, припреме за живот и рад у

После двонедељне интензивне обуке у којој су проигравали уобичајене и оне мало вероватне сценарије који их могу задесити у зонама операције, полазници првог курса за цивиле, њих 20, стекли су реалну слику о својој улози у земљама у којима ће, раме уз раме с униформисаним мировњацима, чувати крхки мир

условима другачије климе и културолошке различитости. Такође, припремани су за рад под притиском, изложене су им методе преговарања, кодекс понашања и предочено им је и какав однос би требало да имају с медијима када се нађу у критичним ситуацијама.

Своја искуства и знање из мисија полазницима је пренео и начелник Центра за мировне операције пуковник др Миливоје Пајовић, који је годину дана био на дужности заменика команданта сектора Запад у мисији MINUSCA у Централноафричкој Републици.

ПОЛАЗНИЦИ КУРСА

Међу полазницима првог курса за цивиле били су, осим седам припадника Министарства одбране и Војске Србије, и колеге из МУП-а, Министарства спољних послова, Републичког секретаријата за избеглице и миграције, Министарства државне управе и локалне самоуправе, Министарства за европске интеграције, Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде и Министарства енергетике и рударства.

Практична обука на полигонима

Први део практичне обуке у трајању од два дана реализован је у Краљеву, на полигону „Берановац“. Ту су полазници прошли обуку са инструкторима из Батаљона за обуку саобраћајне службе. Возили су се возилима Војске Србије у условима теренске војне и отежаним условима, како су дефинисале УН.

Практична обука настављена је потом на Бази „Југ“, у Центру за обуку јединица за мултинационалне операције. Обухватала је низ приказа и симулација различитих ситуација које их могу задесити на терену – од талачких криза и напада на базу и објекте где ће радити, преко бомбашких напада, до киднаповања. Упознали су се са делом наоружања и војне опреме и научили како да изврше проверу возила. Са посебном пажњом упознали су се и са техникама преговарања. Обучени су како да поступају уколико се нађу у маси и како да избегну конфликтне ситу-

ације, као и како да се понашају у ситуацијама унакрсне ватре и при преласку легалних и нелегалних контролних пунктова. У извођењу обуке учествовали су и предавачи са Универзитета Санта Ана из Италије и Центра за међународне мировне мисије из Берлина.

– Значај изградње колектива је веома битан када се одлази у мисије, јер ће се тако припадници лакше изборити са свим ризицима и проблемима који их очекују – истакао је потпуковник Топаловић, додавши да су потребна знања о томе како да препознају ситуацију из које треба изаћи, а када треба прихватити одређени ризик и наставити са извршавањем задатка. Такви поступци угрожавају не само појединца, већ и све чланове тима.

Тимски рад и функционисање као целине био је евидентан међу полазницима курса.

– Били су посвећени свему што су радили и што се дешавало током две недеље. Успешно су решавали све задатке који су постављани пред њих и понели су позитивно искуство са кур-

са. Запажен је висок степен кохезивности оформљеног колектива. Мотивација је чак била на вишем степену него код професионалних војних лица и драго нам је што смо били у могућности да сагледамо ствари и из њихове перспективе. То недостаје обуци професионалних војника. Сада нам се указује прилика да подигнемо квалитет обуке и професионалних припадника Војске Србије који иду у мировне мисије, јер су углавном ослоњени на рад са цивилима – рекао је потпуковник Топаловић.

Младен Стојадиновић из Управе за међународну војну сарадњу истакао је да је курс био одлично организован и да представља значајно искуство.

– Посебно је био занимљив практични део обуке, где смо имали при-

БОГАТО ИСКУСТВО

Центар за мировне операције има дугогодишње искуство у обуци страних и домаћих припадника оружаних снага за упућивање у мировне мисије. Пуноправни је члан Европске и Међународне асоцијације центара за обуку за мировне операције. Припадници Војске Србије, после десетогодишње паузе због ратних дешавања на простору бивше СФРЈ, од 2002. године поново учествују у пет мисија Уједињених нација и четири под патронатом Европске уније. Тренутно 290 наших плавих беретки чува мир у седам земаља – у Либану, Централноафричкој Републици, Сомалији, Малију, Конгу, као и на Блиском истоку и Кипру.

Потпуковник Горан Топаловић

лику да се опробамо у теренској војњи, оријентацији, првој помоћи, али и да увежбамо отпорност на стресне ситуације. Сви инструктори и полазници озбиљно су схватили своје улоге, јер је важно да имамо што бољу представу о томе шта нас у мировним мисијама очекује – нагласио је Стојадиновић.

Директор курса истакао је да су услови на обуци на највишем нивоу и прилагођени су најстрожим стандардима. На најмању меру смањен је ризик од повреда и ниједан сегмент обуке не представља ризик за здравље и њихову безбедност.

Курс даје свеобухватан холистички приступ животу и раду у мировним операцијама у свету и један је од усло-

ва које међународне организације представљају пред будуће учеснике мисија.

У Министарству одбране и Војсци Србије планирају да у будућности наставе курсеве за обуку цивила за учешће у мировним мисијама.

Центар за мировне операције је, поред бразилског центра, једина институција у свету који има три сертификата УН, чиме прати све стандарде у обуци које прописује УН, за три различите врсте обуке – УН курс за заштиту цивила, УН курс за штабне официре и курс за војне посматраче УН. Овим курсом отвора се могућност сертификације четвртог курса код тела Нова европска иницијатива за обуку ЕНТРИ. ■

Ива КОСТОВИЋ-НИКОЛИШ

ПРЕСТИЖНА НАГРАДА КАПЕТАНУ НЕВЕНИ ЈОВАНОВИЋ

ДВЕ ЉУБАВИ – СПОРТ И ВОЈСКА

Снимио Ј.МАМУЛА

Капетан Невена Јовановић из Батаљона војне полиције специјалне намене „Кобре“ добитница је награде за најбољу спортисткињу Министарства одбране и Војске Србије, коју први пут додељује Олимпијски комитет Србије

Министар одбране Александар Вулин недавно је на прослави Дана Олимпијског комитета Србије у Дому Народне скупштине у Београду уручио награду за најбољу спортисткињу Министарства одбране и Војске Србије капетану Невени Јовановић. Осим тог престижног спортског признање, које се први пут додељује, том приликом уручени су и трофеји најуспешнијим спортистима, тимовима и тренеру у 2018. години.

Свечаности су присуствовали представници Министарства одбране и Војске Србије, Министарства омладине и спорта, Олимпијског комитета Србије, спортисти, спортисткиње и бројни љубитељи спорта.

Примајући награду капетан Невена Јовановић захвалила је Министар-

ству одбране, Војсци Србије и Олимпијском комитету Србије на указаном поверењу и части и истакла велико задовољство што је међу најбољим спортистима Србије. Како је рекла, спорт је одувек био њен начин живота, а најлепше од свега је што је успела да споји своје две највеће љубави – спорт и професију којом се бави.

Невена Јовановић рођена је 6. новембра 1988. у Белој Цркви. После завршене Војне академије, прву дужност командира вода обављала је у Гарди Војске Србије, а од 2013. године је на служби у Батаљону војне полиције специјалне намене „Кобре“. У спортској каријери такмичила се у атлетици, оријентирингу, веслању и нордијском скијању.

Наступајући за Војску Србије од 2007. године успела је више од 100 пута да се попне на подијум као једна од три првопласиране, како у појединачном тако и у екипном надметању. Као најдраже успехе у текућој години издваја прво место на првенству државе у планинском трчању, прво место на државном првенству у трчању на стази од 10 километара и друго екипно место на Светском првенству у маратону у Либану.

Међу најуспешнијим спортистима 2018. године нашли су се тенисер Новак Ђоковић, који је седми пут лауреат тог признања, и одбојкашица Тијана Бошковић, проглашена за најбољу спортисткињу. Најуспешнија женска екипа ове године јесте одбојкашка ре-

презентација, освајач светског злата, док је признање за најбољу мушку екипу добила баскет екипа „три на три“, такође светски шампион.

Мушка кошаркашка репрезентација до 18 година проглашена је за најуспешнији млади тим Србије. Најбољи млади спортиста јесте теквондоисткиња Надица Божанић, а Зоран Терзић, тренер женске одбојкашке репрезентације Србије, понео је титулу најуспешнијег тренера.

Посебна признања Олимпијског комитета Србије добиле су спортисткиње Ивана Шпановић и Јована Прековић, те тренери Горан Обрадовић, Роксанда Атанасов и Марјан Вајда.

Олимпијски комитет Србије доделио је и трофеј Међународног олимпијског комитета менаџерки за промоцију олимпијских вредности Наташи Јанковић и трофеј „Олимпијско срце – Генерал Ђукић“ једној од најбољих такмичарки у историји стрељаштва Јасни Шекарић.

Председник Олимпијског комитета Србије Божидар Маљковић честитао је спортистима на оствареним резултатима у 2018. години и поручио да је та година била веома успешна за наш спорт. Он се осврнуо и на значај новоустановљене награде за најбољег спортисту Министарства одбране и Војске Србије, јер се тиме, према његовим речима, продубљује институционална сарадња и повезаност која ће из године у годину бити све јача и интензивнија. ■

С. КИЛИБАРДА

ОСАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ИСПИТИВАЊА
У ОБЛАСТИ ВАЗДУХОПЛОВСТВА

ДОПРИНОС РАЗВОЈУ И ТЕХНОЛОШКОМ НАПРЕТКУ

У богатој историји српске авијације на пољу испитивања у области ваздухопловства остаће записано да је опитовано више од 200 домаћих и страних ваздухоплова, више од 100 падобрана свих врста, велики број врста и типова ваздухопловног наоружања, електро и електронске опреме, ваздухопловних мотора и система, домаћег и страног порекла

формиран је Ваздухопловно-технички центар (ВТЦ). Како је неколико предратних припадника ВОГ-а било укључено у рад ВТЦ-а, може се сматрати да је успостављен континуитет испитивања у области ваздухопловства прекинут само ратним збивањима.

Већ током 1946. године ВТЦ се препотчињава Ваздухопловно-техничком институту као VII одељење за примењени лет. Због све већих потреба и интензивног развоја ваздухопловства, Команда ЈРВ одлучила се да поново формира посебан ваздухопловни центар способан да спроводи сва ваздухопловна испитивања. Тако је у јануару 1949. године основан Ваздухопловни опитни центар (ВОЦ). Од 2006. године ВОЦ је ушао у састав Техничког опитног центра, под данашњим називима Центар за летна испитивања и Сектор за ваздухопловна средства.

У богатој историји српске авијације на пољу испитивања у области ваздухопловства остаће записано да је испитано више од 200 домаћих и страних ваздухоплова. Такође, опитовано је и више од 100 падобрана свих врста, велики број врста и типова ваздухопловног наоружања, електро и електронске опреме, ваздухопловних мотора и система, домаћег и страног порекла.

У Центру за летна испитивања и Сектору за ваздухопловна средства Техничког

опитног центра на Аеродрому „Батајница“ 14. децембра 2018. године, обележено је јубиларних 85 година континуираног испитивања ваздухоплова, ваздухопловног наоружања, ваздухопловне опреме, падобрана и падобранске опреме.

Институционализовано испитивање у области ваздухопловства започето је формирањем Ваздухопловне опитне групе (ВОГ), 14. децембра 1933. године. Интензиван развој ваздухопловства и ваздухопловне индустрије у Краљевини Југославији захтевао је формирање капацитета за испитивање новопроектваних ваздухоплова.

Рад Ваздухопловне опитне групе прекинут је у Другом светском рату, а одмах након завршетка, 3. септембра 1945,

Обележавање овог значајног јубилеја представља сећање на генерације ваздухопловних стручњака и опитних pilota и падобранаца који су допринели развоју домаће ваздухопловне индустрије и технолошком напретку наше државе. ■

Зоран ЛУНИЋ

НАУЧНИ СКУП О ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА И ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

ДА ЛИ И КАД?

Двадесетак доктора друштвених наука из Србије, Црне Горе, Македоније и Хрватске, понудило је одговоре на неколико кључних питања будућности политике проширења Европске уније

дињене Европе: свачија и ничија земља?”. Више од 20 истраживача академске заједнице из Србије и суседних земаља потражило је одговор на питање на који начин чланице Европске уније, али не само оне, остварују свој утицај на Балкану и да ли се застој у процесу евроинтеграција негативно одражава на развој земаља нашег региона.

Нема никакве сумње да је Европа одувек с великим интересовањем и не мањом зебњом, а у 20. веку и са стрепњом, посматрала своје јужно полуострво, с правом названо „буретом барута”. Стара дама је добро одмерила геополитички значај Балканског полуострва и њене велике силе, најпре Велика Британија, Турска, Француска и Немачка, а затим Италија и Русија, не дозвољавају да балкански народи сами кроје своју судбину. Политиком „завади па владај” вековима су, с мање или више успеха, управљале догађањима на овим просторима, да би им се у прошлом и почетком овог века придружиле САД и Кина као велики играчи ван европског континента који желе да се и они питају.

Ценећи најновија догађања на европском геополитичком подручју у настојању да одржи корак с временом и одговори на бар нека актуелна питања о односима Европске уније и земаља с ових простора, Институт за међународну политику и привреду организовао је, уз подршку Фондације Ханс Зајдел, почетком децембра једнодневни научни скуп „Западни Балкан као остатак ује-

Криза Уније успорила проширење

Један од појмова који показује какав третман земље с ових простора уживају у Европи, а посебно у Европској унији, свакако је и геополитичка одредница Западни Балкан, која је, заправо, кованица Европске уније, настала почетком 21. века, после разбијања Југославије. Искључујући Словенију и Хрватску, удружени Европљани су у земље Западног Балкана уврстили Србију, Босну и Херцеговину, Црну Гору и Албанију. И поред настојања Европске уније да и на тај начин сепарише земље које на путу ка Бриселу упорно успорава на свакој кривини, Западни Балкан не може вечито остати „негде између”. Балкан је у Европи, а да ли ће бити и у Европској унији показаће време, ако га буде довољно. Јер евидентна криза Европске уније, захуктана Брезитом, добила је нове замајце у земљама које су у „европску елиту” примљене у последњем цугу. Староседеоци Европске уније све чешће упозоравају да Румунија, Бугарска, Хрватска, али и Пољска, Мађарска, Чешка, које су благодети Уније почеле да уживају пре више од десет година, још нису достигле захтеване стандарде. Зато се последњих година са придруживањем застало, мада истакнути политичари Европске уније упорно истичу да перспектива пријема и даље постоји. Неке земље с ових простора те перспективе сматрају безалтернативним путем ка бољој будућности, док су друге већ нестрпљиве и с правом указују на честе измене критеријума за пријем у чланство међу 28 земаља Уније.

Дебата учесника Научне конференције „Западни Балкан као остатак уједињене Европе: свачија и ничија земља?” била је заснована на 16 излагања која су понудила одговоре на неколико кључних питања будућности политике проширења Европске уније у околностима недоследне транзиционе реформе земаља региона, дисфункционалности националних и наднационалног политичког система, клијентелизма и мржње „малих разлика”, спољнополитичког деловања великих и регионалних сила на овим просторима и њихове тежње да односе на Балкану уређују по својим узансима. Организована у три панела, Конференција је показала озбиљно интересовање академске јавности за збивања која нам, на краћи или дужи рок, одређују судбину. Уводећи скуп у расправу, професор др Слободан Самарџић, с београдског Факултета политичких наука, нагласио је да ће проширење Европске уније бити под знаком питања све док њена већ десетогодишња криза не буде решена на задовољавајући начин.

– Дуготрајна криза Европске уније је процес условљен искључиво унутрашњим разлозима. Основни њен покретач је разлика између високих циљева интеграционих пројеката и неодговарајућих институционалних, правних и политичких способности да се ти циљеви остваре. Та разлика, која је структурне природе, у реалности се исказује у дисфункционалности нових интеграционих захвата, односно монетарне уније, заједничке спољне и безбедносне политике, правосудне и полицијске сарадње. Дисфункционалност у тим сегментима се, затим, одражава и на многе друге области, претходно усаглашене или квалитетно интегрисане. Познато је да су државе тзв. Западног Балкана још

2003. године ушле у оквир тадашње политике проширења Уније. Све до избијања кризе успорени темпо те политике могао се приписивати тешкоћама ових држава да испуне техничке и политичке услове Уније, али после 2008. године, а посебно после 2011. било је сасвим видљиво да се основни узрок одлагања преселио у сферу структурних проблема Европске уније, премда ни државе кандидати нису знатније напредовале у области квалитативних економских, правних и политичких критеријума. Данас и на речима штедљиви функционери Уније говоре да ће се проширење наставити после реформисања саме Уније. Реч је о непознато дугом периоду. У међувремену, основна функција, па и садржај политике проширења се променио, па оно више нема сврху да интеграциони процес Уније прошири на друге државе Европе, јер тај процес је неизвештан, већ да у новој безбедносној и геополитичкој констелацији осигура останак тих држава у сфери западног утицаја и доминације – закључио је професор др Самарџић.

Јединствен актер међубалканских односа

Инспирирани уводним излагањем, али и предвиђеним темама, учесници првог панела насловљеног „Западни Балкан у наднационалним дилемама ЕУ” били су више него јасни у намери да понуде решења или бар објасне понашање Уније у промењеним околностима. Тако је проф. др Маја Ковачевић, такође с Факултета политичких наука, истакла да је Европска унија јединствен актер међународних односа на простору Западног Балкана.

– Од почетка деведесетих година Унија је у овом региону примењивала различите спољнополитичке инструмен-

те, попут дипломатских и трговинских мера, финансијске помоћи, цивилних и војних мисија, на крају и политике проширења као најуспешнијег спољнополитичког средства. Ипак, релативно успешна европеизација земаља Централне и Источне Европе, остварена комбинацијом снажног притиска условљавањем Уније и слабошћу „вето играча” током њиховог приступања Унији, није успела и на овим просторима зато што је њена трансформативна моћ показала бројна ограничења. Успореној европеизацији земаља овог региона допринело је неколико фактора, међу којима су и постконфликтна друштва, недостатак правне државе,

развијени организовани криминал и корупција, нелегитимне институције, слаби управљачки капацитети, оспоравање државности. Глобална криза трансформативне моћи Европске уније одразила се и на појаву дилеме безбедност или демократизација земаља региона. Посвећујући више пажње безбедности, Европска унија запоставила је демократизацију земаља Западног Балкана, па су оне током последње деценије начиниле и корак назад у тој важној области политичких односа. Последица је то што популарност Уније у земљама региона последњих година опада, што свакако представља парадокс с којим се тек треба изборити – сматра др Ковачевић.

Док др Ивана Радић Милосављевић сматра да флексибилно приступање представља могући начин превазилажења кризе и оживљавања политике проширења Уније, др Милан Игрутиновић из Института за европске студије уочава три актуелна тренда неизвесног процеса проширења Уније и даље периферизације Балкана. Очигледна производљивост политике условљавања, преамбициозно замишљена идеја стабилизације и демократске консолидације, турски и хегемонски однос Уније према земљама кандидатима, испољаван током две деценије од почетка процеса придруживања, као и сада већ јасно пролонгирање тог процеса довели су до губитка његове кредибилности и замора на обе стране, сматра др Радић Милосављевић.

– Одржавање таквог мањкавог односа и политике приступања потпомогнуто је ставом да чланство у ЕУ нема алтернативу. Та идеја је постала толико неупитна да се и само размишљање о преобликовању тог пута сматра непожељним. У постојећим околностима ваљало би, ипак, размислити о флексибилном приступању Унији, тако да, уместо безусловног прихватања обавезе хармонизације у свим сферама, држава кандидат сама утврди у којим областима има интереса и способности да се интегрише. У том случају Унија би своје услове ограничила само на изабране области, дефинисањем специфичних критеријума за сваку од њих. За државе кандидате такав опрезнији приступ омогућио би лакшу и бржу интеграцију фокусирану на мањи број области и ограничење арбитрарног и хегемонског односа у којем учествују као слабија страна – закључује др Радић Милосављевић.

Безбедносне бриге Уније

Истичући да у садашњим околностима, којима доминира криза у Европској унији, ако не и криза Уније, на процес њеног проширења на земље Балкана утичу три политичка тренда, која не исходе из односа Уније и Балкана, нити су директно за њега везани, др Милан Игрутиновић није оптимиста у погледу бржег корачања Србије на прокламованом путу.

– Промене у спољној политици Уније, узроковане последњим договорима између чланица и бриселске администрације, текуће теме и унутрашња реформа Европске уније и још недовољно јасна слика о политици Трампове администрације према Европи и ЕУ одређују актуелну политику проширења. Та три тренда наткривљују процес проширења, чине га политички неизвеснијим, а Западни Балкан и Србију унутар њега све више дефинишу као простор безбедносне бриге, а не подручје пожељно и корисно за инте-

грацију. Тиме они појачавају негативну перспективу овог простора да остане периферија, чекаоница, предстража и поље геополитичке игре великих сила, без прилика за социоекономски развој локалних друштава – закључује др Игрутиновић.

Посебно инспиративан био је други панел на коме су се учесници скупа запитали да ли је на помолу ново поглавље у историји балканског клијентелизма. Дискутантани су у својим рефератима покушали да нам приближе политику великих сила на овим просторима, па је, говорећи о новој британској спољној политици, професор др Дејан Јовић, с Факултета политичких знаности из Загреба, поменуо и „Европу ван ЕУ“, истичући да се Велика Британија, одмах након повлачења из Уније, присетила земаља изван Европске уније.

– Досадашња политика Велике Британије била је ослонена на три стуба, односно на специјалне односе са САД, утицај на земље Комонвелта и чланство у Европској унији. С обзиром на континуирано оклевање Уније да Западни Балкан у потпуности интегрише, британска спољна политика пронашла је простор да се овде појави као велика сила, чиме би се придружила конкуренцији која изван Уније већ постоји, а коју чине САД, Русија, Кина, Турска и слабије, неке друге земље. Док је Британија као чланица ЕУ била снажни заговорник интеграције земаља Западног Балкана, сада се окреће креирању мултиполарности на периферији Уније, сматра др Јовић.

Повратак Велике Британије

О утицају Велике Британије на овим просторима, посебно после Брексита, говорио је и др Милош Пауновић из Центра за примењене студије, који сматра да у односима Велике Британије и земаља Западног Балкана неће бити великих промена.

– Из увида у декларисане спољнополитичке циљеве, дипломатску праксу, парламентарне дебате, медије, али и већ настале академске радове о овој проблематици може да се закључи да ће политика Лондона према перспективи чланства земаља Западног Балкана у ЕУ остати у оквирима

генералне подршке њиховом укључивању у евроинтеграције. Извесне промене се, после Брежита, тичу другачијих приоритета у процесу интеграција – рекао је др Пауновић.

О америчкој „великој стратегији уздржавања“ трансатлантским односима и будућности Западног Балкана говорио је мср Младен Лишанин из Института за политичке студије у Београду, који сматра да Трампова администрација знатно ограничава деловање у регионима који нису од врхунског безбедносног приоритета САД, „а Балкан то свакако није“, па овај простор препушта безбедносном покривању Европске уније и њених најмоћнијих чланица.

– У случају таквог, рестриктивног, а не експанзивног приступа, преобликовање америчке велике стратегије не мора нужно да представља изазов и ризик, већ може да буде и потенцијалан подстицај за преиспитивање досадашњих спољнополитичких неуспеха у регионалном и ширем контексту – рекао је мср Лишанин.

О спољној политици Русије у земљама нашег региона говорио је професор др Синиша Атлагић с београдског Факултета политичких наука, који је истакао да Руска Федерација својом спољном политиком жели да консолидује земљу као једну од три најутицајнија центра у савременом свету, поред САД и Кине.

– Најповољнији сценарио за Русију био би стварање групе војно неутралних земаља на Балкану, а то су бивше југословенске републике са Србијом на првом месту. Тиме би Русија учврстила своју позицију на југоистоку Европе, посебно захваљујући културној и историјској блискости са Србијом коју сматра јединственом југословенском републиком, с државотворном традицијом и интеграционим потенцијалом. У случају значајније промене односа на глобалном плану и евентуалног колапса Уније, Русија би могла да интензивира активности на Балкану подстицањем унификације српског националног простора – закључио је др Атлагић.

Снови о Османском царству

О утицају Турске на простору Босне и Херцеговине и Србије и Кине као новог „играча“ на нашим просторима, го-

ворили су доц. др Владимир Ајзенхамер с Факултета безбедности и др Ивона Лађевац из Института за међународну политику и привреду. Док је Турска, као регионална сила, на Балкану присутна већ вековима и у складу с тим има дефинисане интересе, Кина се, мада ураганском снагом, тек појављује.

– Актуелна турска спољна политика простору Западног Балкана посвећује велику пажњу. За Анкару увећан утицај у овом региону значи одскочну даску за чвршће присуство у Европи. Не напуштајући Давутоглуов концепт историјске дубине, чију срж чини идеја државног континуитета са Османском империјом, Турска настоји да увећа политички, економски и културни утицај у земљама које су некада биле у Османском царству. Балканске активности Анкаре усмерене су на државе са доминантним муслиманским становништвом и оне са значајном муслиманском мањином. При том су, као кључни ослонац ревитализације турске моћи на овим просторима, апострофирани Бошњаци и Албанци, као баштинници османског наслеђа – истиче др Ајзенхамер.

Традиционално заинтересованим великим и регионалним силама које су током векова одређивале судбину балканских народа почетком 21. века придружила се и најмоћнија земља света – Кина. Истичући да је у Европској унији раширен страх да Кина својим доласком на Балкан и моћним инвестицијама на овим просторима жели да ослаби Европу и подрије је изнутра, др Ивона Лађевац закључила је да у позадини кинеског интересовања за овај регион лежи снажан економски раст и потреба за остваривањем дугорочних планова економског и политичког развоја.

– Кина сарадњу са земљама Западног Балкана остварује у оквиру платформе „16+1“, односно Форума за сарадњу земаља централне и источне Европе и Кине, која представља само једну компоненту шире иницијативе Појаса и пута. Сарадња је претежно оријентисана на економију, док се у области политике ради на изградњи поверења и јачању културне размене између држава – констатује др Лађевац.

И трећи панел, симболично назван „Западни Балкан пред огледалом: лутање стазама транзиције и европеизације“ дао је одговор на нека актуелна питања садашњости и будућности овог региона. Било је речи о напорима балканских земаља да се уз помоћ Европске уније, или упркос њој, извуку из већ предуге транзиције, о покушајима да деценије конфузије претворе у године стабилизације и међусобне сарадње, о „прејаким слабостима“ попут организованог криминала и корупције, о Црној Гори између аутократије и демократије, о недоследностима међународног кризног менаџмента у Босни и Херцеговини и о неизбежном порасту евраскептицизма у Србији.

Било како било, још један научни скуп одржан у Београду показао је да интересовање овог простора за учлањење у Европску унију постоји. Од једног питања, на крају, ипак не можемо да побегнемо, а то је да ли је Европска унија спремна за пријем земаља овог региона, или је овај простор, прећутно и без велике буке, препуштен великим силама на „даље одлучивање“? Јер сви учесници научног скупа били су сложни у једном: 2025. година није година пријема Србије у Европску унију. ■

Душан ГЛИШИЋ

ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈСКА АСОЦИЈАЦИЈА (ЕПА)

БЕЗБЕДНОСНО ЕКОНОМСКА ШАНСА

Сем конкретних смерница за даљи развоја ЕПА-е на подручју Србије и Балкана, челници те организације из Брисела су током недавног боравака у нашој земљи сагледали могућности и капацитете Србије и дали „зелено светло” да будемо прва земља домаћин јубиларне 25. годишње скупштине, која се до сада увек одржавала у Белгији

Европска полицијска асоцијација (ЕПА) са седиштем у Бриселу спрема се за историјски преседан – да редовну годишњу скупштину први пут одржи ван Белгије и то ни мање ни више него у Србији. Наша земља, која није чак ни чланица Европске уније, изборила се за организацију тако важног догађаја захваљујући предузимљивости првог човека ЕПА-е за Балкан и југоисточну Европу Лазару Оџићу.

Недавна посета четворочлане делегације ЕПА-е из Брисела, коју су чинили председник те организације Пол

Ђирино, потпредседник Жак Скамбер, директор финансија Бену Рејмонд и једини живи оснивач ЕПА-е, тренутни генерални секретар Андре Декорте, имала је прилику да се лично увери у капацитете наше земље да буде домаћин јубиларне 25. годишње конференције која је планирана за април 2020. године.

Превенција у првом плану

Према речима вршиоца дужности генералног директора делегата Европске полицијске асоцијације за Србију, Балкан и Југоисточну Европу Лазара Оџића, ЕПА је невладина и непрофитна организација, чија је основна делатност размена искустава и стручних информација са свим службама безбедности ради што бољег расветљавања и решавања безбедносних проблема и што бољег коришћења тактике, методике и аналитике. Балканска полицијска асоцијација, која ради под патронатом ЕПА-е, основана је пре две године у Зрењанину, одакле Оџић и руководи постављама по целој Југоисточној Европи.

– Базирали смо се на помоћ у решавању најтежих кривичних дела попут тероризма, екстремизма и трговине људима, посебно децом. Сем тога, у сфери нашег интересовања су и трговина наркотицима и оружјем, али и све присутнији ИТ криминал, нарочито при коришћењу савремених

интернет средстава у домену педофилије и тероризма – каже Оцић, додајући да ЕПА има врсне стручњаке који могу да пруже пуну помоћ нашој држави.

Сем тога, наводи, та асоцијација бави се и организацијом научних и стручних семинара из области безбедности. Сви научноистраживачки радови се публикују, као и књиге које обрађују те теме.

– Бавимо се и едукацијом грађана из области безбедности и самоодбране и ту нам је фокус на деци и женама, као најрањивијим групама, односно субјектима друштва који су најподложнији експлоатацији – истиче Оцић, напомињући да им је првенствени циљ подизање свести грађана о значају превентивног делања. Како каже, репресију врше полиција, тужилаштво и судови, док је превенција дужност свих нас, те у том сегменту ЕПА види своју кључну улогу.

Европска полицијска асоцијација има потписане протоколе о сарадњи с Еурополом, Интерполом, Фротексом, ОЕБС-ом и осталим значајним институцијама, што омогућава размену искустава и сазнања у пуном капацитету.

– Наша земља има одличну сарадњу са свим војним структурама. Директор Едукационог центра, који је окосница наступања и деловања ЕПА на подручју Србије, јесте пензионисани генерал-потпуковник Миодраг Јевтић, а његов заменик је мајор у пензији Слађан Гашић, док је директор наше службе за унутрашњу и спољну безбедност пуковник у пензији Драгољуб Живковић – истиче Оцић, наглашавајући да су знање и искуство пре свега у домену руковођења и командовања српских официра од непроцењивог значаја у раду.

Према његовим речима, генерал Јевтић, иза кога стоји дугогодишње војничко искуство на руководећим позицијама у систему одбране, пружа несебичну помоћ у организацији и управљању ЕПА-ом на подручју Србије и Балкана.

Лазар Оцић

Бенефити за Србију

Организација годишње конференције ЕПА, оцењује Оцић, прилика је да се Србија прикаже у најбољем могућем светлу на свим безбедносним нивоима, али и шанса да се остваре економски бенефити.

– Борд директора ЕПА-е чине генерали и директори свих безбедносних служби полиције и војске различитих земаља, интерни ревизори, уважени адвокати, стручњаци из ИТ сектора, а неретко и високопозиционирани политичари. Сем тога, чланови скупштине у Бриселу потичу из различитих сфера – од индустријалаца, преко директора банака, до познатих уметника и спортиста. То је јединствена прилика за остваривање контаката и успостављање сарадње на различитим нивоима – сматра Оцић, истичући да је међу њима много потенцијалних инвеститора, те је на нама да им представимо наше капацитете у области привреде, туризма, спорта и културе.

Делегација из Брисела уверила се да ЕПА Србија и наша земља имају капацитете и квалитете да организују јубиларну 25. годишњу скупштину, те је крајем октобра борд директора у Бриселу једногласно донео одлуку да будемо домаћини 2020. године.

– Осим Зрењанина, градови кандидати за домаћина скупштине су Београд, Нови Сад са Сремским Карловцима и Суботица. Још се нисмо одлучили који ће то град бити, али за нас је важно да смо успели да се први изборимо за историјски преседан у коме ће Србија бити прва земља која ће из Белгије „преселити“ годишњу скупштину и бити домаћин једне такве манифестације – истиче Оцић, изражавајући уверење да ће се тај догађај позитивно одразити и на процес придруживања Србије Европској унији.

Изузев сагледавања капацитета наше земље за организацију јубиларне годишње скупштине, посета председника ЕПА Пола Ђирина имала је за циљ давање прецизнијих смерница са циљем даљег развоја ЕПА на подручју Србије и Балкана, као и размену искуства у руковођењу и управљању. Сем тога, била је и прилика да се борд директора ЕПА Брисел упозна с колегама из наше земље, као и с делегацијом кабинета министра унутрашњих послова и с значајним људима из сфере интересовања и деловања те организације.

– Председник ЕПА Пол Ђирино није крио одушевљење постигнутим резултатима на подручју Србије и Балкана, оствареном сарадњом са структурама безбедности, избором и саставом борда директора за Србију и Балкан – каже Оцић и наглашава да су гости из Брисела били импресионирани стручношћу свих чланова борда директора ЕПА Србија и Балкан, признавши да су тек сада стекли праву слику о Србији и Србима, која се умногоме разликује од онога како нас део европске и светске штампе годинама у назад представља. ■

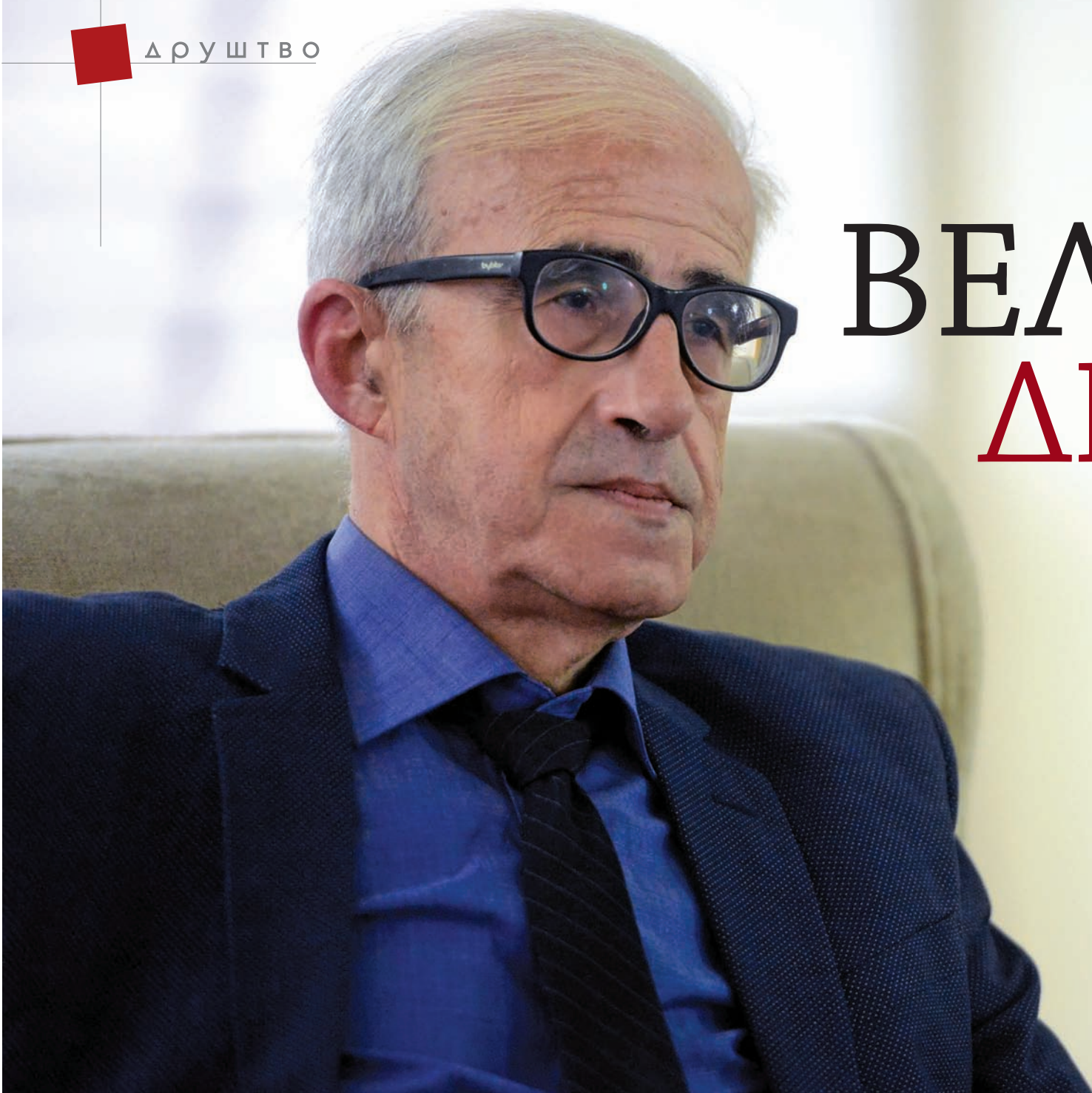
Мирјана КРСТОВИЋ

БЕЗБЕДЊАЦИ И СИМПАТИЗЕРИ

Европска полицијска асоцијација основана је 1995. године у Бриселу, а своје испоставе има у свим државама чланицама Европске уније и на Балкану. Укупно има око 1.600 чланова, који су махом активни и пензионисани припадници полиције и других служби безбедности матичних држава (војска, обавештајне службе), као и симпатизери који не раде у сектору безбедности, али чијим се радом и залагањем доприноси развоју ЕПА-е. Балканску подружницу чини око 350 чланова, а могу јој се прикључити сви пунолетни грађани који нису осуђивани нити су под истрагом, а о чијем пријему одлучује петочлана стручна комисија.

ВЕЛИ ДРУ

Век након Првог светског рата Србија није избројала све своје жртве. Сигурно је да је страдање било страховито, да је бар 27% становништва нестало, многа насеља запустела. Када је публициста и истраживач Бранко Богдановић, иначе стручњак за оружје и историју разних система безбедности, започео истраживања споменика и меморијала посвећених страдалим војницима, срео се са огромним потешкоћама да дође до релевантних података, али се и нашао на путу да утврди прецизније податке о броју страдалих, макар међу нашим војницима и старешинама. Наиме, тема његове најновије књиге „Записано у камену“, коју је Медија центар „Одбрана“ представио на Сајму књига, јесу споменици и меморијали подизани и постављани у част изгинулима у Првом светском рату. Повод су, каже

Богдановић, биле савезничке мисије у Србији, а кад је ушао у потрагу, она је на скоро детективски начин водила до многих изненађења – до поручника Кенедија, који је умро у Србији, до непознатих јунака велике драме који цели век чекају заслужено признање, али и нових аспеката сагледавања тог сукоба.

– Пре неколико година, тачније 2014, у сарадњи са Медија центром „Одбрана“ и Војним музејем урадио сам књигу „Браћа по оружју“, у којој сам се бавио и савезничким мисијама у Србији – британском, француском, руском. Био је то омаж тим људима који су цели век скоро заборављени. А гинули су. Знате, без британских лекара и болничара тешко би се изборили са епидемијом тифуса која је стигла почетком рата овде. И изненадио сам се: о већини места где су сахрањени, не само они, већ и наши људи у том рату, врло мало се зна.

РАЗГОВОР С БРАНКОМ БОГДАНОВИЋЕМ

КИ РАТ ГИ УГАО

Сваки ратни меморијал је
много више од списка имена
страдалих – то је слика
друштвених норми, односа,
уверења, могућности. То је
подисторија сваког рата.

О Али војних гробаља и савезника и нејријашељских војника има широм Србије...

– Војна гробља у Београду нису једина места где су припадници других армија сахрањивани, а што се савезничких војски тиче, навешћу пример који илуструје тежину истраживања – највише француских војника са француског гробља на Новом гробљу умрло је од шпанског грипа. А много пре тога, у Професорској колонији подигнута је плоча посвећена изгинулим француским артиљерцима, која је данас запуштена. Тамо не воде делегације.

Заборав је наступио одмах након Великог рата. Није било политички добро подстицати сећање да су бројне злочине починили они народи који су ушли у састав Југославије. Осим тога, краљ Александар ствара Малу Антанту са Чесима, па се вероватно није хтело подсећати на то да су и Чеси ратовали на Церу. Држава је почела да избегава учешће у подизању споменика да се не би јављале националистичке претензије.

О Ко их је додизао?

– Групе грађана, удружења, места одакле су били погинули. Држава би се укључила тек на крају, кад би требало положити цвеће, дати политичку ноту свему томе. Осим тога, ми смо имали одређене препреке у истраживању. „Српске новине“ су до 1915. повремено објављивале спискове, поготову официра, али то није било довољно. Уз то, у трагичном повлачењу преко Албаније страдала је и архива. Много од оног што је касније рађено у вези са бројањем жртава спада заправо у мемоаристику. Да све буде још горе, 1945. године у Југославији је уведен закон о забрани обележавања гробних места и меморијала неприја-

тељских снага и колаборациониста. Уместо да се то стручно одради, по нашем обичају кренуло се масовно у уништење и тад су страдали многи споменици, наша гробља.

О Значи, на самом почетку сје се срели са проблемом методологије и појуним празнина?

– Било је потребно укрштати периодику, службене документе, обилазити гробља, споменике, архиве, домаће и стране. Велики број докумената нашао сам у Архиву Србије, али и у аустријском Војном музеју. Од помоћи су били текстови и огласи у оновременој штампи.

О Колико сје меморијала пописали?

– Између 300 и 400. Ту су споменици, меморијали, гробља. Њих, наравно, има много више.

О Због чега нису сви ушли у књигу? Како сје вршили одабир?

– Уколико би се обрадило све, то би тражило простор и средства као за тротомну енциклопедију. Обележја је много, многа су заборављена, запуштена, нека потпуно уништена. Мој први циљ били су споменици војницима који су подизани током рата, када су ратни другови одавали почаст изгинулим саборцима. На другом месту били су уништени споменици или они мало познати, јер је требало вратити сећање на те људе. Осим тога, Врховна команда је јула 1914. године одлучила да неће бити преноса тела погинулих у њихова родна места, али су њихови ближњи подизали обележја тамо где су рођени и где су живели, док су истовремено у местима погибије такође дизани споменици. Трбало је све то рашчистити.

О А сјоменици цивилним жртвама?

– Понешто од њих такође је ушло у књигу. Рецимо, споменици цивилним жртвама у Мачви и Нишу. Тудио сам се да покријем делове земље и страдање, а највише страдања било је на југу земље. Првенствени циљ био ми је да обрадим војне жртве. Зато су ту наша, британска, француска, руска, аустријска, немачка и италијанска гробља.

О Меморијали су увек прича о друштву из посебног угла. Шта примећујете кад је реч о савезничким мисијама?

– О Британцима се мало зна. Сада је објављена књига о адмиралу Трубрицу. Заборавља се да је једино британска војна мисија од првог до последњег дана била уз нашу војску, повлачила се преко Албаније, вукла топове тешке пет тона, који су уништени током повлачења. Слично је и са Русима – две бригаде су се бориле с нама, као и онај деташман у Београду. Њихов споменик био је опљачкан између два рата. Када је реч о Французима, њихово гробље отворио је Франш Д'Епере. Тридесетих година долази до промене, стављене су атипичне плоче са француским шлемом, фантастичне! Али, и то се мења. Има и једна врло занимљива прича везана за ту меморијалну некрополу – међу Французима лежи и један Британац, извесни поручник Кенеди. Његова прича је филмска. Након заробљавања на Западном фронту одведен је у замак-логор Колдиц, одакле је бежао више пута, а потом је пребачен у неку пољску тврђаву. И одатле је побегао. Упутио се ка Србији као најближој савезничкој земљи, препешачио неколико хиљада километа-

ра и стигао у Београд. Два дана касније је умро као слободан човек. Сахрањен је на француском гробљу јер тада још није било изграђено британско.

Q *Бавише се меморијалима и гробљима нејпријатељских војника...*

– Изучавајући све ово дошао сам до врло занимљивог извештаја једног од команданата аустријских дивизија Поћореку из 1915. године. Наиме, Аустријанци су приметили да свако село у Србији има понеко обележје погинулим војницима, те је тражио да и они почну с таквом праксом. Рекао је да то подстиче морал војника, јер тако знају да неће бити заборављени.

Q *Аустријанци су били значајни и за утврђивање броја наших жртва?*

– Они су водили уредну евиденцију и у документима и у званичним листовима царевине. Такође, веома су важни подаци о аустроугарским војницима заробљеницима – они су често чак били важнији нашим због поштовања међународних конвенција, Црвеног крста... Костурница у Лазаревцу је добар пример да се објасни та вишеслојност. Тамо су 90% страдалих жртве Колубарске битке и сахрањени су сви заједно – и наши и непријатељи. Занимљиво је да су прву ексхумацију погинулих у тој бици урадили Аустријанци 1916. године. Уредно су обележили сва тела, скупили их на гробљу у Лазаревцу и обавестили породице због преузимања. Врло педантно. Кад је подигнут маузолеј, прекопано је гробље и пренети су остаци. Најважније је да ту имамо тачан број страдалих ратника. Да ли је тај број нешто умањен, као што се причало, или не, не могу да кажем.

Q *Знамо ли, коначно, име прве жртве Великог рата код нас?*

– Прва жртва са наше стране био је Душан Ђоновић из угледне породице која је давала књижевнике и адвокате. Нигде није убележен, појављује се много касније, тридесетих година, кад је рађена збирка сећања на Велики рат, али то је већ мемоарска грађа. Послужио сам се дневном штампом, документима и успео да га идентификујем. Његова спомен-плоча постављена је на Првој економској школи, иако он са том школом није имао везе и био је службеник железнице. Први погинули официр био је извесни Куртије, Француз по оцу. Рањен је првог дана и потом је умирао буквално шест месеци. И о њему се мало зна. Лично регент Александар га је посетио након рањавања, унапредио у чин капетана. Прве жртве пале су већ 28. јула, на дан објаве рата.

На аустријској страни дуго је постојала прича о Иштвану Балошу, али данас знамо да је то, ипак, неки Пал Ковач.

Q *На промоцији је наглашено да је једна од главних вредности књиге утврђивање прецизнијег броја страдалих на нашој страни до краја 1915. године.*

– Бавио сам се углавном војним жртвама и не бих истрчавао с цифрама. Бројка коју смо дали у Версају од 1.247.000 сачињена је ад хок, на брзину, и била је на неки начин изнуђена због мировног процеса. Нажалост, нико после није озбиљније радио на томе. Извесно је да је 1915. године страдало између 200.000 и 250.000 људи, цивила и војника. На нашу срећу, захваљујући Арчибалду Рајсу, имамо доста података о цивилним жртвама, али са војним сто-

јимо другачије.

Један од разлога за тако тешко утврђивање чињеница јесте и судбина гробаља – многа тела су померана, неки људи су уписани на више места... Пример је случај Димитрија Туцовића, који је више пута премештан – најпре је сахрањен на месту где је погинуо и тамо обележен, затим у оближњем селу, па на Лазаревачком гробљу. Аустријанци су га идентификовали и омогућили да га брат преузме, али нико није дошао. Затим је Туцовић стигао у маузолеј у Лазаревцу, па на Славију и на крају на Ново гробље. Али нисмо ми усамљени у томе. Французи су, на пример, чекали три године да прође санитарни период да би дозволили да тела погинулих на Солунском фронту буду пренета у домовину. Међутим, кад су одобрили пренос, готово да нико није дошао по своје јер су страдали већ били свугде забележени. И тамо има дуплирања имена. Немци и Аустријанци су такође селили своје. На Бановом брду, на немачком гробљу налазила су се тела и наших ратника, а то је сада једно заједно поље где никада није било ексхумације.

Q *Мислише на Макензенов споменик?*

– То је немачко војно гробље које су Аустријанци саградили по наредби фелдмаршала Макензена. Парцела је била много већа него данас. А данас она постоји само у траговима. Штавише, на њој је једна приватна средња школа, а преостали споменици су у једном стању. Тај споменик, иначе изврстан пример меморијалне скулптуре и архитектуре, има своју макету у Немачкој, а његов изглед мењан је после Другог светског рата – скинута му је оригинална плоча с именима погинулих, а додате су плоче са именима страдалих немачких војника у Другом светском рату, јер су власти СР Немачке у неком тренутку затражиле да виде тај споменик. Тамо је било сахрањено 2.000 погинулих немачких војника и наших 16. Има и других великих гробаља са врло занимљивом историјом.

Q *На пример?*

– Једно од највећих гробаља настало је на Дунавском кеју где су сахрањени браниоци Београда, али и 400 аустријских војника. Ту су се одржавали помени, опела, обележавања све до тридесетих година када су тела наших бранилаца пребачена у костурницу код Новог гробља. Аустријанци су споменик својим војницима пренели код себе, док су плоче са именима српских војника нестале. Знате, Београд су тад бранили трећепозивци, дакле очеви. И жандари. Кажу да се Доњи град плавио од жандарских униформи. Гавриловић је имао само два вода редовне војске. Зато је у људском смислу Трећепозивачка чесма, код Градске болнице, веома важан споменик. А премало се зна о њој, исто као што људи мало знају о Споменику незнамом јунаку на Авали. Тамо почивају три тела, а не једно, вероватно из 7. и 13. пука.

Q *Сиче се утисак да су се све стране ипак трудиле да достојно одају почасћ њалим саборцима?*

– Да, сви су доводили најбоље сликаре, вајаре, архитекте да ураде обележја. Било је изврских дела, слика, скулптура, архитектонских решења. Код нас су ти уметници били при Врховној команди, а код Аустријанаца у Прес-бируу. Један врло занимљив споменик урадио је аустријски вајар – на једној страни се налази историчар коме је перо застало на 1900. години, а на другој је била копија гуслара са споме-

ника Карађорђу на Калемегдану. Знате, без обзира на све, било је пијетета према српским војницима, нарочито код Немаца. Сва немачка гробља била су истовремено и српска.

Q Сви ти војни меморијали причају и неке шире друштвене приче. Које аспекте бисте издвојили?

– Жене. Кад причамо о учешћу жена у том рату најчешће све сагледавамо кроз призму лекарских мисија. Лик Милунке Савић потиснуо је из нашег сећања многе друге жене које су се бориле с оружјем у руци подједнако јуначки. Међутим, има још: прве споменике погинулима подизале су жене окупљене у Колу српских сестара, Београдским госпођицама и другим организацијама. Прикупљале су средства, јуриле листе заробљених, скупљале добровољне прилоге за пострадале. Па и кад је реч о повлачењу преко Албаније – ретко говоримо о броју дезертера, а још мање знамо о женама – у тој маси било је много породица, цивила, међу њима и жена. Оне нису дезертирале, повукле су се са војском.

Или муслимани, на пример. У одбрани Смедерева, цео батаљон их је изгинуо. Били су у 8. пуку. Ми смо још 1914. године наредили да за сваког погинулог муслимана мора да се зове хоџа и да му се за службу плати. По томе се види да смо поштовали све до максимума. И између два рата гробља палих непријатеља су поштована, одлазило се редом на сва гробља на опело, обележавало се. Рецимо, немачко гробље у Нишу чувано је, а сами Немци су 1942. године изместили тела видевши да ће можда изгубити рат. Чувена „Макензенова клупа“, која је на Калемегдану израђена за посету немачког цара Вилхелма II, чувана је до 1945. године, кад је растављена. За њено очување заложо се лично Нушић. Део њених плоча налази се у трави код градског Завода за заштиту споменика културе.

Q Шта ваше истраживање говори о култури сећања код нас?

– Живели смо у четири државе са толико различитих политичких система да није успостављено неко опште сећање или општа култура сећања. Сећање је увек било подложно политичком утицају, што се данас види по спомен-подручју „Сремски фронт“ које је девастирано. Но, сећање је живело у народу. Ово што сада радимо кад је реч о Великом рату јесу сећања потомака. И ради се мало на брзину. Моја главна замерка јесте што нема суштинског систематског проучавања. Све је и даље у сећању потомака. ■

Милена МИЛЕТИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

ТЕНК Т-90М „ПРОРИВ-3”

НОВИ ПРОБОЈ У МОДЕРНИЗАЦИЈИ

Уралски конструкторски биро „Трансмаш” приказао је на Дан тенкиста руске армије 9. септембра 2016. два модернизована тенка – Т-80БВМ и Т-90М „Прорив-3” („прорив-3” или „пробој 3” је назив пројекта модернизације руских ОБВ). Како су из „Трансмаша” најавили, а пренело „Военное обозрение”, планирана је модернизација око 400 тенкова Т-90 у модел Т-90М „пробој-3” (објект 188М). Програмом модернизације обухваћено је наоружање, СУВ и доградња оклопне заштите са применом најновијег система активне заштите. Тенк би, због појачане балистичке заштите, новог топа и других додатака, достигао масу од око 50 тона, што је за око 3,5 тоне више од базног модела.

Требао би да у наоружању има топ 125 mm 2А82-1М, комплет од 45 граната (каденца ватре 10–12 метака у минути) и ласерски вођене ПОР „рефлекс-М”, које би уништавале тенкове противника на даљини до пет километара. На куполи ће бити стандардни ПАМ „корд” 12,7 милиметара. Према приказаном моделу заштиту тенка обезбеђиваће систем активне заштите „афганит и малахит”, примењен на Т-14 „армата”. Званичници изјављују да ће сви тенкови Т-90 у наоружању руске армије подлећи модернизацији до нивоа Т-90М „пробој-3”.

Динамика израде и испоруке

Последња саопштења о току рада на тенку Т-90М појавила су се 31. марта ове године. То је потврдила и Информациона агенција „Интерфакс-АВН”, позивајући се на незваничне изворе, али имајући увид у ток програма. Наводи се да је почело испуњење програма реализације, али не и број испоручених тенкова. У посети производним погонима „Уралвагонзавода” био је и председник Владимир Путин. Форми-

Према изјавама званичника, сви тенкови Т-90 у наоружању руске армије подлежу модернизацији до нивоа Т-90М „прорив-3”. Иако није прецизиран укупан број, процењује се да би у скорој будућности Т-90М „прорив-3” требало да буде један од најмасовнијих тенкова у КоВ руске армије.

рана је и међуресорна државна комисија за праћење и контролу реализације уговореног посла.

Како је пренео „Војеное обозрение” 4. априла 2018, Министарство одбране и Научнопроизводна корпорација „Уралвагонзавод” потписали су неколико уговора за производњу оклопних возила више типова. Заједно с другим возилима уговорен је и развој тенка Т-90М „прорив-3”. Организације подизвођачи испуниле су све неопходне припреме и сада су у фази израде технике и испоруке наручиоцу. Први тенкови новог типа кренули су у јединице.

Према најавама ТАСС-а до краја 2018. године биће испоручено тенкова за један тенковски батаљон (42, од тога су 10 новопроизведени, а остали модернизовани Т-90АМ). Није сасвим јасно саопштен период реализације целокупног програма „прорив-3”. Да ли је то првобитни Државни програм наоружања 2000–2011 или нови 2016–2025. Како преноси „Военное обозрение”, заменик МО Јуриј Борисов, саопштио је да би број нових оклопних возила из Програма „прорив-3” требало сваке године да буде око 200 тенкова. У тај број се рачунају модернизовани и новоразвијени тенкови.

Иако није прецизиран предвиђен укупан број модернизација Т-90, процењује се да би Т-90М „прорив-3” требало да буде у скорој будућности један од најмасовнијих тенкова у КоВ руске армије. Такође се процењује да би, са наведеном модернизацијом, борбена способност тенковских јединица била доведена на виши ниво, а тиме и способност вида КоВ (у коме се враћа значај тенковских састава, нарочито после свих спорова са Западом и НАТО-ом на геополитичком и војностратегичком нивоу). То се уклапа у Државни програм мо-

дернизације наоружања, која потенцира подизање технолошког ниво наоружања у целини.

Новине

Шта је ново на Т-90М „прорив-3”? Повећан је ниво балистичке заштите на рачун примене свеукупног комплекса заштите. У средишту је примена модуларног додатног ЕРО типа „реликт” на бочним странама подвоза и куполе, који редукује пробојност поткалибарних пројектила за 40% и кумулативних до 70%. Композитни, вишеслојни предњи оклоп је у распону 450–950 mm и заједно са ЕРО даје еквивалент заштите једнак дебљини панцирног оклопа до 1.500 милиметара. На споју куполе и тела и задњој страни куполе постављена је заштита у виду висеће мреже од челичних сајли, а задњи део тела има решеткасту металну заштиту, подесну против продора кумулативних ракетних пројектила и пројектила класе РПГ-7.

Посадни простор је са унутрашње стране додатно заштићен слојем кевлара за смањење ефеката продора пројектила, односно парчади граната и делова разбијеног оклопа.

Релативно ниска silhouette с применом елемената радиоелектронског ометања, смањује могућности радиоелектронским локацијом за детекцију тенка. У оклопном телу повишен је степен преживљавања оптимизацијом размештаја горива и борбеног комплекта у аутомату за пуњење и специјалним контејнерима за смештај осталог дела муниције. Уграђен је и електронски систем за ометање дањински управљаних ПТ мина и елемената ИЕН. Ојачан је под тенка са додатном челичном плочом са слојем неметала до основне плоче патоса, ради смањења опасности од детонације минско-експлозивних средстава (МЕС). Ту је и нови уређај за лансирање димних кутија са експлозивно-запаљивим материјалом у функцији ИЦ девијатора за одвраћање вођених ракета даље од тенка.

Ватрена моћ повећана је са модернизованим топом 125 mm 2А46М-5, који има балистичка својства нивоа новог топа 125 mm 2А82-А1, уграђеног у нови тенк Т-14 „армата”.

Није сигуран податак да ли је тај топ уграђен и у Т-90М „прорив”, како наводе неки извори, јер цев има одводник барутних гасова, што није случај код оригиналног топа на Т-14 „армата”.

Високом нивоу ватрене моћи доприноси и нови СУВ са оптоелектронским уређајима за осматрање и нишањење, са новом генерацијом термовизије, системом „видим-гађам“ (познат у тенку М1А2SEP „абрамс“ као „hunter-killer“). То подразумева пренос слике од командира на екран нишанције и могућност командира да сам управља ватром топа. Тачност погађања циљева већа је за 25–30%, а „живот“ цеви за више од 35% (900 испаљених пројектила – код „леопарда“ око 720 метака).

Ефективност ватре увећана је за 15% са новим пројектилма веће пробојности и вишенаменским пројектилом са већом даљином гађања пројектила, који погађа ОБВ у кров (слично израелском ЛАНАТ 120 mm). Поткалибарни пројектил пробија око 900 mm оклопа. Ласерски вођени ракета 9М119М „рефлекс-М“ са пројектилом „инвар-М“ пробија 1.200 mm оклопа.

У помоћном наоружању су као у претходним тенковима серије Т-90 два митраљеза 7,62 ПКТ-М и 12,7 „корд МТ“

СУВ-а су, такође, ласерски даљиномер безбедан за очи нишанције и ласерски емитер за вођење ПОВР.

У војној штампи и магацинима из области одбране пише се о унапређеном топу глатке цеви 125 милиметарском 2А82-1М, који је припремљен за нови тенк „армата“ Т-14, али је уведен и у модернизовани Т-90М „прорив-3“. Тај топ има много заједничких делова с топом 125 mm 2А46-5 примењеном на тенковима серије Т-90 и велики избор претходне и нове муниције тога калибра велике ефикасности. Наводи се да је енергија барутних гасова већа за око 17% од топа на тенку „леопард-2А6“, а да пројектили имају већу почетну брзину од пројектила „абрамса“ за око 14%. Брзина паљбе до 13 метака у минути недостижна је за западне тенкове.

Традиционално висока покретљивост

Покретљивост тог оклопног борбеног возила задржана је на нивоу претходног, захваљујући јачем дизел-мотору који

(6П49МТ) на даљински управљаној платформи са нишанском справом обједињеном са основном панорамском нишанском справом командира. Нишанција такође има нишанску справу са термовизијским каналом нове генерације, ТВ каналом CCDL и помоћну нишанску справу за дневне услове. Делови

обезбеђује да тенк са масом од 50 тона достиже брзину од 50 km/h и има аутономију од 550 километара. Наводи се да је уграђен мотор снаге 1.130 КС (по другим 1.300). Трансмисија је аутоматизована, а возач управља помоћу волана, уместо полугама. Уграђен је електронски систем за праћење свих

уређаја и елемената покретљивости тенка, који омогућава познавања стања и помаже да се на време уоче застоји и евентуални откази. Такође, спречава возача да чини грешке у руковању и управљању мотором и другим елементима покретљивости. Наведеним захватима и погонским агрегатом, са стандардним ходним уређајем, Т-90М „прорив-3” задржао је традиционалну високу покретљивост и маневралност, те савлађивање препрека, познате код руских тенкова.

Командовање и управљање тенком, садејство са суседним деловима борбеног поретка и командовање потчињеним јединицама тактичког нивоа, обезбеђено је преко система електронског управљања, са високо софистицираним мултифункционалним подсистемима дигитализованог рачунара великог капацитета и вишефункционалним везама са електронским уређајима и дигиталним системом преноса информација. Успостављена је функционална веза СУВ-а, система за маскирање и заштиту од напада ПОВР, система за распознавање сопствених и противничких борбених средстава „свој-туђ” (на западу „friend or foe”), система за оријентацију и по-

зиционирање – ГПС (руски ГЛОНАСС) и система аутоматизованог преноса и пријема информација електронским радио-везама са заштићеним каналом и скачућом фреквенцијом.

Специјални уређаји обogaћени су новим помоћним мотор-генератором за напајање електропотрошача и напајање акумулатора, када не ради главни мотор. Систем за климатизацију, загревање и хлађење посадног простора има могућност индивидуалног расхлађивања и подешавања према појединим уређајима. Предгрејач горива и уља обезбеђује постизање радне температуре мотора за само неколико минута после активирања грејача. Посада има панцирне радне комбинезоне типа „ратник”, који додатно штите и у случају пожара, што је предвиђено за посаде нових борбени возила. Систем за НХБ колективну заштиту има функцију детекције присуства отровних материја и агенаса радијације са пречишћавањем ваздуха у возилу. Уређај за тренутну детекцију пожара и активирање уређаја решено је на савремен начин – применом електронских сензора и аутоматског активирања.

Када је реч овом тенку, значајан фактор је и цена-ефикасност. Наговештена је цена од око 4,5 милиона долара, што је двоструко мање од цене „абрамса” М1А2SEPВ2, а при том има знатно већу борбену ефикасност и поузданост у експлоатацији, која је проверена на здруженој вежби „Запад 2017”, и завршном верификацијом пројекта на испитивањима државне комисије.

Још једна је погодност. Велики арсенал старијих тенкова серије Т-90 и Т-72 додатно олакшавају набавку резервних делова, алата за одржавање и обуку на тенковима Т-90М „прорив-3”.

Последњих година било је неколико предлога за модернизацију тенкова Т-90, али изгледа да је Т-90М „прорив-3” коначна. ■

Милосав Ц. ЂОРЂЕВИЋ

ЗАОШТРАВАЊЕ БОРБЕ ЗА ГЛОБАЛНУ ПРЕВЛАСТ

КЛИНЧ
ТИТАНА

Пише Милош СТРУГАР

Предвиђања о будућим догађајима и кретањима у свету незахвална су за сваког аналитичара међународних односа. Зато је увек корисно направити осврт на раније прогнозе јер се њихова тачност може оценити тек ретроактивно. У прошлом новогодишњем броју магазина „Одбрана“ дали смо следећа предвиђања за 2018. годину:

За разлику од Роберта Малија, председника Међународне кризне групе и бившег специјалног помоћника председника Обаме, и Андреја Коршунова, генералног директора Руског центра за међународне послове, наша анализа у први план би ставила опасности и ризике на економском и финансијском плану, посебно од финансијског и трговинског рата између САД и Кине, гомилања унутрашњих и спољних дугова, рата валута и све чешће унилатералне употребе економских и финансијских санкција и њихове екстериторијалне примене од појединих земаља, првенствено САД ... На другом месту биле би промене које у себи носи четврти индустријска револуција. Она брише границе између физичке, биолошке и дигиталне сфере живота и суштински мења концепт међународне и националне безбедности. ... Ови трендови ојачаће у 2018. години и као последица тога доћи ће до не само повећања броја конфликта и отежавања политичких и мирољубивих решења, већ ће систематски уништавати друштвену кохезију и доводити у питање легитимитет држава и њихових институција.

Иако можемо закључити да су предвиђања тачно указала на најважније глобалне трендове у 2018. години, ипак није се очекивало да ће доћи до толиког заоштравања у односима између САД и Кине, као и између САД и Русије.

Криза дијалога

У протеклој години смањено се простор за дипломатско деловање и решавање спорова и настављена је тенденција милитаризације спољне политике. Посебно се продубила криза мултилатерализма, Уједињених нација, Европске уније и других регионалних организација. Сједињене Америчке Државе и одређен број других држава ис-

тупили су из неких међународних организација и повукли се из неколико међународних уговора. На неким мултилатералним скуповима, попут састанка на врху Групе 7 најразвијенијих земаља света и самита Организације за азијско-пацифичку економску сарадњу, шефови држава учесници нису успели да се договоре ни о тексту заједничког саопштења протоколарне природе.

Као последица свега тога колективни систем међународне безбедности нашао се под јаким притиском и знатно су повећани ризици од озбиљних инцидената између најмоћнијих војних сила чији се интереси и борба за сфере утицаја све чешће налазе у директном сукобу у разним кризним тачкама у свету, од Украјине, преко Блиског Истока, Централне Азије до Северне Кореје и Пацифика.

Умножили су се и ризици на економском и финансијском плану где све мање има међународне сарадње с циљем остваривања заједничких интереса и све више се прибегава унилатералним мерама, укључујући протекционизам, санкције и разне врсте притисака. Светска трговинска организација налази се у дубокој кризи и практично не успева да смири тензије и реши спорове између држава чланица.

Садашњи негативни глобални трендови ће се наставити и заоштравати. Између бројних проблема и ризика треба издвојити оно што представља основне корене и узроке све веће нестабилности у свету и што ће одредити даљи правац развоја и контуре будућег светског поретка.

Обуздавање Кине

На првом месту је свакако ривалство између САД и Кине за примат и хегемонистичку позицију у свету, које ће ескалирати практично на свим фронтовима у 2019. години. За сада се не назире начин на који би ове две највеће светске силе могле да се договоре о заједничком деловању и сарадњи којима би оствариле своје националне интересе.

Циљ САД је да обуздају Кину у свим сферама, али ће садашња администрација остати фокусирана на економским и трговинским мерама, царинском рату и законодавним мерама против највећих кинеских компанија. Као што је недавно објаснио бивши близак сарадник Трампа,

У односу између великих сила није важно да ли су њихове перцепције о намерама друге стране тачне или погрешне. Перцепције ће пресудно утицати на њихову одбрамбену политику и стратегију. Пред највећим изазовима наћи ће се државе које настоје да негују и одрже добре односе са свим великим силама и нису чланови економских и војних блокова.

Стив Бенон, стратешки циљеви ове администрације су обуздавање Кине и реиндустријализација САД. Најближи сарадници Трампа су још 2013. године почели да разматрају стратегију за постизање ових циљева да би већ у току предизборне председничке кампање у САД 2016. договорили конкретан план акције. Политика обуздавања Кине ужива пуну подршку у Конгресу САД. Разлике између републиканаца и демократа су само тактичке природе.

На недавно одржаном састанку за време самита Групе 20 у Аргентини, председници Си Ђинпинг и Трамп постигли су договор о привременом примирју и суспензији нових царина до 1. марта 2019. године. Међутим, шансе да два преговарачка тима постигну свеобухватни трговински договор у овом периоду су веома мале.

У случају неуспеха преговора, Трампова администрација прети да предузме низ оштрих мера – повећање постојећих царина са 10 на 25 одсто на увезену кинеску робу у вредности већој од 250 милијарди долара, затим увођење нових царина на остали увоз из Кине вредан око 270 милијарди долара, увођење санкција због наводног кинеског мешања у америчке изборе за Конгрес у новембру ове године, увођење санкција на бази поглавља 301. Трговинског закона везано за заштиту интелектуалне својине, забрану извоза у Кину неких кључних компоненти у области информативне, дигиталне и мобилне технологије, новчане казне и санкције против одређених кинеских компанија (попут мера које су САД већ увели против кинеских водећих компанија у информативној и мобилној индустрији – ЗТЕ и „Хуавеј“). Имајући све то у виду, председник Трамп и његов економски тим убеђени су да ће победити у трговинском рату и да ће уједно спречити Кину да постане светски лидер у новим технологијама.

Нема сумње да ће Кина одговорити на такве мере Америке, као што је чинила и до сада. Портпарол Министарства спољних послова Кине изјавио је приликом првог увођења америчких трговинских санкција да „Кина мора да одговори реципрочним мерама јер не би било пристojно да то остане без одговора“. Није, међутим, јасно како ће Кина конкретно то урадити, јер због огромног суфицита у трговинској размени са САД, она не може да одговори

реципрочним трговинским и царинским мерама. Она ће се вероватно одлучити за неке друге мере, међу којима могу бити продаја америчких државних обвезница (Кина је већ годинама највећи купац америчког државног дуга и тренутно поседује око 1.300 милијарди долара америчких државних обвезница), бојкот америчких производа, притисак на америчке компаније које оперишу у Кини, затварање финансијског и других тржишта за америчке компаније, избегавање долара у трговини са другим земљама, снижавање вредности јуана итд.

Технолошка превласт

Прави разлог ривалства и конфликта између САД и Кине, међутим, није трговина. Суштински сукоб и борба је за примат у високим технологијама, посебно у новим технологијама, које ће дефинисати четврту индустријску револуцију као што су вештачка интелигенција, роботика, електронска и аутономна возила, процес технолошке фузије, нанотехнологија, биотехнологија, „big data“, „internet of things“, „quantum computing“ итд.

Председник Си Ђинпинг је 2015. године објавио почетак великог пројекта под називом „Произведено у Кини 2025“, са јасно дефинисаним стратешким циљем да у року од 10 година Кина постане водећа светска сила у потпуности независна и самоодржива у развоју и примени нових технологија. То САД виде као главни проблем и опасност, јер је јасно да ће она земља која буде лидер у новим технологијама бити и светски хегемон 21. века. На недавном састанку између Си Ђинпинга и Трампа у Аргентини, као и на претходном састанку између државног секретара Помпеа и државног секретара за одбрану Матиса са кинеским министром одбране Веи Фенгом и чланом Политбироа Јанг Ђиећијем, америчка страна је експлицитно тражила од Кине да суспендује програм „Произведено у Кини 2025“. То је за Кину потпуно неприхватљиво и њен технолошки развој не може бити предмет преговора са САД.

Због свега наведеног треба очекивати да ће наступајућа година бити обележена хладним технолошким и трговинским ратом између САД и Кине са повећаним безбедносним ризицима од оружаних инцидената.

На друго место глобалних трендова у 2019. години треба издвојити ескалацију у трци у наоружавању. Кина и Русија сматрају да су САД спремне да воде хегемонистичку борбу свим средствима, укључујући и војне притиске и трку у наоружавању. Обе земље виде потврду свог става у недавно објављеном извештају америчке Комисије за стратегију националне одбране, који у први план истиче „растуће претње од конфликта и рата са евроазијским силама”, односно са Кином и Русијом. Кина очекује и спрема се за могуће војне притиске и заостравање у региону Јужнокинеског мора, Тајвана, Корејског полуострва, на својим западним границама према Централној Азији, као и око питања људских права у Кини и положаја ујгурске муслиманске мањине у западној провинцији Синђанг. На сличан начин Русија гледа на догађаје и појачано војно присуство и активности САД и НАТО-а на својим границама и очекује и спрема се за заостравање ситуације са Украјином, у Сирији и у Централној Азији. Сједињене Америчке Државе, са своје стране, сматрају да Кина и Русија постају све агресивније, првенствено у свом суседству, и да не оклевају да примене војну силу уколико им то околности дозволе.

Тешки арсенали

У односима између великих сила није важно да ли су њихове перцепције о намерама друге стране тачне или погрешне. Перцепције ће пресудно утицати на њихову одбрамбену политику и стратегију. Војни буџети САД и Кине који су већ ове године били на рекордним нивоима ће се још повећати. Међународни уговори о контроли наоружања који датирају још из периода хладног рата губе на значају, што ће довести до неконтролисане трке у наоружавању. Сједињене Америчке Државе су се још 2001. године повукле из Уговора о антибалистичким ракетама, (тзв. АБМ уговор), који је био на снази између САД и Совјетског Савеза од 1972. године. Након повлачења САД су почеле убрзано да праве мрежу база за противракетну одбрану, укључујући и на границама Русије и Кине, у Пољској, Румунији, Јужној Кореји. За сада САД одбијају да уђу у преговоре са Русијом о продужењу новог Уговора о смањењу стратешког оружја, који је потписан између Обаме и Медведева 2010. године и истиче му важност 2021. године. Председник Трамп често је критиковао овај уговор тврдећи да он фаворизује Русију и да је то један од најгорих уговора које је преговарала и потписала администрација Обаме. Скоро је извесно да ће САД ускоро напустити и Уговор о елиминацији нуклеарног оружја средњег домета (од 500 до 5.500 километара), који су Горбачов и Реган потписали 1987. године. Наиме, САД оптужују Русију да крши уговор и поседује нуклеарно оружје забрањеног домета. Државни секретар Помпео најавио је 4. децембра да ће се САД повући из овог уговора у року од 60 дана уколико Русија у међувремену не буде у потпуности поштовала његове одредбе. Повлачење би омогућило САД да слободно развијају и распоређују нуклеарно оружје средњег домета, првенствено у региону Пацифика. С обзиром на то да Кина није била потписница овог уговора, она у свом арсеналу има око 2.000 ракета са нуклеарним бојевим главама средњег домета распоређених

на својој територији. Овакав след догађаја би, међутим, носио највеће опасности и ризике за Европу. Сједињене Америчке Државе и Русија би убрзано развиле и поставиле нуклеарно оружје овог домета на европском континенту јер су те ракете и биле предвиђене за нуклеарни рат у Европи и до постизања споразума 1987 године углавном су биле распоређене између Атлантика и планине Урал.

Све три велике силе дају апсолутни примат развоју нових врста оружја, која ће бити бржа, разорнија и већег домета. Председник Путин је 1. марта ове године објавио листу нове генерације оружја која је, по његовим речима, већ у фази тестирања и ускоро треба да постане део руских војних снага. Нова генерација укључује: торпедо са нуклеарном бојевом главом „посејдон” великог домета, крстареће ракете „буревестник” са нуклеарним оружјем и на нуклеарни погон, што значи да им је домет практично неограничен; подводни дрон на нуклеарни погон, који је такође практично неограниченог домета и врло га је тешко открити, „авангард” хиперсонични носач интерконтиненталних ракета, „сармат” интерконтинентална балистичка ракета, која већ 2020. године треба да постане главно стратешко оружје Русије и која је у речнику НАТО-а позната као „сатана”, хиперсонична ракета „кинџал”, ласерско дефанзивно оружје „пересвет”, првенствено намењено за уништавање беспилотних летилица и ракета.

Нема сумње да САД и Кина убрзано раде на развоју оружја сличних карактеристика. Трка у наоружавању води се и у сајбер простору, као и кроз развој и примену вештачке интелигенције, роботике, биолошког и аутономног оружја и других нових технологија.

Бојно поље — Европа

У таквој констелацији снага између великих сила поставља се питање како ће се то одразити на развој и безбедност других земаља. Пред највећим изазовима наћи ће се државе које настоје да негују и одрже добре односе са свим великим силама и нису чланови економских и војних блокова. Оне могу бити изложене великим притисцима да се одреде за једну или другу страну и биће им тешко да одрже еквилибранс. Многе земље, посебно оне блиске САД, биће суочене са избором између економских и финансијских интереса у односима са Кином и безбедносних и одбрамбених интереса који су традиционално везани за САД. Неки актери могу покушати да искористе заостравање односа између великих сила за остваривање својих стратешких интереса, као што то већ чини власт у Приштини, Украјина, Турска, Северна и Јужна Кореја. Европска унија, опхрвана унутрашњим проблемима, неће бити у могућности да игра значајнију улогу на глобалном плану.

Проблем са предвиђањима будућих светских догађаја је у томе што су она увек одраз стратешког виђења садашњице и заснована на субјективним претпоставкама, личним ставовима и веровањима. То доводи у питање стварни значај прогноза и анализа попут ове, и зато остаје нада да ће се наша предвиђања ретроактивно показати претерано песимистичним и нетачним. ■

Аутор је високи службеник Уједињених нација

СЛУЧАЈ „БАРАК“

У великим војним системима постоји устаљена и разрађена методологија набавке борбених авиона. Међутим, у случају мањих држава, овакви се капитални подухвати често одвијају мукотрпно и са мноштвом проблема. Један од таквих, свежих случајева, који је недавно доспео у фокус медија и ширег аудиторијума, јесте одлука Хрватске да из Израела набави ескадрилу половних авиона F-16, у локалној верзији названој „барак“ („муња“).

Реч је о авиону америчке производње, надограђеним израелском опремом и наоружањем, који се у различитим варијантама у тој земљи користи још од 1980. године. Верзија „барак“ је изворно авион рађен по америчком стандарду Блок 30, који се у израелској авијацији појавио 1987. године.

Подсетимо, Хрватска је прошле године, на основу захтева, добила понуде за новопроизведене шведске „грипене“ и америчке F-16, као и половне F-16 из вишкова грчког и израелског ваздухопловства. Процена понуђених опција трајала је од октобра 2017. до марта 2018. године, када је хрватски политички врх саопштио коначну одлуку и одређење за половне израелске авионе. У кампањи која је наступила хрватски „мејнстрим“ медији су се, заједно са ваздухопловним стручњацима, својски потрудили да оправдају своју одлуку, тешку око 500 милиона америчких долара, која подразумева опремање са десет једносседа F-16C и два двоседа F-16D, у просеку старих око 30 година. Овакв, транспарентан приступ разумљив је имајући у виду мрље које су остале иза контроверзног посла са ремонтом старих хрватских ловаца МиГ-21 у Украјини, а који се одвијао не тако давно.

Аргументи за одлуку били су, наизглед, чврсти. Испоручену ескадрилу пратиће импозантна количина резервних делова, прилагођена инфраструктура, адекватна убојна средства, симулатор лета и етапно уговорена обука летачког и техничког састава... И све то, наводно, по најповољнијој цени и условима. Ту и тамо постављала су се питања око стања ресурса ових ваздухоплова, као и њиховој дугорочнијој перспективи, али је, с друге стране, веома важан фактор у свакој дискусији била и евидентна куповина поли-

тичке наклоности Израела. Природа нових односа демонстрирана је протеклог августа, када су два израелска авиона F-16 учествовала у прелету изнад Книна током обележавања годишњице „Олује“, што је изазвало огорченост српске јавности.

Ипак, не буде све онако како се у први мах чини. Уговор још није потписан, а да све буде интересантније побринула се америчка администрација. Почетком децембра постало је јасно да реекспорт борбених авиона произведених у САД неће проћи тако лако, поготово не на тендеру у којем је америчка компанија губитник. Наиме, „Локид Мартин“, као произвођач ових авиона, прошле године био је највећи светски продавац оружја, са приходом од скоро 45 милијарди долара. Самим тим, не може са занемарити утицај ове компаније, која, поред осталог оружја, и даље успешно пласира нове F-16.

Случај или афера „барак“, у коме израелска фирма са половном америчком техником узима испред носа посао Американцима, већ тада је била у најави. Изостанак потписивања званичног уговора, затим неуверљива уверавања хрватских политичара да је све у реду и да постоји подршка америчке стране, распршена је почетком децембра када су и званични амерички представници отворено рекли да постоји проблем око препродаје америчких авиона трећој страни. Процедурално, ово је могуће уколико амерички Конгрес, на предлог Стејт департмента о трансферу трећој страни, одобри овај посао, што је наводно у току. Међутим, сасвим је уобичајено да се у оваквим случајевима опрема враћа у изворно стање у којем је испоручена, што би у случају „барака“ био поприличан захват, који притом треба неко и да плати. Довођење авиона на потребне НАТО стандарде такође је део приче која ће бити веома интересантна.

Читава ситуација покренула је у хрватској јавности лавину питања, на која, за сада, нема поузданог одговора. У ишчекивању скоре одлуке америчког Конгреса, постоје различите процене у ком ће се правцу жељена набавка одвијати. Оно што је већ сада јасно јесте да уговора још увек нема и да вероватно неће ни бити онакав како је првобитно замишљен. ■

СУДБИНА ЦИХАДИСТА СА БАЛКАНА

БЕБЕ У ТЕРОРИСТИЧКИМ КАМПОВИМА

Пише Горан ТОПАЛОВИЋ

Према подацима Института за оријенталне студије Руске академије наука ИВРАН за 2018. годину, одређени број лица са територије нашег региона и даље се налази у провинцији Идлиб, а међу њима је и око 80 деце са простора Косова и Метохије, од којих је чак 30 рођено у камповима цихадиста. Почетком 2018. године, у курдским логорима на тремеђи Сирије, Ирака и Турске налазило се више од десеторо жена и деце, чланова породица страних бораца који су са подручја Рашке области отишли у Сирију.

На основу података Европског института за безбедносне студије (EUISS), подручја са значајним процентом муслиманског становништва на Западном Балкану, као што су Босна и Херцеговина, Албанија и јужна српска покрајина Косово и Метохија, спадају међу првих пет „извозника страних бораца на Блиски исток“. Подаци Института за оријенталне студије Руске академије наука (ИВРАН) говоре да се око 1.000 људи са подручја нашег региона налазило или се још налази у редовима разних оружаних група у Сирији и Ираку, преваходно у тзв. Исламској држави и Ал-Нусра фронту.

Вирус деведесетих

Карактеристике „балканских цихадиста“, како их EUISS назива, сличне су онима из највећег броја земаља из којих они долазе у Сирију и Ирак, а где их тренутно има око 30.000 из више од 80 земаља. То су углавном млади људи између 20 и 35 година старости, пореклом

из руралних предела, без запослења, радног искуства или неких специфичних способности које би могли да понуде тржишту рада и који су, као такви, изузетно погодни свакој врсти радикализације.

Обично је реч о припадницима стигматизованих или маргинализованих група у подељеном друштву, где постоји мноштво примера страних бораца који су са других простора почетком деведесетих година прошлог века долазили на Балкан, преваходно у БиХ и на КиМ да се боре на страни разних оружаних групација. Међу њима је највише било људи из Авганистана, али и осталих арапских земаља који су се осамдесетих година прошлог века борили против совјетске окупације те земље, али и доста миграната из европских земаља. Немали број „муџахедина ветерана“ и даље се налази на подручјима бивших југословенских република, наставивши се преваходно у Босни и Херцеговини, Македонији и Албанији.

Према подацима ИВРАН, већина од поменутих 1.000 страних бораца међу радикалним исламистима је са територије Косова и Метохије – чак 359, док из БиХ долази њих 323, што је највећи проценат по глави становника на глобалном, а не само европском нивоу. На пример, у истом периоду са територије СР Немачке регистровано је тек око 400 страних бораца. ИВРАН извори такође говоре да је из

представљати додатни мотив за одлазак с циљем избегавања кривичне одговорности.

Шта са повратницима

Међу 5.600 страних бораца, који су се према подацима Института за стратегијску политику из Братиславе (Strategic Policy Institute) већ вратили у матичне државе, има и око 250 лица са простора Западног Балкана, док тачан број оних који су изгубили живот у Сирији или им је повратак онемогућен још није познат. Према подацима ИВРАН за 2018. годину, одређени број лица са територије нашег региона и даље се налази у провинцији Идлиб, а међу њима је и око 80 деце са простора Косова и Метохије, од којих је чак 30 рођено у камповима џихадиста. Према још непотврђеним изворима, почетком 2018. године, у курдским логорима на тремећи Сирије, Ирака и Турске налазило се више од десеторо жена и деце, чланова породица страних бораца који су са подручја Рашке области отишли у Сирију.

У складу са измењеном законском регулативом у већини земаља Западног Балкана повратницима са страних ратишта тренутно прети кривична одговорност и они су категорисани као терористи, што није био случај са повратницима који су се раније вратили. Међутим, пракса показује да је изузетно тешко доказати учешће у рату имајући у виду да су сви потенцијални учесници путовали у оквиру разних радних или образовних аранжмана у земље Блиског истока. Другим речима, значајан број повратника са ратишта и даље се налази ван домашаја правосудних или рехабилитационих институција система, а додатни проблем представљају чланови породица који су често и против своје воље одвођени, јер су били у потпуној економској и свакој другој зависности од оних који су одлазили.

Члановима породица, посебно деци, потребна је подршка пре свега у организацији повратка, а и онима ко-

ји су се вратили у смислу рехабилитације, социјалне заштите и економског оснаживања како у будућности не би представљали потенцијално језгро поновне радикализације. Важно је истаћи да фокусирање само на примену законодавне регулативе према повратницима, без адекватне или недовољне бриге о онима који се нису својом вољом нашли у ратном подручју, уз одсуство политике дерадикализације и рехабилитације, као и економског оснаживања, може произвести основе за озбиљне безбедносне изазове у будућности. Неопходна је, дакле, снажнија сарадња између држава, али и унутар државних институција које се баве безбедношћу и социјалном подршком и заштитом, као и сарадња са локалним и међународним организацијама цивилног друштва и религијским институцијама. ■

Македоније регистровано 155 лица у редовима оружаних група у Сирији, из Албаније 144, из Црне Горе 23 лица, а са територије Србије без КиМ, превасходно из Рашке области, регистрован је одлазак 49 лица у оквиру којих су одлазиле и целе породице, укључујући и децу.

Имајући у виду претходно наведене специфичности у којима се одвијала радикализација на простору бивших југословенских република, као и контекст дешавања, може се претпоставити да су управо те специфичности и допринеле да највећи проценат страних бораца по глави становника буде управо из поменутих региона Западног Балкана. Поред тога, више од две трећине страних бораца са Косова и Метохије има претходни криминални досије, што је такође највећи проценат међу страним борцима и може

Певање уз гусле уписано је 29. новембра 2018. године на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства Унеска. То је одлучено на седници Међувладиног комитета за очување нематеријалног културног наслеђа Унеска, која је одржана тог дана на Маурицијусу.

Да се и гуслање нађе на тој листи препоручила је 2016. године надлежна стручна комисија Министарства културе и информисања. Неопходан номинацијски досије израдио је Центар за нематеријално културно наслеђе, основан пре неколико година у Етнографском музеју у Београду, у сарадњи са Музиколошким институтом САНУ, а уз подршку Савеза гуслара Србије, гусларских удружења, појединаца, локалних самоуправа, институција, невладиних организација и стручних удружења.

Певање уз гусле је трећи упис Републике Србије на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства Унеска. Претходно су уписани наше породич-

не славе новембра 2014, а затим и народне игре – коло, децембра 2017. године.

Жива културна баштина

Појам нематеријалног културног наслеђа у широј јавности, код оних који не припадају уско стручном кругу, понекад изазива извесне нејасноће и недоумице. Реч је о концепцији која се унутар Унеска развијала и уобличавала дуго година. Једну од кључних вододелница у том процесу представљало је усвајање Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа 2003. године. Већина чланица Унеска није дуго чекала да би ратификовала тај нови међународни инструменат, па је он ступио на снагу већ 2006. године. То је, како је оцењено, била потврда да се „и у временима убрзаних друштвено-културолошких промена и међународних економских интеграција у свету, сачувала мотивација да се чува културно наслеђе и упражњавају поједини његови видови”.

ПЕВАЊЕ УЗ ГУСЛЕ
– НЕМАТЕРИЈАЛНО
КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ
ЧОВЕЧАНСТВА

СИМБОЛ ИДЕНТИТЕТА ТРАЈАЊА

СВЕДЕН МУЗИЧКИ ИЗРАЗ

– Када је реч о гуслама као музичком инструменту, „уз једноставност грађе, крајње сведени музички израз јесте нешто чиме се певање уз гусле одликује“ – каже наш познати етномузиколог и композитор Димитрије Големовић, професор Факултета музичке уметности у Београду.

Према дефиницији Унеска, нематеријално културно наслеђе представља „праксу, презентацију, изражавање, као и удружена знања и неопходне вештине, које заједнице, групе и у неким случајевима појединци, препознају као део своје културне баштине“. Преношена с генерације на генерацију „национална културна баштина изазива осећај идентитета и континуитета“. Драгоцена је и по томе што „промовише, одржава и развија културни диверзитет и људску креативност“.

Кључну одредницу појма нематеријално културно наслеђе представља то што у њега улази само тзв. живо насле-

Уписом певања уз гусле на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства Унеска, наша традиција и обичаји постају део светског културног наслеђа

ђе или „жива културна баштина“. То се може видети на примеру наше славе, јер она представља појаву које се непрестано упражњава, допуњава новим садржајима и тако изнова опстаје у животу и потврђује да припада „живој“ пракси.

Ваља подсетити и да у нематеријалну културну баштину могу да уђу не само нематеријалне, већ и сасвим „материјалне“ појаве, рецимо алати типични за неке старе, традиционалне занате. Дobar пример у том погледу представља знаменита пијаца у мароканском граду Маракешу. Елеменат културног наслеђа у овом случају представљају и целокупни простор те знамените тржнице, одговарајуће грађевине и предмети који се тамо могу наћи.

Записи о епском певању

Традиција певања уз гусле у српском народу има дубоке корене и везана је за певање епских народних песама.

ДЕСЕТЕРАЦ

Филолог Јован Деретић разликује примарну епiku, по свом постању претежно усмену, од секундарне или „литерарне“ епике. Реч је о привидно истородним, али „у ствари антиподним појавама“. У најзнаменитије обрасце примарне, усмене епике могу се уврстити и народне јуначке песме неких других европских народа, као што су англосаксонски Беовулф, скандинавске Еде, француске chansons de geste, шпанске cantares de gesta. Овове треба додати и епску поезију чија је афирмација, уз српску, такође везана за XIX век, као што је руска, тзв. новогрчка или финска. За разлику од неких других, темељни стих наше епике је „несиметрични десетерац с цезуром после четвртог слога“.

Према најновијим сазнањима први запис једне епске народне песме из наших крајева потиче с краја XV века. Приликом боравка напуљске краљице Изабеле дел Барко у италијанском граду Ђоја дел Коле, једна група Словена, вероватно потомака избеглица са друге обале, на свечаности уприличеној том приликом у част краљице, играјући у колу отпевала је песму о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку.

Италијански песник Рођеро де Пачиенца, иако по сопственом признању није познавао језик, на лицу места потрудио се да забележи како је знао и умео део ове песме на оригиналном језику. Запис је касније објавио као додаток сопственог спева „Балцино“, посвећеног напуљској краљици.

У рана писана сведочанства, али географски више удаљена, може се уврстити и запис мађарског песника Шебешћена Тинодија. Као очевидца, он у делу „Историја Ердеља“, објављеном 1554. године, помиње певача Димитрија Карамана, од којег нема бољег у „српском начину“. Просторно још даље, енглески историчар Ричард Нолс, део простора у утицајној „Историји Турака“ из 1603. го-

дине издваја за владавину деспота Ђурђа Бранковића, помињући и „сеоске песме“ које је „народ из те земље“ деспоту посветио.

Опат Алберто Фортис, познати италијански филолог, етнограф и природњак у књизи „Путовања по Далмацији“ из 1774. године, са значајним одјеком у Европи тога времена и уз симпатије према обичајима Морлака, објавио је уз сопствени превод и оригинални текст „Хасанагинице“. То је послужило као основа Гетеу за немачки превод те песме, што је напослетку Хердер укључио у гласовиту збирку народне поезије разних европских земаља и народа, под називом „Народне песме“ (Volklieder), изашлу из штампе 1778. године.

„За време посела, када се сељаци окупљају, и то нарочито по кућама у којима има много девојака, непрестано и живо одржава се успомена на народна предања старих времена. Ту се увек нађе неки певач који уз пратњу инструмента названог гусле, са једном једином жицом начињеном од мноштва длака из коњске гриве, понавља старе писме, или, пак, у њих убације нове елементе“... Те песме „имају велики утицај на душе слушалаца који их, мало-по-

ХОМЕРОВСКЕ ЗАГОНЕТКЕ

Већ су први откривачи и читаоци народних јуначких песама са ових простора још у XIX веку уочили да се на њиховом примеру може уживо изучавати традиција усменог народног певања, као и да би та проучавања могла расветлити „неке хомеровске загонетке“, писао је професор Светозар Кољевић.

мало, науче напамет. Видео сам неке како плачу и уздишу слушајући стихове“.

Јакоб Грим наглашавао је да „нису српске народне песме извађене из пергаментских рукописа, него су покупљене са топлих усана народа“. Оне су, по његовом мишљењу, испеване „чистим, племенитим језиком, без празнина у приповедању, разговетне и јасне од почетка до краја“. Грим је држао „да од времена Хомерових спевава нема заправо у целој Европи појаве која би нам тако као она могла објаснити суштину и порекло епа“.

Тереза Албертина Лујза фон Јакоб, позната и као „Талфи“, марљива у превођењу јуначких песама из наших крајева на немачки језик, сматрала је да у томе погледу Срби стоје потпуно издвојени – „Нема савремене нације која се може упоредити са њима у епској производности. Чини се да тако нова светлост пада и на велике саставе античких народа“.

Велики пољски песник Адам Мицкијевич, као предавач 1841. године на Колеж де Франсу у Паризу, у излага-

њу својим слушаоцима о српској народној поезији, подвлачио је да „код српских песника налазимо ону узвишену непристрасност, којој се дивимо код Хомера, па чак и неку врсту верске непристрасности“... Такође, и да „нигде можда хришћанска идеја није била изражена тако јасно, тако изричито“... „Познато је да су код старих народа јунаци увек били срећни људи или љубимци богова. То схватање чини темељ грчке епопеје... Идеја потпуног жртвовања својствена је српској епопеји“.

О величању епског певања у свету постоје трагови и у прошлом веку. Харвардски хеленисти Милмен Пери и Алберт Лорд, половином 1933. године, предузели су један

по свему несвакидашњег подухвата. По приспећу прекокеанског брода у дубровачку луку, двојица Американаца упутила су се затим у планине Црне Горе и Рашке области, одлучни у намери да на терену прикупљају епску поезију, која је још живела у срцима тамошњег становништва. С обзиром на то да још није било модерних магнетопхона, они су се потрудили да на пут понесу једну од тада најсавременијих направа. Када су се после свог путовања вратили у Сједињене Државе, Пери и Лорд су код себе имали, како је тада примећено, „једну од најзначајнијих збирки усмене поезије свих времена“.

Гусле – поштоване и вољене

У свим тим примерима, али и многим другим, народне епске песме певане су уз гусле.

Министар културе и информисања Владан Вукосављевић истакао је да је певање уз гусле део нашег националног и културног идентитета дугог трајања. Уписом на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства Унеска, према његовим речима, наша традиција и обичаји постају део светског културног наслеђа, што је у симболичком и у фактичном смислу веома важно.

Гусле су и симбол српског народног памћења у дугој борби за одржање у прошлости, сматра Драган Хамовић, посебни саветник министра. Али не само то.

– Нема данас народа у којем је овај древни елемент културног наслеђа живље присутан, поштован и вољен. Заслуге за такав статус припадају гусларским удружењима и бројним оданим слушаоцима широм нашег културног простора – наглашава Хамовић. ■

Чедомир ПОПОВИЋ

Драган Хамовић

ЧУВАР ЗЕЈТИНЛИКА

Једини будан. Уснулом пуку је
Дуг пут, клацкају на тајним шинама.
С транспортом сенки опрезно рукује;
Храни их уљем, поји тишинама.

Клацка. Он, трећи нараштај, прџчита
Оно што нико не писа, трукова:
Облике чисте, значења чита,
Мрешкање у сну засталих пукова.

Обрве вучје подно те шајкаче
Стегнуте, једва попусте изјутра:
Роса се распе, сита се наплаче
Земља што чува пукове изнутра.

(О земља чува и земља растаче!)

Све погнутији, док се не сједини,
У униформи истој и ледини,
С јединицама, он, будан једини.

ЂОРЂЕ, ПОСВЕЂЕНИ

На Зејтинлик, некада пијацу уља и место ратне болнице, стигосмо ујесен, на повратку са Хиландара. Из једне дуге оностраности у другу, скорију. Давнашња ледина у крај Солуна опкољена је пометњом градског насеља и саобраћајница. Довољно је пак дочувано тишине из коване капије, међу чемпресима, око краљевске капеле и костурнице, уздуж белих камених стројева од крстача. И ко не зна за икога свога да тамо борави, свеједно се нађе међу својима. И осећа благу nelaгоду – имаће већ због чега. Сви смо криви за све.

Дочекује нас, као госте и као своје, стари Ђорђе Михаиловић. Дед Саво, солунски добровољац из Грбља, од српског поморја, с многих је оближњих попришта, по задатку, посејане ратничке кости купио и овде преносио, да напокон, усред вишегодишњег посла, и сопствене кости прикључи.

Дуг према костима одредиће не само Савов живот, него и живот Савовог сина Ђуре, као и унука Ђорђа. Прати нас и разговара, од година благо повијен и клацкав у одсечном ходу, у радној одећи склопљеној из делова униформе садашње и негдашње наше војске. Посвећен у дужност, осталу иза оца и очевог оца.

Уводи нас, придошле, овај посвећени Ђорђе у крипту, отвара тешка врата под мозаиком Светог Ђорђа, силазимо међу прохладне плоче с пописом ћирилских имена. Објашњава, говором протканим грчким гласовима и нагласцима, као да ништа не знамо и као да све знамо. Свему научен од два мушка нараштаја што их наслеђује. Ђорђе има кћер.

Није имао избора. Да ли је Ђорђе на избор другог пута и места помишљао, мимо два заветна колена чувара ћутљиве војске остале испред врата отаџбине? Осети ли се кад год заточеником, или макар штићеником, он, будни заштитник поверених светлих костију и сенки? Свако је некакав заточеник, али су извесна заточења у основи потребна. Иначе бисмо се расули од слободе.

Можда је и боље ако избора нема, кад сваки други избор испада мање достојан. Ђуро је подигао сина баш на овоме сеновитом домаћинству. И Ђорђе није имао другог дворишта. Нити има другу очевину – коју нема коме да пренесе.

Годинама, свакодневно, сусреће дедову и очеву хумку наслоњену уз толике друге српске и савезничке белеге – где је ваљда одавно, у замисли, положио и себе. Он, од малена подељен између својих с горње и с доње стране тла.

Он једини остаје, кад сви оду. Одмењује и потомке који нису ни помислили или могли доћи месту страшног спомињања. Будан, у болесном дремежу живих и непојамном сну мртвих. Последњи, трећи Михаиловић.

Чувар и заветни сужањ Зејтинлика.

Изјутра, кад никога нема, процеди испод вучјих веђа чисту мушку сузу. У молитви, или уместо молитве. Сви су овде његови. Отеловљени, пројављени у њему, сувоњавом и постојаном.

У Ђорђу, посвећеном. ■

Д. ХАМОВИЋ

ПИОНИРИ
ФОТОГРАФИЈЕ (2)

Пише Горан СТАНКОВИЋ

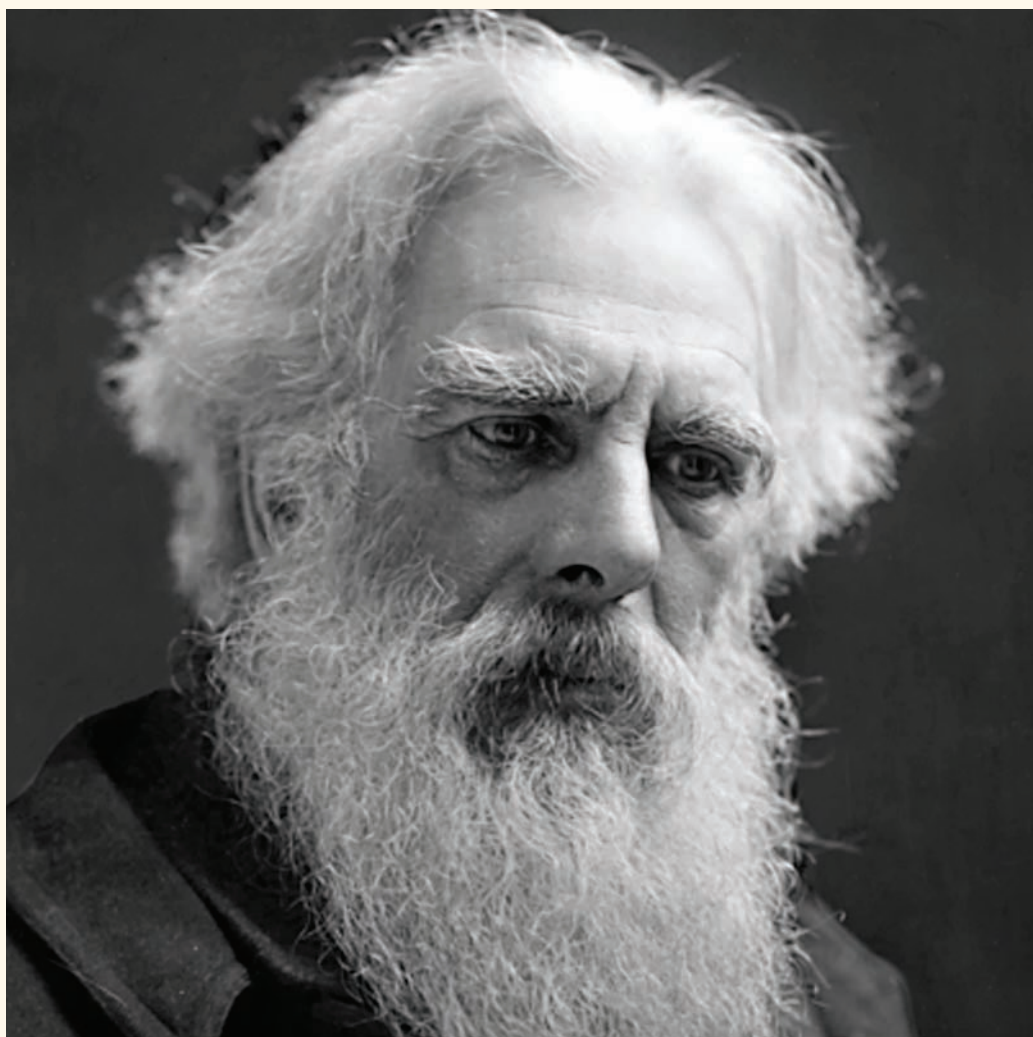
ЕДВАРД
МАЈБРИЦ

Британски фотограф Едвард Мајбриц (Edward Muybridge) рођен је 9. априла 1830. као Едвард Џејмс Магериц (Edward James Muggeridge). Прихватио је англосаксонску форму свог имена (Eadweard) коју је могао да види приликом постављања камена крунисања у Цркви свих светаца у родном Кингстону на Темзи. Верујући да је по форми слично и архаично, измислио је ново презиме и затим променио своје.

Мајбриц долази у Њујорк као двадесетогодишњи емигрант, а пет година касније сели се у Сан Франциско. Управо у том периоду Калифорнија је постала држава, а Сан Франциско „главни град златне грознице“. Каријеру је започео као агент за издавачку делатност за Лондон и као продавац књига. У то време град се убрзано развијао и имао је 40 књижара, скоро 60 хотела и десетак фотографских студија.

У јулу 1860. године Мајбриц је био успешан продавац књига. Препустио је бригу о продавници свом брату и припремио се за пловидбу у Енглеску како би купио још књига. Међутим, заkasнио је на брод, те је одлучио да оде кочијом преко јужне линије према Сент Луису, па железницом до Њујорка, а затим бродом до Енглеске. У централном Тексасу, задобија озбиљне повреде главе у удесу кочије. Едвардово тело испада из возила и он удара главом у камен. Одвезен је затим 240 километара до Форт Смита, у Арканзасу, на лечење, где је лежао три месеца, покушавајући да се опорави.

У Њујорку је наставио са лечењем скоро годину дана пре него што је био у стању да отплови у Енглеску. Артур П. Шимамура, психолог на Универзитету Беркли у Калифорнији, претпостављао је да је Мајбриц претрпео знатне повреде главе, које су се вероватно прошириле и стварале страно ткиво

Наводи са изложбе у Тејт музеју: „Његов утицај заувек је променио наше разумевање и тумачење света, и може се наћи на многим и разноврсним пољима, од слика Марсела Душампа и Едгара Дега и безброј радова Франсиса Бекона, за блокбастер филм Матрикс и фотографије Филипа Гласа...”

унутар мозга, што је можда довело до неког емоционалног, ексцентричног понашања, што су касније потврђивали и његови пријатељи, као и ослобађање његове креативности од конвенционалних друштвених инхибиција. Ни данас не постоји ефикасан третман за ту врсту повреда.

Летећи студио

Док се опорављао у Енглеској, где га је лечио сер Вилијам Гул, Мајбрица је, између 1861. и 1866. годи-

не, почела да интересује професионална фотографија. Говорио је да је променио свој позив на предлог лекара. Савладао је мокри колодијумски процес на стакленим плочама у Енглеској и вероватно је био под утицајем неких од одличних енглеских фотографа тих година, попут Јулије Маргарет Камерон. Такође, тада је патентирао најмање два своја проналаска, укључујући унапређење техника штампања и уређај за прање одеће и других текстилних артикала.

Мајбриц је Сан Франциско напустио 1860. године као трговац, али у њега се вратио 1867. као професионални фотограф, са стручним техничким вештинама и уметничким оком. Постао је успешан у фотографији, фокусирајући се углавном на пејзаже и архитектуру. Претворио је лаку кочију у преносиву мрачну комору, како би свој рад обављао и у покрету. Своје услуге рекламирао је визит картама. Његове стереографије, популарни формат тога времена, продавале су многе галерије и фотографски предузетници у граду. Ускоро, Мајбрица је као фотографа ангажовао Роберт Вудвард (1824–1879) како би направио детаљне фотографије његових вртова, комбинације забавног парка, зоолошког врта, музеја и акваријума, који је 1866. године отворен у Сан Франциску.

Репутација му је нагло порасла 1867. године када је показао фотографије дивљег националног парка Јосемит и подручја око Сан Франциска. Његове пејзажне фотографије, које су донеле величину и експанзију запада, биле су посебно запажене. Када је фотографисао људе у амбијенту, они би изгледали неприродно мали, као на сликама кинеских пејзажа. До тог времена нико није на тај начин фотографисао портрете. Потписао је и објавио свој рад под псеудонимом Хелиос, а тако је назвао и своју покретну лабораторију: „Хелиос, летећи студио“.

Мајбрицов рад у Јосемиту носио је са собом и велики ризик. Да би направио своје фотографије, користио је тешку камеру и огромне стаклене плоче као негатив. На терен је одлазио сам, јер се нико од водича није усудио поћи са њим. Спектакуларна стереографија, аутопортрет, коју је објавио 1872. године, приказује га како опуштено седи на огромној стени изнад долине Јосемит, на висини од 610 метара изнад провалије.

Америчка влада шаље га 1868. године на новооткривену америчку територију Аљаску како би фотографисао Тлингит Индијанце, руске досељенике и драматичне пејзаже, а 1871. добија задатак да фотографиса светионике америчке западне обале. У том периоду доказао се и као ратни фото-

граф. Наиме, америчка војска га 1873. године ангажује да фотографиса рат индијанских племена Модок који се водио у северној Калифорнији и Орегону. Многе његове стереоскопске фотографије из тог периода су сачуване и данас се могу наћи по музејима широм Америке. Током изградње ковнице у Сан Франциску, од 1870. до 1872. године, направио је секвенцу слика напредовања, користећи технику коју данас познајемо као како би документовао промене током времена, а 1878. направио је фотографску панораму Сан Франциска од 360 степени. Данас се она може видети на интернету као панорамски спој или као (QTVR) панорама. Ова панорама је вредан документ, с обзиром на то да је ондашњи Сан Франциско скоро потпуно уништен у земљотресу 1906. године.

Легендарна опклада

Како је његова репутација нагло порасла крајем 19. века, бивши гувернер Калифорније и страствени љубитељ и власник тркаћих коња Лиланд Станфорд ступио је у контакт са Мајбрицем да би за опкладу доказао да су коњима у касу у једном тренутку све четири ноге одигнуте од тла. Ускоро, 1872. године, Мајбриц почиње да експериментиса са сетом од 12 фото-апарата ко-

јима фотографише коња у касу у низу снимака. Изгледало је да су његови почетни напори доказали да је Станфорд био у праву, али тадашња технологија израде фотографија није му омогућавала да добије савршено оштар снимак. Тај негатив на коме силуета Станфордовога коња Оксидента доказује његове тврдње, заувек је изгубљен. Мајбриц је касније направио додатне студије, побољшао брзину затварача и убрзао процес осветљавања филмске емулзије. Људско око тада није могло испратити акцију касе и галопа. Све до тог тренутка већина ликовних уметника представљала је касачке коње са бар једним копитом на тлу, а у пуном галопу са предњим ногама према напред и свим ногама одигнутим од тла. Станфорд је тврдио супротно и одлучио је да то и научно докаже. Тражио је од Мајбрица да уз помоћ фотографије

одговори на то питање. У периоду између 1878. и 1884. године Мајбриц је усавршио свој начин фотографисања коња у покрету, доказујући да су им у једном тренутку у току касе сва четири копита у ваздуху.

Планирао је да 15. јуна 1878. направи серију фотографија на Станфордовој фарми Пало Алто (сада камп Универзитета Станфорд). Поставио је 24 велике камере на линији дуж ивице стазе, а окидач сваке од њих покретао је коњ грудима док је касео или галопирао. Пут је био обложен тканином од белог платна и присут белим прахом или песком да би одражавао што више светлости. Копирао је слике у облику силуета на диск који се гледа у машини коју је измислио и коју је назвао „зоопраксископ“. Овај уређај је касније смањан раним филмским пројектором, а процес као међуфаза у настанку кинематографије. Студија се зове Сали Гарднер у галопу или Коњ у покрету и показује слике коња са свим ногама одигнутим од тла. Може се рећи да је Едвард Мајбриц у том тренутку од фотографа постао први, вероватно и једини, зоопраксограф.

Трагично убиство

Мајбриц се 1872. године жени двадесетједногодишњом Флором Шелкрос Стоун и са њом добија сина коме даје име Флорадо Хелиос. Две године касније сазнаје да га Флора vara са драмским критичарем Харијем Ларкинсом и да седмомесечни Флорадо вероватно није његов син. Купује револвер и 17. октобра одлази у Калистогу да пронађе Ларкинса. Када му је Ларкинс отворио врата, Мајбриц је рекао:

„Добро вече мајоре, моје име је Мајбриц и ево одговора на писмо које сте послали мојој жени“. Затим пуца у њега не нишанећи, узима фото-апарат да би овековечио сцену, а дамама које су се ту затекле љубазно се извињава на непријатности. Ларкинс је преминуо те ноћи, а Мајбриц је ухапшен без пружања отпора и одведен у затвор Напа.

Његов адвокат убрзо проналази најмање четири особе, које под заклетвом тврде да је Мајбриц после несреће 1860. године драматично променио своје понашање, па и саму личност услед тешке повреде главе. Од генијалног и пријатног до нестабилног и неуједначеног. Током суђења, међутим, Мајбриц упорно негира лудило тврдећи да су његове акције биле намерне и с педумишљајем, показујући час равнодушност, час неконтролисаних експлозија емоција. Порота је одбацила лудило, али је фотограф ослобођен због „оправданог убиства“, без обзира на инструкције судије. Ова епизода прекинула је накратко његов рад, али не и његов однос са Станфордом, који је и организовао одбрану и утицао на пресуду.

Убрзо након ослобађајуће пресуде, у фебруару 1875. године, Мајбриц је напустио Сједињене Државе и отишао на раније планирано фотографско путовање од девет месеци у Централну Америку. До 1877. године наставио је рад за Станфорда. Флора је умрла у јулу 1875. године док је Мајбриц био у Централној Америци. Сина Флорада Хелиоса Мајбрица (кога су пријатељи касније назвали Флоди) оставила је код једног француског брачног пара. Мајбриц је 1876. године дечака одвео из католичког сиротишта у протестантско, платио за његову негу и никада више није желео да чује за њега.

Фотографије на којима је одрасли Флорадо Мајбриц показују да је Едвард вероватно ипак био његов биолошки отац. Радио је на ранчу целог живота као баштован.

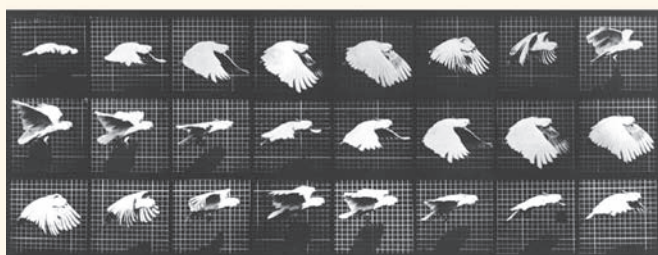
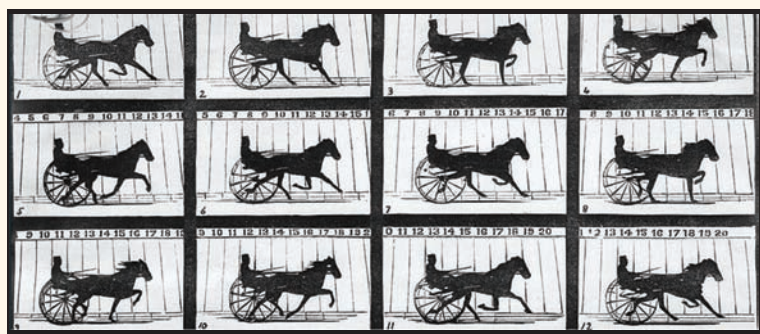
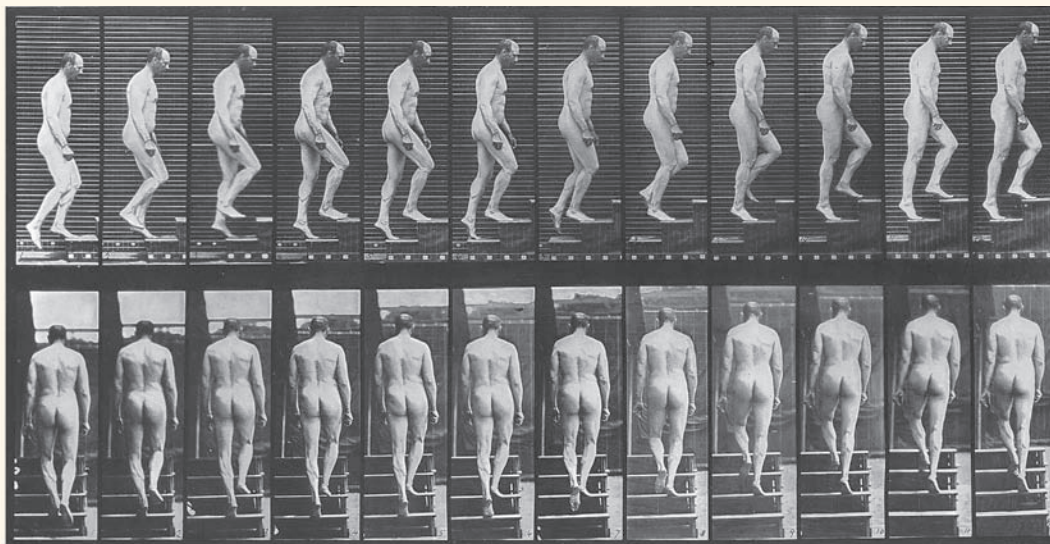
Мајбриц је често путовао у Енглеску и Европу како би објављивао свој рад. Отварање Трансконтинентал пруге 1869. године и развој парних бродова учинили су путовање много бржим и мање напорним. Дана 13. марта 1882. одржао је предавање у краљевској институцији у Лондону испред чланова краљевске породице и будућег краља Едварда. Показивао је своје фотографије на великом платну и пројектовао покретне слике својим зоопраксископом.

Студије покрета

Универзитет у Пенсилванији спонзорисао је Мајбрицово ново истраживање. Почео је студијски да фотографише људе и животиње из зоолошког врта у Филаделфији проучавајући њихов покрет. Људски модели, потпуно голи или лагано прекривени прозирним тканинама, били су фотографисани испред мрежне позадине у низу акционих секвенци, укључујући ходање уз или низ степеннице, ударање у наковањ, ношење водених канти или поливање водом. Мајбриц је произвео секвенце које показују индустријске, грађевинске и кућне радове, војне и свакодневне активности. Такође је фотографисао покрете у спортовима попут бејзбола, крикета, бокса, рвања, бацању диска и балету. Приказујући континуирану и једнообразну посвећеност научној тачности и уметничкој композицији, Мајбриц је и сам наг позирао за неке од фотографских секвенци. Од 1883. до 1886. године направио

је више од 100.000 слика, опседивно радећи у Филаделфији под покровитељством Универзитета у Пенсилванији.

Током 1884. сликар Томас Ејкинс ради са њим, како би сазнали више о примени фотографије за проучавање покрета људи и животиња. Ејкинс је усавршио употребу вишеструких експозиција на више фотографских негатива, док је Мајбриц наставио да користи више камера како би произвео одвојене слике које би се могле пројектовати са његовог зоопраксископа. Велики део његовог рада у то време обављао је у специјалном салону за сунчање на отвореном, због величине камера и споре брзине осветљавања емулзије. Крајем тог периода Мајбриц је велики део проводио времена бирајући и уређујући своје фотографије, како би их припремио за објављивање. Фотографије су објављене

1887. као масивни портфолио, са 781 таблицом и 20.000 фотографија, у револуционарној збирци под називом *Animal Locomotion: an Electro-Photographic Investigation of Connective Phases of Animal Movements* (Кретање животиња: Електро-фотографска истраживања повезаних фаза животињског кретања). Мајбрицов рад је знатно допринео развоју науке о биомеханици и механици атлетике. Неке од његових књига и данас су актуелне и користе их уметници, аниматори и студенти који проучавају животињски и људски покрет.

Недавна истраживања показују да је на Мајбрицов каснији рад утицао француски фотограф Етјен-Жил Марија, као да је и он заузврат утицао на њега. Пред повратак у САД 1881. године, Мајбриц је први пут посетио Маријев студио у Француској, где је проучавао студије заустављања покрета. Мари је био пионир у производњи вишеструких експозиција, секвенцијалних слика помоћу ротирајућег затварача у његовој камери „Маријев точак“. Мајбриц је ишао и корак даље, па је по том узору осмислио и направио „фото-пушку“, којом је могао фотографисати и птице у лету. Док су научна достигнућа Марија у областима кардиологије и аеродинамике (као и пионирски рад у фотографији и хронофотографији) неспорна, напори Мајбрица били су у одређеној мери више уметнички него научни. Како је и сам објаснио, у неким од

својих објављених секвенци заменио је слике где су оригиналне експозиције пропале, како би илустровао покрет (уместо да произведе строго научно снимање одређене секвенце). Данас се сличне поставке пажљиво одређених вишеструких камера користе у савременој фотографији са посебним ефектима, али имају супротан циљ промена углова камере, са мало или без кретања предмета. Таква фотографија се често назива „bullet time“ фотографија.

Мајбриц је након рада на Универзитету у Пенсилванији много путовао и држао бројна предавања и демонстрације својих фотографија и примитивних филмских секвенци. На изложби у Чикагу 1893. године одржао је низ предавања о „Науци животињског кретања“ у зоопраксиској дворани, специјално направљеној за ту сврху у оквиру „Midway Plaisance“ изложбе. Користио је зоопраксископ како би приказивао своје покретне слике јавности. Хала је постала прво комерцијално позориште.

Едвард Мајбриц се вратио у родну Енглеску 1894. године, где је наставио да предаје широм Велике Британије. Само се још један пут вратио у САД, 1896–1897, да би решио послове везане за финансије и располагање имовином која се односи на његов рад на Универзитету у Пенсилванији. Задржао је право над својим негативима, које је објавио у две популарне књиге „Животиње у покрету“ (1899) и „Људска фигура у покрету“ (1901).

Умро је 8. маја 1904. у Кингстону на Темзи у кући рођаке Катерине Смит. Његово тело је кремирано, а pepeo је закопан у Вокингу у Сурију. На главном зиду гроба његово име је погрешно написано као Eadward Maybridge. Сто година касније, 2004. године, на спољном зиду некадашње куће Смит, на Park View, 2 Liverpool Road, постављена је спомен-плоча британског филмског института. Многи његови радови и сакупљени предмети донирани су библиотеци у Кингстону, а потом пребачени у музеј Кингстон у његовом месту рођења. ■

(Насишавак у следећем броју)

КАКО СЕ НЕКАДА СЛАВИЛО

НОВОГОДИШЊА НОЋ У КАСАРНАМА

Као и свака војска, ЈНА је била специфична средина у којој је безбедност била алфа и омега свега, а алкохол забрањен правилном службе чак и за „најлуђу ноћ”. А ипак, славило се и тада, и то веома весело.

Окружен веселим званицама и кишом осмеха, присут конфетама и са сјајном чаробњачком капом на глави, стајао је Јосип Броз Тито у свечано украшеној сали Дома ЈНА у Загребу, насмејан и добро расположен. Дочекивала се нова 1969. година пуна оптимизма. Маршалу то није био једини пут да у неком „културном клубу ЈНА” слави „најлуђу ноћ”, јер је и 1975. године то учинио у Дому ЈНА у Београду. И свугде весело, уз богат програм у коме су, судећи по фотографијама, сви југословенски народи и народности имали прилику да се покажу. Али, ако је било тако весело у домовима ЈНА у којима би маршал био главни гост, како је било у другим војним објектима? Како су некада војници и

старешине дочекивали Нову годину, ону коју би најрадије провели са породицама, девојкама и пријатељима, уместо у касарнама?

Додатак А и Б

– У ЈНА су постојале четири допуне за посебне дане, а допуна број три односила се на свечани ручак или вечеру за Нову годину. На том менију постојали су додаци А и Б, тј. додатних 100 грама меса и по чаша белог вина или сока, плус колач. Најчешће је војсци даван сок – каже за „Одбрану” пензионисани пуковник Звонко Пешић.

Његове речи потврђује и пензионисани генерал Петар Шкрбић, додајући да је прослава Нове године била обавезна ставка у календару, готово у рангу с рецимо 22. децембром, Даном ЈНА.

– Била је то обавеза и за старешине и војнике, а за војнике се пазило да буде без алкохола – каже Шкрбић. И наравно, постојало је Правило службе које је одређивало све, од јеловника преко страже до обавезе дежурних и обилазача караула.

Рецимо, прича Шкрбић, кад год би он као „ракеташ” био дежурни на положају није смео да напусти батерију да би честитао војницима Нову годину већ је за то био за-

дужен посебан старешина. Исто је важило и за, на пример, дежурне пилоте. Без обзира на свечарско расположење, дужности попут страже и дежурстава никад нису престајале, напротив.

– Смене страже су биле редовне, једино би дежурни официр имао обавезу да честита најпре онима који су на стражи у поноћ – каже генерал Лука Кастратовић.

Таква пракса задржала се и данас – смена страже је тачно у поноћ, а онима који преузимају стражу најлепше честитке упућују се пре но што казаљке откуцају поноћ.

У ЈНА се посебно водило рачуна о обиласку јединица на караулама и на бродовима на мору. На једној од интернет страница посвећених припадницима бивше ЈНА описана је баш оваква ситуација: „Дочек 1980. године, радно, на стражи, у истуреном објекту Патковача код Бијељине. Око поднева се спаковали, потрпали у 'дајц' и правац истурени објекат. Снег је вејао без престанка. Десетар и ја, старе џомбе, остали млади војници и по годинама и стажу, сви по осамнаест или деветнаест година – њихова прва стража ван касарне. Чим смо стигли, прво до продавнице, купили нешто пића, кобасица, па на стражу. За вечеру је стигло печење. Гледали ТВ, пијуцкали, шалили се, било је ОК. Сутрадан је дошао мајор, честитао празник и нормално, упозорио на будност – јер 'непријатељ никад не спава'.”

Чињеница је да су се и у ондашње време правила врло поштовала, али су постојале и финесе. Жив човек има своје потребе, а ту где је природа претерано стегнута, добро не може бити. Зато се у земљи социјализма с временом почело

веома бринути о томе како ће пре свега војници прославити тај празник. Па иако је алкохол био строго забрањен у касарнама, за посебне светковине дешавало се да се понека чаша ту и тамо наточи.

– Дешавало се да неко прошверцује мало алкохола. Поштено речено, иако је алкохол био строго забрањен, барем за ту ноћ се гледало кроз прсте и не знам да је ико у ЈНА завршио на војном суду због тога – наводи Новица Андрић, дугогодишњи новинар *Танјуга* и ветеран извештавања о војним темама.

Ракија у прасићима

– Дочек Нове 1989. године. Сјећам се да су многи покушавали да оду или дома или на викенд... Како смо били под борбеном готовошћу, мислим да су само двојица добили допуст за дома. Имали смо у чети војника чији је дјед, Шумадинац, узгајао свиње. Скупили смо новац и послали нашег колегу дома, да донесе два печена прасета за дочек. Осталим новцем смо купили пилетину, сокове и неизбјежно БИП пиво. Дође и тај 31. просинац, била је субота, врло хладна зима, а веома печена прасад стигла су поподне. А у њима, скривене, две флаше ракије... У учиони смо спремали дочек, имали смо ТВ, хармонику је развучио један Македонац, а наш заставник је био дежурни батаљона па је с нама чекао Нову. За новогодишњу лутрију биле су спремне „ситнице” попут пива, духана, прасеће главе, седам дана дома, али и дежурства и пожарства! Најгоре је било извући пожарство у парку борбених возила, и наравно, то сам ја извукао! Не-

НЕМА НАПУШТАЊА ГАРНИЗОНА

На једној фотографији на интернет страницама Руме, четворо људи, брачни парови, скромно одевени, али са веселим картонским капама обложеним станиолом и уз нешто пића на столу. Чекала се Нова 1960. година у Дому ЈНА у том граду. Годину-две касније, у истој таквој армијској кући али у Карловцу, већ мало богатија одећа, весела атмосфера, конфете и плес. Људи на фотографијама у тим својеврсним клубовима културе и забаве у ЈНА били су старешине. Старешине нису смеле напуштати гарнизоне, тј. место службе, па је било најлогичније да се провеселе са породицама у домовима армије. Многи од њих су имали обавезу да након поноћи обиђу војнике у касарнама, честитају им Нову годину и ако устреба, реше понеки проблем.

гдје до три ујутро смо славили, а после на спавање. Тај 1. јануар био је први дан да нас нису будили са „устај војско!” – прича бивши припадник ЈНА на Форуму посвећеном припадницима ондашње војске. Неко други је написао да је за новогодишњу лутрију добио цигаре, док је седмодневно одсуство освојио неки војник из Призрена.

– Весело се славило, то је тачно, било је важно војницима дати слободу и одушак. Водило се, додуше, рачуна да се не опија, и то су најчешће и сами војници пазили. Ипак је то касарна, много тога може кренути по злу кад алкохол делује – сећа се Кастратовић.

Додуше, када је реч о прославама у јединицама, организација је била препуштена војницима. И често се дешавало да се прослава организује или у учионицама или у војничким клубовима. Са друге стране, Новица Андрић који је „закачио“ дочек две нове године у ЈНА у Копривници, каже да код њих није било никакве организације.

– Копривница је била прилично негостољубива средина, касарна стара, а још у то време МАСПОК је био активан и било је неких дешавања у вези с тим у Подравини. То је био један од разлога због којих никакве посебне организације дочека нових година у касарни није било и све се сводило на личну организацију у јединицама. Имали бисмо тог дана мало свечанији ручак и после смо били мање-више слободни. Неки од нас добили би дозволу за излазак у град, где би попили мало више, а неким би дошла и породица. Војнички клуб у касарни био је врло мала про-

Будност, ипак, најважнија

Војска је специфична средина и спремност на реаговање на првом је месту. Зато су сви водили рачуна да не долази до инцидената. Било их је, весеље је то, али на срећу, није било трагичних догађаја. Али, држава Југославија је била земља са проблемима. Довољно је поменути екстремну емиграцију и бројне терористичке нападе. Будност је зато и у „најлуђој ноћи“ морала бити на висини. Тако је и

било. Лука Кастратовић се сећа, рецимо, времена МАСПОК-а. Тада је радио у Задру, а тамо је врло. Убрзо ће Југославију задесити најпознатији случај тероризма у њеној историји, упад тзв. Бугојанске групе.

– Изазова је било много, увек, али је служба безбедности све држала у својим рукама – при сећа се Кастратовић.

У причама старих официра често се може чути да је и у „најлуђој ноћи“ каткад било проблема у војним објектима и пловилима. Кварови на бродовима или неки догађај на подморници, појава летелице коју није било могуће идентификовати, и томе слично. Или војник који је мало више попио. Тек, старешине и војници су увек морали бити спремни за одговор.

Ипак, без обзира на све проблеме које је та држава имала, на чињеницу да нико не воли да дочекује Нову годину у униформи, у

копиту авиона или на стајанци поред, у кабини ракетне батерије или у дежурани у касарни, далеко од најближих, било је то време наде. Ако се погледају коментари оних који су служили војни рок у тој армији, види се да је било свега, и за смех и за сузе. Кад се све сабере и одузме, остаје је лепо сећање и зрнце носталгије. ■

Милена МИЛЕТИЋ

сторија, тако да ту никакви концерти или свирке нису долазили у обзир – прича Андрић, потврђујући да се „најлуђа ноћ“ није дочекивала „по истој мустри“ у целој војсци.

Но, у природи је човека да посебне тренутке ипак како-тако весело проведе. Шкрбић и Кастратовић кажу да се дешавало и да у поноћ војници на улазу у касарне певају шаљиве песме на рачун својих старешина.

ОПТИМИЗАМ УПРКОС СВЕМУ

Веруем да се сећате почетка ове, сада већ прошле године и серије „Немањићи”, којом смо започели онај јануар. Следили су „Заспанка за војнике”, „Корени”, „Краљ Петар”...

Била је то прилика да из покретних слика научимо нешто о себи, нешто што нам је дуго прећуткивано, или чега нисмо хтели да се сетимо. Тешка је наша историја, тешка и болна, ваљда је зато непрекидно преиспитујемо...

Иако Срби Нову годину славе два пућа годишње, крајем децембра и средином јануара, смисао новогодишњих празника у оба случаја је исти. Крај старе и почетак нове, боље, веселије и успешније године увек је прилика за велико спремање, анализу учињеног и благонаклоно пребројавање неуспеха, узрокованих углавном објективним околностима и субјективним слабостима, оптимистички поглед у будућност и прављење списа лејих жеља за наредни период. Крајем децембра, посвећени кувовини поклона за најмилије и заслешени новогодишњим рефлекторима и светлима различитих лампиона, спреми смо себи да опросимо и неке недоуспеве промашаје, којих је свакако било, како ове, тако и ранијих година. Тих заслешујућих дана склони смо заборау и опрашању. Најпре себи самима, а затим и онима око нас. И то је у реду, јер оптимизам је последњих дана у години безмеран. Оптимизам упркос свему. Чак и у јануару, који нас, као „најдужи” месец сваке године, неизбежно опрезни и охлади.

Веруем да се сећате почетка ове, сада већ прошле године и серије „Немањићи”, којом смо заочели онај јануар. Следили су „Заспанка за војнике”, „Корени”, „Краљ Петар”... Била је то прилика да из покретних слика научимо нешто о себи, нешто што нам је дуго прећуткивано, или чега нисмо хтели да се сетимо. Тешка је наша историја, тешка и болна, ваљда је зато непрекидно преиспитујемо...

Амбиције нам нису да, по ко зна који пут, али увек с правом, истичемо националну храброст и непоколебљивост у борби за слободу. Најројив. Овог пута реч је о преиспитувању, на неки посебан начин, зајо-

чејом далеке и срећне 1985. године. „Књига о Милушину”, дело српског писца, прозаисте Данка Поповића опресла нас је из темеља. За само неколико година објављено је на десетине издања те невелике књиге, чијана је у аутобусима, парковима, школама, на радним местима, у кафетинама. Поколебала је наше схватање храбрости и оданости отаџбини, слободи, праву, држави... „Ласно је”, каже Милушин, „убијти принца и једну жену...” Поколебала је веру шумадијског, српског сељака у мошаве старца, уздрмала је наше сећање на Кајмакчалан, Дрину, Цер, Колубару, Солун, замало да сали и неунушавог феникса у нама.

Нема никакве сумње да је све што нам се од тада дешавало било налик незауспављивом сурвавању низ снегом покривене јананске венце Балканских јанана, с којих смо, некада давно, у опрази за нашом „обећаном земљом”, заиста и сшли. Издржали смо нечовечне санкције, изгубили две заједничке државе, бомбардовали су нам ову нашу, самосталну и суверену, а затим јој и опцеили парче, преше нам и даље са опово свих старана света.

Али онај феникс, усаван по објављивању „Књиге о Милушину”, ипак није изгорео. Година у коју управо улазимо још је једна, нежељена прилика за преиспитување прошлости и обележавање догађаја које не смо да заборавимо. Прилика је то да се поклонимо сенима оних који су, и с „Књигом о Милушину” у војничкој опорбици и без ње, заједно сали у ров и помогли фениксу да промоли главу из пела. Ако смо, почетком 20. века, у Великом рату имали савезнике, крајем века били смо сами. И издржали, што се не сме заборавити, јер није било узалуд. ■

Душан ГЛИШИЋ

**УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ
ВОЈНОМЕДИЦИНСКЕ АКАДЕМИЈЕ**

Расписује
ЈАВНИ КОНКУРС

**за избор и поновни избор у звање
сарадника**

Расписује се конкурс за избор у звање сарадника:

1. једног сарадника за ужу научну област трансфузиологија у звање асистента;
2. једног сарадника за ужу научну област психијатрија у звање асистента;
3. једног сарадника за ужу научну област хирургија, подобласт општа хирургија, у звање асистента;
4. једног сарадника за ужу научну област ваздухопловна медицина у звање сарадник у настави.

Расписује се конкурс за поновни избор у звање сарадника:

1. два сарадника за ужу научну област интерна медицина, подобласт гастроентерологија, у звање асистента;
2. једног сарадника за ужу научну област хирургија, подобласт васкуларна и ендоваскуларна хирургија, у звање асистента.

ОПШТИ УСЛОВИ КОНКУРСА

Да је кандидат професионални припадник Војске Србије.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ КОНКУРСА

За избор и поновни избор у звање асистента:

- 1) да је кандидат завршио одговарајућу здравствену специјализацију;
- 2) да је кандидат уписао докторске академске студије, или му је као магистру наука одобрена тема за израду докторске дисертације;
- 3) да је кандидат студије завршио са просечном оценом најмање осам (8);
- 4) да кандидат има најмање један рад *in extenso*, као први аутор у часопису са рецензијом.

За избор у звање сарадника у настави:

– кандидат мора да буде студент специјалистичких академских студија или докторских студија и да је завршио студије са оценом најмање осам (8).

ДОКУМЕНТАЦИЈА КОЈА СЕ ПОДНОСИ УЗ ПРИЈАВУ НА КОНКУРС

Уз пријаву на конкурс кандидати треба да приложе:

1. биографске податке и доказе о испуњености услова конкурса;
2. библиографију објављених научних и стручних радова са копијама примерака научних радова и других публикација.

НАЧИН КОНКУРИСАЊА

Пријаве на конкурс за избор у звање сарадника подносе се на адресу Медицинског факултета Војномедицинске ака-

демије Универзитета одбране Црнотравска број 17, Београд, са назнаком „конкурс за избор у звање сарадника“. У пријави обавезно навести адресу и телефон, ужу научну област и звање за које се пријава подноси.

Непотпуне и неблаговремено поднете пријаве неће бити разматране.

Конкурсна документација се неће враћати кандидату.

Конкурс је отворен 30 дана, рачунајући од првог наредног дана од дана објављивања. ■

**УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ
ВОЈНОМЕДИЦИНСКЕ АКАДЕМИЈЕ**

Расписује

ЈАВНИ КОНКУРС

**за избор у звање наставника у образовно
-научном пољу медицинских наука:**

1. једног наставника за ужу научну област хирургија, подобласт грудна хирургија, у звање ванредног професора;
2. једног наставника за ужу научну област интерна медицина, подобласт пулмологија, у звање доцента;
3. једног наставника за ужу научну област психијатрија у звање доцента;
4. једног наставника за ужу научну област офталмологија у звање доцента;
5. једног наставника за ужу научну област хирургија, подобласт грудна хирургија, у звање доцента.

ОПШТИ УСЛОВИ КОНКУРСА

1. Да кандидат поседује научни степен доктора наука из области за коју се бира;
2. Да кандидат није правоснажно осуђиван за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје високошколска установа или примања мита у обављању послова у високошколској установи;
3. Да је кандидат професионално војно лице/војни службеник.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ КОНКУРСА

1. Да испуњава услове за избор у звање доцента из члана 16. и члана 17. Правилника о стицању звања наставника на Универзитету одбране („Службени војни лист“, бр. 21/16 и 3/17);
2. Кандидати за избор у звање доцента одржаће приступно предавање 5. 2. 2019. године. Приступно предавање траје најдуже 20 минута. Тему бира кандидат, с тим да она мора да буде из уже научне области за коју конкурише за избор у звање доцента.

ДОКУМЕНТАЦИЈА КОЈА СЕ ПОДНОСИ УЗ ПРИЈАВУ НА КОНКУРС

Уз пријаву на конкурс кандидати прилажу:

1. документацију према Упутству за припрему конкурсне документације и израду извештаја за избор

у звање наставника (одлуке Сената број 7/56 од 20. октобра 2016. и број 9/66 од 21. априла 2017), које је објављено на интернет страници Универзитета одбране (Медицинског факултета ВМА);

- попуњен одговарајући Образац Извештаја комисије о пријављеним кандидатима за избор у звање наставника;
- уверење надлежног органа МУП-а о непостојању правоснажне пресуде за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје високошколска установа или примања мита у обављању послова у високошколској установи.

НАЧИН КОНКУРИСАЊА

Пријаве на конкурс за избор у звање наставника подносе се на адресу Медицинског факултета Војномедицинске академије Универзитета одбране: Црнотравска бр. 17, Београд, са назнаком „конкурс за избор у звање наставника“.

У пријави обавезно навести адресу и телефон, ужу научну област и звање за које се пријава подноси.

Непотпуне и неблаговремено поднете пријаве неће бити разматране.

Конкурсна документација се неће враћати кандидату.

Конкурс је отворен 30 дана, рачунајући од првог наредног дана од дана објављивања. ■

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ ВОЈНА АКАДЕМИЈА

Расписује

ЈАВНИ КОНКУРС

за избор у звање наставника
у образовно-научном пољу
техничко-технолошких наука:

- избор једног наставника за ужу научну област Радарски системи у звање ванредног професора;
- избор једног наставника за ужу научну област Системи наоружања у звање ванредног професора;
- избор једног наставника за ужу научну област Транспорт и организација рада у звање ванредног професора;
- избор једног наставника за ужу научну област Опасне материје у звање ванредног професора;
- избор једног наставника за ужу научну област Ракетни системи у звање доцента и
- избор два наставника за ужу научну област Механика у звање доцента.

ОПШТИ УСЛОВИ КОНКУРСА

- Да кандидат поседује научни степен доктора наука из области за коју се бира;
- Да кандидат није правоснажно осуђиван за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје високошколска установа или примања мита у обављању послова у високошколској установи;
- Да је кандидат професионално војно лице на р. бр. 1, 2, 3, 4. и 5. и професионално војно лице или војни службеник на р. бр. 6.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ КОНКУРСА

Да испуњава услове за избор у звање доцента и ванредног професора из члана 16. и члана 17. Правилника о стицању звања наставника на Универзитету одбране („Службени војни лист” број 21/16).

Кандидати за избор у звање доцента одржаће приступно предавање пред комисијом за приступна предавања 16. 1. 2019. године. Приступно предавање траје најдуже 20 минута. Тему бира кандидат, с тим да она мора да буде из уже научне области за коју конкурише за избор у звање доцента.

ДОКУМЕНТАЦИЈА КОЈА СЕ ПОДНОСИ УЗ ПРИЈАВУ НА КОНКУРС

Уз пријаву на конкурс кандидати прилажу:

документацију према Упутству за припрему конкурсне документације и израду извештаја за избор и поновни избор у звање наставника (Одлука Сената број 7/56 од 20. октобра 2016. године), које је објављено на интернет страници Универзитета (Војне академије);

попуњен одговарајући Образац Извештаја комисије о пријављеним кандидатима за избор у звање наставника (СД); уверење надлежног органа МУП-а о непостојању правоснажне пресуде за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје високошколска установа или примања мита у обављању послова у високошколској установи;

сагласност претпостављене команде за ангажовање у наставном процесу у оквиру студијских програма Војне академије.

Правилник о начину, поступку и ближим условима стицања звања наставника и Упутство за припрему конкурсне документације и израду извештаја комисије за избор у звање наставника налази се на интернет страници Војне академије.

НАЧИН КОНКУРИСАЊА

Пријаве на конкурс за избор у звање наставника подносе се на адресу Војне академије: Генерала Павла Јуришића Штурма 33, Београд, са назнаком „конкурс за избор у звање наставника“.

У пријави обавезно навести адресу и телефон, ужу научну област и звање за које се пријава подноси.

Непотпуне и неблаговремено поднете пријаве неће бити разматране.

Конкурсна документација се неће враћати кандидату.

Конкурс је отворен 30 дана, рачунајући од првог наредног дана од дана објављивања.

ВАЖНА НАПОМЕНА

Кандидати који буду изабрани у звања наставника неће бити постављани на формацијска места наставника у Војној академији, већ ће права и обавезе наставника остваривати са формацијског места на ком су већ постављени, а у складу са чланом 88. Закона о високом образовању („Сл. гласник РС”, бр. 88/2017). ■

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ
Управа за традицију, стандард и ветеране

ОБАВЕШТЕЊЕ

о донетој Одлуци о расподели станова у закуп на неодређено време

Одлука о расподели станова у закуп на неодређено време ступила је на снагу даном доношења, 12. 12. 2018. године, са пресеком стања 30. 11. 2018. године.

Извод из Одлуке о расподели станова у закуп на неодређено време

А) РЕДОВНА ДОДЕЛА

РБ	МЕСТО / Гарнизон	КАТЕГОРИЈА ЛИЦА	СТРУКТУРА СТАНА И БРОЈ ОПРЕДЕЉЕНИХ СТАНОВА							ПРАВНИ ОСНОВ	СВЕГА	
			0,5	1	1,5	2	3	3,5	4			
1	АПАТИН/ Сомбор	ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС				1				члан 14, став 1.	1	1
2	БЕОГРАД/ Београд	ГЕНЕРАЛИ						1		члан 14, став 1.	1	6
3		ПОДОФИЦИРИ				1			члан 14, став 1.	1		
4		ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС	1	1					члан 14, став 1.	2		
5		ПЕНЗИОНИСАНИ ПОДОФИЦИРИ				1	1		члан 14, став 1.	2		
6	ЗРЕЊАНИН/ Зрењанин	ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС		1					члан 14, став 1.	1	1	
7	КРАЉЕВО/ Краљево	ПОДОФИЦИРИ		1					члан 14, став 1.	1	1	
8	КРУШЕВАЦ/ Крушевац	ОФИЦИРИ					2		члан 14, став 1.	2	10	
9		ПОДОФИЦИРИ		1		1	2		члан 14, став 1.	4		
10		ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС		2	1	1			члан 14, став 1.	4		
11	НИШ/ Ниш	ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС	1						члан 14, став 1.	1	1	
12	СУБОТИЦА/ Бачка Паланка	ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС	1						члан 14, став 1.	1	1	
13	СУРДУЛИЦА/ Врање	ПЕНЗИОНИСАНИ ПОДОФИЦИРИ				1			члан 14, став 1.	1	1	
14	УЖИЦЕ/ Краљево	ПОДОФИЦИРИ						1	члан 14, став 1.	1	1	
СВЕГА СТАНОВА ЗА РАСПОДЕЛУ			3	6	1	6	5	1	1		23	

Б) РЕКАПИТУЛАЦИЈА

РБ	МЕСТО / Гарнизон	КАТЕГОРИЈА ЛИЦА	СТРУКТУРА СТАНА И БРОЈ ОПРЕДЕЉЕНИХ СТАНОВА							ПРАВНИ ОСНОВ	СВЕГА
			0,5	1	1,5	2	3	3,5	4		
1	УКУПНО	ГЕНЕРАЛИ						1			1
		ОФИЦИРИ					2				2
2		ПОДОФИЦИРИ		2		2	2		1		7
3		ЦИВИЛНА ЛИЦА У МО И ВС	3	4	1	2					10
5		ПЕНЗИОНИСАНИ ПОДОФИЦИРИ				2	1				3
УКУПНО ПО КАТЕГОРИЈАМА ЛИЦА			3	6	1	6	5	1	1		23

У току је поступак утврђивања права стамбеним интересентима који су закључно са даном пресека стања дали оверене изјаве о месту коначног решавања стамбеног питања и структури стана, провера валидности документације о утврђеном здравственом стању лица по којој су утврђени бодови, провера података о месту пребивалишта лица и чланова заједничког породичног домаћинства, као и провера стамбеног статуса лица која су имала станове у бившим републикама СФРЈ.

Стамбени орган ће од свих лица која се налазе у ужем кругу стамбених интересента за доделу стана по овој Одлуци затражити да у циљу утврђивања права доставе одговарајуће доказе. Захтеви лица која тражене доказе не доставе у предвиђеном року неће се разматрати.

По окончању поступка провере, извршиће се подела станова, а информације о извршеним доделама станова у закуп на неодређено време, као и ажуриране ранг-листе, биће објављени на сајту Министарства одбране. ■

ГЕОПОЛИТИКА

**ОДГОВОР ЗА БУДУЋНОСТ
– КОНСТРУИСАЊЕ
БЕЗБЕДНОСНОГ
ИДЕНТИТЕТА**
Р. Мутавџић

Броширано,
ф. 14×21, 312 стр.
шифра: 111404
цена: 550,00

са попустом: 385,00

Наставак изградње НАТО-а за 21. век др Раденко Мутавџић проучава као императив у очувању западне цивилизације и део њених укупних напора да спречи опадање, сачува и унапреди достигнуту моћ, оличену у политици и војним способностима савезничких и партнерских држава у НАТО-у. Таквим приступом у обликовању друштвене стварности, данас већ на глобалном нивоу, НАТО и САД настоје да утичу и мењају безбедносну ситуацију у појединим регионима и читавом свету према својој визији пожељне будућности човечанства.

Међутим, њихово „ширење демократије“ и решавање криза у појединим државама и регионима довели су до тешког нарушавања изграђених међународних односа и међународног права, огромног броја жртава и материјалног разарања на подручјима где су акције предузете (Ирак, Авганистан, Либија, Сирија), а без изгледних решења за успех. То пред НАТО и САД ставља озбиљан задатак доградње политичких и цивилних механизма решавања постконфликтне реконструкције урушених заједница.

ВОЈНА
ТЕХНИКА

**БОМБАРДЕРИ И ЛОВЦИ – БОМБАРДЕРИ
СА НАОРУЖАЊЕМ**
Д. Цветковић, И. Цветковић

Броширано, ф. 17×24, 518 стр.
шифра: 111406, цена: 1.650,00

са попустом: 1.155,00

ОДБРАНА

Специјални прилог 196

СТО ГОДИНА ОД СТВАРАЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ

**ПОКУШАЈ СРПСКЕ
НАЦИОНАЛНЕ
ИНТЕГРАЦИЈЕ**

Пише др Мирјана ЗОРИЋ

Иза нас је век балканских и светских ратова у којима се, поред ослободилачке, одвијала и борба за национално уједињење и живот у заједничкој – југословенској држави.

Век који је отпочео „отварањем” српског питања, а завршио се крахом југословенске епохе у којој српски народ није успео да залови своје националне интересе у складу са прокламованим ратним циљевима из времена Великог рата, али ни оним које је понудила авнојска Југославија 1943–1946. године. Век испуњен догађајима који ће га трајно обележити: светским и грађанским ратовима, окупацијама, револуцијом, стварањем и разбијањем двеју Југославија, геноцидом, егзодусом, демографском деструкцијом српске нације, перманентним кризама, неоствареним надама, динамичним и недовршеним процесима дугог трајања, дубинским потресима и променама, али повременим успесима на економском, друштвеном и политичком плану.

Сто година је прошло од стварања Југославије. Које су тековине југословенског искуства? Да ли је она била држава „помирења”, или је Србија имала и бољих опција? Да ли је Југославија најскупљи српски експеримент и још једна лекција из историје коју нисмо на време савладали? То су само нека од питања која се данас, сто година од оснивања те државе, постављају пред стручном, али и широм јавношћу. Сећање на Југославију у домаћој јавности истовремено буди и огорченост и носталгију. За једне је то земља због које је победничка српска војска по завршетку Првог светског рата покопала своје ратне заставе и одрекла се сопствене државе, у име оне која ће изневерити интересе српског народа и постати извориште бескрајне и вишедеценијске националне мржње и перманентне друштвене кризе, а за друге то је земља која је српски народ са Балкана „преселила” у средњу Европу и Медитеран и отворила му перспективу за бржи и успешнији развој.

Око заједничке историје југословенских народа у 20. веку сусрећу се лаичка и стручна свест и савест, што је одлика времена у коме се историјско искуство преплиће са осећајем личног искуства и у коме „одвајање” од емотивних погледа на прошлост и рационално сагледавање времена проведеног у заједничкој држави као да још увек није могуће. Зато нам је објективно знање о

Илија Гарашанин

Кнез Михаило Обреновић

прошлости југословенске државе и српског народа у 20. веку данас потребније него икад. Оно подразумева искорак изван „граница” лаичког и генерацијског искуства, ослобађање од упрошћених представа и рационално размишљање о прошлом времену, „јер историја и није

ништа друго”, што би рекао академик Љубодраг Димић, „до стално преиспитивање прошлог у име садашњег и будућег”. У тим координатама треба посматрати и српско питање. Његово решавање, у дугом периоду од почетка 20. века до данас, увек је превазилазило границе Србије, тицало се виталних интереса не само српског већ и суседних балканских народа и држава, изазивало пажњу и реакције великих сила, добијало европске, па и светске размере.

Југословенска идеја и уједињење

Идеја о уједињењу југословенских народа јавила се у првој половини 19. века са развојем нових друштвено-економских односа и распадом феудализма, снажењем грађанског друштва у југословенским земљама и тежњама за политичким и економским осамостаљивањем од Беча и Цариграда. Темељила се на њиховој историјској повезаности и схватању о етничкој и језичкој сродности. Искуство стечено у саставу Хабзбуршког и Османског царства, у сталној борби за очувањем националног идентитета и сопственог етничког простора, показало је да је уједињење превазилазило и саму идеју, прерастајући у реалну потребу југословенских народа за стварањем заједничке државе.

Југословенска идеја егзистирала је у 19. веку у различитим облицима. Од културног и националног препорода, борбе за равноправност језика и аутономију у саставу Аустроугарске, преко стварања југословенске заједнице од народа који су живели у оквиру Монархије, до напуштања те државе, уједињења са Србијом и Црном Гором и стварања самосталне југословенске државе. Слом Аустроугарске монархије у Првом светском рату, те истицање концепта америчког председника Вудроа Вилсона о праву народа на самоопредељење, учинио је реалним то последње решење. То је уједно значило напуштање идеје о реконструкцији Аустроугарске монархије, која је међу силама Антанте егзистирала све до средине 1918. године и учинило да Краљевина Србија буде прихваћена као носилац југословенског програма уједињења.

У Србији из времена кнеза Михаила југословенска идеја имала је две варијанте: источну, која је егзистира-

ла као визија уједињења Срба и Бугара, кроз стварање заједничке државе и западна, као замисао изражена у „Начертанију” Илије Гарашанина из 1844. године, о уједињењу српског народа и стварању југословенске државе под вођством Србије. Иако се тицало углавном Србије и српских земаља под турском и аустријском влашћу, могло би се рећи да је „Начертаније” представљало претечу, односно антиципацију југословенске идеје и југословенског националног програма у целини. У време последњих Обреновића и током балканских ратова 1912–1913. године српска национална политика давала је приоритет ослобађању сународника под османском влашћу у Старој Србији и Вардарској Македонији и њиховом уједињењу са матицом (Краљевином Србијом), да би се у Великом рату српска влада, политичка и интелектуална елита, кроз дефинисање српских ратних циљева, окренула југословенској идеји, конкретно уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца и стварању заједничке државе.

Крајем 19. и почетком 20. века представе о „народном јединству” Срба, Хрвата и Словенаца биле су већ доста распрострањене међу напредном омладином и у круговима југословенски оријентисане интелигенције. У српском друштву „југословенска идеја” постала је популарна после Мајског преврата 1903. године. По завршетку балканских ратова, у којима је стекла велики углед међу Србима западно од Дрине и осталим југословенским народима, Краљевина Србија се од српских интелектуалаца и омладине, пре свега студентске, доживљавала као „Пијемонт југословенства”. За разлику од њих, представници хрватске и словеначке интелигенције заговарали су пре (али и почетком) рата уједињење Југословена у оквирима Хабзбуршке монархије, под условом да добију иста политичка права која су уживали Немци и Мађари.

Захтевали су замену дуалистичког система аустроугарско-југословенским тријализмом. Немали број Хрвата поздравио је окупацију, а затим и анексију Босне и Херцеговине, налазећи у томе јачање југословенског фактора у монархији и почетак њене унутрашње реорганизације, док су многи Срби „пречани” с нескривеним симпатијама гледали у Београд.

Разговори о „југословенском јединству” пре 1914. године вођени су углавном у

омладинским (студентским) и интелектуалним круговима, док се међу политичким структурама у Србији о том питању, како пише историчар Андреј Шемјакин, „није гласно говорило”. Приоритет су имала питања везана за укључење новоослобођених територија – Вардарске

Краљ Александар Обреновић

Македоније и Старе Србије – у државно-правни систем Краљевине Србије и регулисање односа са Црном Гором, након што су две српске државе после балканских ратова добиле заједничку границу. Да су у то време за Николу Пашића били важнији преговори о зближавању Србије и Црне Горе, у поређењу са апстрактним паролама о југословенском јединству, писао је и руски посланик у Београду Николај Хартвиг. Обавештавајући Петроград о почетку тог дијалога, у априлу 1914. године, он је истакао да је „Пашић желео да остави по страни све бриге о 'још неослобођеној српској браћи и целом југословенству' и да размисли о мерама које би што јаче повезале једнокрвне народе (Србе и Црногорце)”. Из тога се може закључити да је уочи Великог рата српски премијер давао предност решавању „унутарсрпских проблема”. За њега је југословенска перспектива била далеко изван „свесрпског” хоризонта. И историчар Милош Ковић тврди да је „југословенска политика у том тренутку била најмање значајан ослонац српске спољне политике. Тек ће јој будућност дати посебну важност”. А та будућност био је – сам почетак Великог рата.

Ратне околности у којима се затекла Србија 1914. године већ у лето исте године довеле су до наглог заокрета у званичној политици њене владе и оријентације ка уједињењу српског са осталим југословенским народима после рата. Са две самосталне државе – Србијом и Црном Гором – српски народ је, иако раздробљен у више држава, био у предности и готово предодређен да око своје матице и у складу са стеченим искуством у претходним ратовима изврши „сабирање српских земаља” и окупи остале југословенске народе око заједничке идеје. У питању је била егзистенцијална нужност, процена (како је говорио Никола Пашић већ 1914. године) да „мале државе” не могу да издрже политичку и економску борбу са великим силама, уверење да токови историје захтевају груписање малих држава, свест да претња пропашћу једино може да буде избегнута уједињењем, убеђење да будућност

Никола Пашић

имају само велике и јаке државе.

Многи српски политички прваци у то време, па и сам Никола Пашић, истицали су да су Срби, Хрвати и Словенци „један народ са три имена” („троимени”, „троплемени” народ), погрешно верујући да такво мишљење влада и међу Хрватима и Словенцима. У новонасталим (ратним) околностима за Пашића је најбоље решење било стварање „једне државе географски довољно велике, етнографски јединствене, политички јаке, економски независне, која би могла самостално да живи и развија се, у складу са европ-

ском културом и прогресом”. Југословенски програм који ће промовисати српска влада 1914. године темељио се на националном јединству Срба, Хрвата и Словенаца, на које се гледало као на „једноплеменике”. Заједничку државу Никола Пашић је почетком рата видео као једину могућност да се трајно и коначно реши српско питање.

Супротно тумачењу српске политичке елите, у Загребу је преовладало мишљење да Хрвати имају своју националну индивидуалност, као и државотворност, која се потврђује у хрватском историјском и државном праву и манифестује кроз појам „Троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације” („Троједнице”) којом су се Хрвати у 19. веку одупирали германизацији и мађаризацији из Беча и Будимпеште. Хрватска и словеначка политика у Првом светском рату одвијала се, заправо, на два колосека. Њихови посланици у бечком парламенту залагали су се за стварање „једне југословенске државне творевине”, али у оквиру Аустроугарске монархије, док су представници Хрвата и Словенаца у Југословенском одбору (формираном на подстицај српске владе 1915. године, од политичких емиграната из Аустроугарске) били за стварање Југославије, „чији

би стожер била Краљевина Србија”. Додуше, неки од њих нису били искрени у свом југословенству. Заговарали су тезу „да су Срби, Хрвати и Словенци један народ са три имена”, иако су знали да такво уверење није преовлађујуће у њиховим националним срединама.

Један од најистакнутијих и најјутицајнијих чланова тог одбора у време његовог формирања, Франо Супило, новинар из Ријеке и бивши посланик у Хрватском сабору, обратио се једном приликом председнику српске владе Николи Пашићу писмом у којем је величао идеју о „троименом народу”.

Само годину дана касније Супило је дошао у сукоб с Николом Пашићем око питања везаних за начин уједињења и будуће уређење заједничке државе и почетком јуна 1916. године иступио из Југословенског одбора. Његово упорно инсистирање на идеји о „троименом народу”, као и неких Словенаца, произишло је, у ствари, из жеље да сопствене народе, чији су се припадници борили у рату на страни поражене Аустроугарске и, с тим у складу, били губитници у том рату, етнички изједначе са Србима чија је ратна перспектива указивала на то да ће се наћи у „победничком табору”. Како су Супило и његови истомишљеници, из тактичких разлога, на домаћем терену употребљавали израз „троимени народ”, тако су у контактима с дипломатским представницима Ру-

СУПИЛО О ТРОИМЕНОМ НАРОДУ

5

У писму које је из Лондона 1915. године послао Николи Пашићу, хрватски члан Југословенског одбора Франо Супило каже:

„Господине предсједниче! Моја вјера и вјера хиљада нас, који стојимо на челу народног јединства јест, да ми Хрвати, Срби и Словенци од Триглава до Тимока сачињавамо један те исти народ са једним те истим језиком, а само са три народна имена”. Износећи „уверење” чланова одбора да српски народ, који је изашао као победник из балканских ратова и храбро се супротставио немачком и аустроугарском хегемонизму у Првом светском рату, треба да преузме „одговорну мисију ослобођења и уједињења три народа”, Супило је у том писму наглашавао да „ова Србија, која је тако лијепо у задњих 10 година, а нарочито кроз ове три последње, доказала да је дорасла оваквој мисији, мора да буде онај државотворни фактор, који ће сабирати и слијевати Јужно Славенство”.

Анте Трумбић

Франо Супило

сије више користили термине „словенство“, „словенска браћа“, „руска браћа“ и друге, уверени да ова велика земља са својим савезницима у Антанти може бити одлучујући фактор приликом решавања послератног статуса Хрватске.

Франо Супило и председник Југословенског одбора др Анте Трумбић су се, између осталог, плашили да Антанта после рата не уступи далматинску обалу Италији, као награду за њено приступање овом савезу. Са пуно „словенске патетике“ Супило се тим поводом обратио руском посланику у Риму Анатолију Крупенском следећом изјавом: „Једино славенско право море јест Јадранско, са изврсно развијеном обалом и са најчешћим славенским живљем. Дијелити, или чак изгубити његову обалу, након оволиких жртава Србије и Русије у овом рату значило би голем пораз цијелог Славенства, а за нас Приморце нарочито убојство“. У нади да ће Руси подржати уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Супило се у фебруару 1915. године нашао у Петрограду. Тамо је био лепо примљен, али је приметио сумњу руских дипломата у погледу стварања југословенске државе, јер њихове народе, како су му они отворено говорили, „деле верске разлике“. Када је и код руског министра спољних послова Сергеја Сазонова уочио „неповерење у југословенски пројекат због конфесионалних проблема“, Супило га је покушао уверити „да је могуће да се католици етапно приближе православцима“. На то је Сазонов, према Супиловим речима, „презриво одмахнуо руком и одговорио да све те комбинације нису ништа док се год папа буде признавао врховном главом цркве“.

Од ватреног Југословена у време српских победа на Церу и Колубари, превртљиви Супило се, после упада аустроугарских и немачких армија у Србију у јесен 1915. године, преобразио у хрватског националисту.

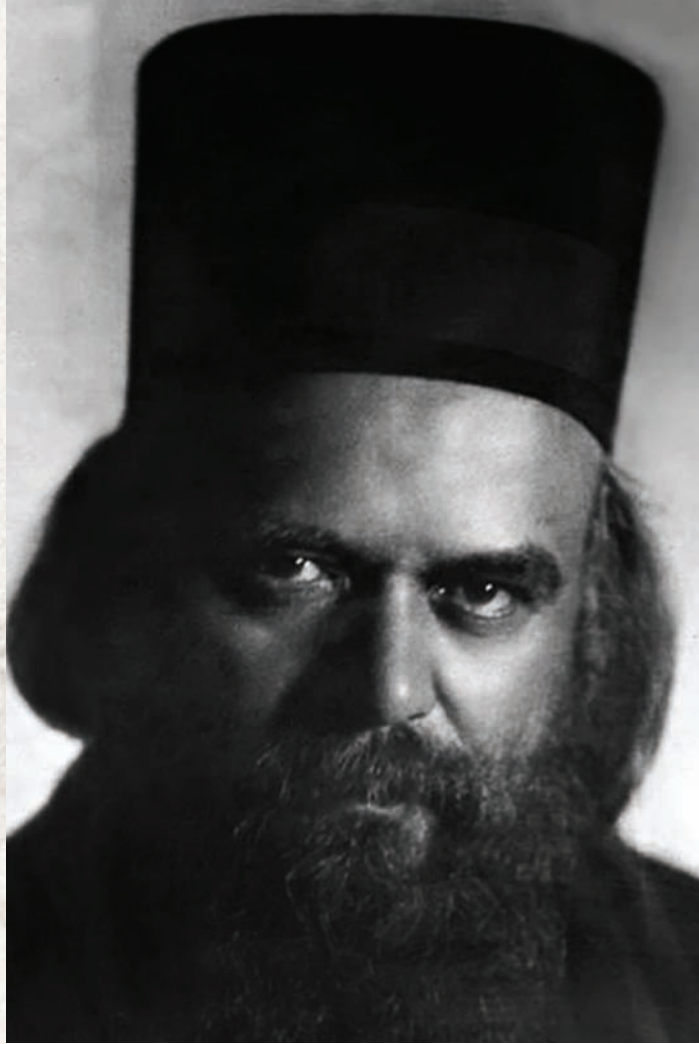
Док је за српску владу и српску политичку елиту уједињење било једино прихватљиво решење, јер би се на тај начин сви Срби нашли под једним државним кровом, југословенско расположење у Хрватској и Словенији у време када је рат отпочињао (1914) готово је сасвим замрло, примећује историчар Љубодраг Димић. Тек у последњим ратним годинама почело се интензивније размишљати о „заједништву“, када је, ако је веровати проценама Беча из средине 1918. године, готово 100% Далматинаца и 60% Хрвата и Словенаца желело заједничку државу. На њихово опредељење утицао је пре свега страх од германске и италијанске „опасности“, социјалних немира, анархије, као и убеђење да једино српска војска и дипломатија могу сачувати територију Словеније и Хрватске од комадања намењеног губитницима у рату.

У том контексту, у условима када се југословенска идеја и југословенска држава данас највише оспоравају у Хрватској (и тумаче као великосрпска творевина), историчар из Загреба Твртко Јаковина признаје да је „Југославија била најбоља историјска опција за Хрвате, јер су све друге опције, дугорочно, биле изразито штетне за хрватски национални интерес“. Формирањем Југославије спречено је стварање „Велике Србије“, тврди Јаковина и објашњава да би делови данашње Хрватске, понудом коју је „добио, па одбио“ председник српске владе

Никола Пашић, припале Србији: „Да је Пашић прихватио понуду Антанте из 1915. године (Лондонски уговор – прим. аутора), државни простор Јужних Словена изгледао би знатно другачије, а Хрвати вероватно никад не би успели остварити своју националну, политичку и културну аутономију. Без Југославије простор хрватских земаља остао би расцепкан на неколико делова и подељен између Србије, Италије, Аустрије и Мађарске и питање је да ли би и један део (макар некакав делић територије између Загреба и Ријеке који би био под влашћу банске владе у Загребу) имао елементе хрватске државе, или би и он био припојен Аустрији, или Мађарској. И питање је би ли та територија, с тако малим и неразвијеним народом, икад имала магнетску способност привлачења осталих елемената који би завршили у Италији или Србији”, пита се хрватски историчар. Изјавом коју је дао хрватским медијима 2014. године, како су Срби 1918. спасили Хрвате („јер да Хрватска није ушла у прву Југославију данас не би постојала”), Твртко Јаковина је изазвао буру негодовања у хрватској јавности, у којој сећање на Југославију деценијама буди негативне емоције, а мотиви за њено стварање потискују се дубоко на маргине историје.

Нишка декларација

Већ почетком Првог светског рата српска званична политика прокламовала је идеју о стварању Југославије као свој ратни циљ. Генерал Панта Драшкић у својим мемоарима

Владика Николај Велимировић

Јован Цвијић

пише како је 29. јула 1914, на једном ручку коме су, поред бројних званица, присуствовали Јован Цвијић и Николај Велимировић, Цвијић упитао Николу Пашића: „Шта мислите господине председниче, ако се рат сврши повољно по нас куда ће ићи савремена граница државе?” Пашић је на то одговорио: „...Ако Бог да, те се све добро сврши, онда рачунам, да ће наша граница бити негде на линији Клагенфурт – Марбург – Сегедин, а ако пропаднемо, имаћемо ту утеху да смо у лепом друштву пропали”.

У инструкцијама српском посланику у Русији Мирославу Спалајковићу од 21. септембра исте године, Пашић је описивао границе те будуће државе: „И ако још није наступило време да се просуди питање о томе, којој држави има да припадне ова или она територија након коначне победе над непријатељем, сматрам ипак нужним да на време обратим Вашу пажњу на наше аспирације, да се узмогнете истим руководити лично у Вашим разговорима у дипломатским круговима гледе тежњи других држава. Сада чиним то у кратко, а касније послаћу Вам подробније инструкције са историчким подацима о српско-хрватским земаљама, за којима тежимо. Ако рат сврши онако, како желимо, и Аустроугарска буде коначно побеђена, тад ће се наше претензије распостранити на следеће земље и границе: Банат у оним границама у којима српски елемент представља већину становни-

штва, са стратешким границама на истоку, према Румунији. Претпостављам, да ова граница има да се протегне и на истоку од Дунава више Оршаве, горњим хрптом до Мароша, остављајући Лугош, Липе и Арад Румунији, а Темишвар Србији, па даље овом реком до њеног ушћа у реку Тису и до ушћа ове у Дунав, затим Дунавом до тачке северније од Оршаве, где почиње граница. Ово представља већи део старе српске Војводине с војним границама према Дунаву. Од ушћа Мароша у Тису граница има да иде на запад тако, да би нама припала Суботица (Сабатка) и Баја, до Дунава, затим равном линијом на запад до Драве, па даље горе током Драве до ушћа реке Муре, затим реком Муром до Лајбница, и даље вододелницом обухватајући Крањску и спуштајући се у Истру. Последња могла би се поделити с Италијом, ако би ова неодложно иступила против Аустро-Угарске. Напокон упозоравам Вас, да је Банат са горе означеним стратешким границама према Румунији потребан Србији, јер она без тих граница не може с успехом штитити ни Банат, ни стони град Београд”.

У дефинисању српских ратних циљева значајну улогу имао је и српски посланик у Паризу Миленко Веснић, један од најспособнијих и најдалековидијих српских политичара тог времена. Слутећи да рат који је био у току није последњи рат против Немачке, Веснић је увиђао велику опасност од њене реваншистичке политике у случају да силе Антанте изађу из рата као победнице. Зато је сматрао да је „потребно имати у југоисточној Европи бар једну доста јаку државу, која ће моћи одупрети се с једне стране германској навали, а са друге стране бити у стању бранити се од савеза који ће потпомагати Немци, а вероватно и Талијани”. Веснић је ове идеје саопштио савезничким дипломатама у Паризу, а изложио их је 14. септембра 1914. и председнику Француске Републике, на кога је снажан утисак оставила идеја српског посланика да је Југославија потребна Европи због будућег ратног савеза Немачке и Италије.

Веснић је средином септембра 1914. године обавештавао из Париза о својим активностима и српског премијера: „Ја већ дејствујем колико могу како код овамошње владе, тако и код амбасадора руског и инглеског у том смислу да нова ситуација на европском југоистоку захтева и нови распоред сила, па према томе и сасвим нове погледе. Чак и после ослабења Аустрије и Немачке остаће 60–70 милиона Немаца, против којих ваља имати на југоистоку једну довољно јаку државу, која ће им се на тој страни моћи одупрети бар приближно истим успехом, с којим ће то учинити Француска на западу, Инглеска на мору и Русија на североистоку (...) Ја пак тврдим непрестано, и где год стигнем, да мира у Европи неће бити, докле се Српство потпуно не уједини, и то у најширем смислу речи. Приметио сам да је на г. Поанкареа утицао нарочито аргумент, да Србија ваља да буде што јача и због Италије! Овај аргумент, разуме се, не би требало истицати у јавности, па се њиме не би ваљало служити ни пред Инглезима”.

Ова „музика будућности”, како је своје идеје једном каснијом приликом назвао и сам Веснић, била је и један од „адута” српске дипломатије против савезничког притиска на Србију да се окрене обнови бал-

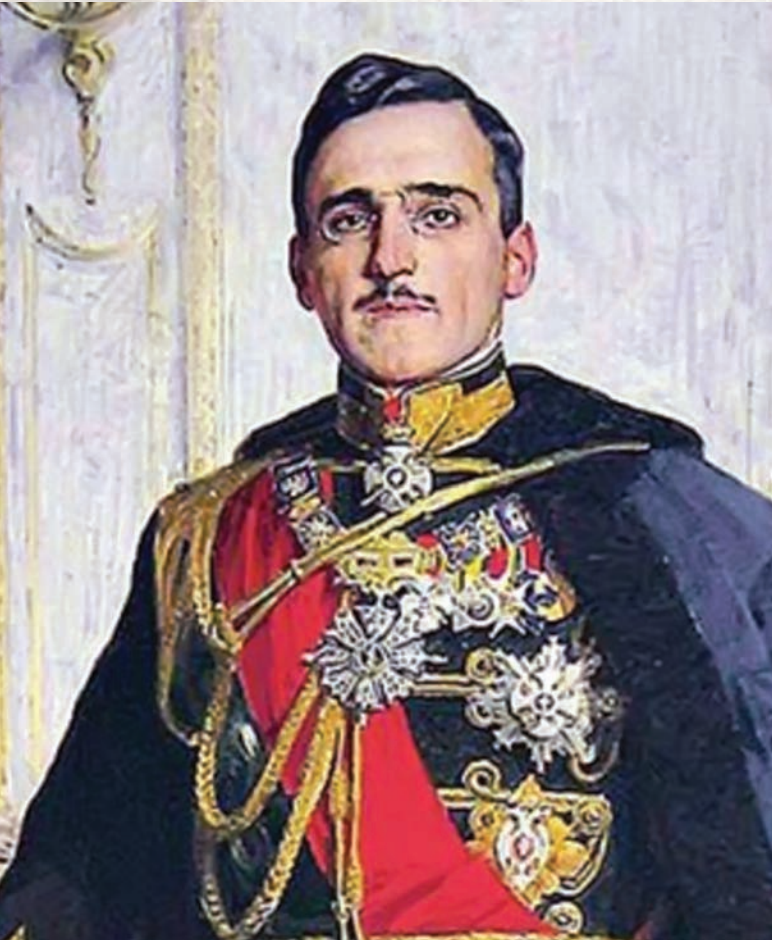
канског савеза из 1912. године и територијалним уступцима Бугарској, како би она пришла Антанти. То није значило само успостављање политике савезништва и пријатељства с Бугарском, уз услов поделе Македоније, већ и ограничавање српских ратних циљева на источни Балкан, као и притисак да српска влада дозволи политичку арбитражу великих сила по питању будућности Србије. Иако је на почетку и сам био поборник балканског савеза, у новонасталим условима Пашић се окренуо повољнијој опцији – југословенској идеји.

Да би спречила да савезници, користећи тежак положај српске војске у јеку Колубарске битке, условљавају Србију решењима која су била против њених интереса, српска влада је одлучила да истицањем југословенског уједињења као приоритетног циља српске државне политике у време и по завршетку Првог светског рата, доведе силе Антанте пред свршен чин. Садржај Нишке декларације недвосмислено говори у прилог томе: „...Уверена у решеност целог српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога огњишта и своје слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања које је, у тренутку кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца. Сјајни успех који има да крунише ово војевање, искупиће обилато крваве жртве које данашњи српски нараштај подноси. У тој борби српски народ нема избора, јер се између живота и смрти не бира. Он је на њу принуђен и водиће

НОТА О РАТНИМ ЦИЉЕВИМА

У циркуларној ноти српског Министарства спољних послова од 4. септембра 1914. године, уобличеној на основу мишљења групе истакнутих српских угледних јавних радника и научника о ратним циљевима Србије, писало је: „1) На Балкану је потребна једна јака држава ради очувања будућег мира на Балкану и у Европи; 2) Та држава треба да буде Србија са Босном, Херцеговином, Војводином, Далмацијом, Хрватском, Истријом и Словеначком; 3) Она ће чувати равнотежу у Јадранском мору, па дакле и у Средоземноме; 4) Бугарска може ући у заједницу са том државом на основи федералистичкој или другој сличној”.

У том документу, у коме се ратни циљеви будуће победнице у Првом светском рату први пут појављују тако дефинисани, тврдило се да би само таква држава („ако би у њен састав ушли сви Срби и сви Хрвати и сви Словенци”) могла да одговори циљевима Тројног споразума и буде гаранција дуготрајном миру на Балкану и у Европи, као и да задовољи „опште словенске интересе” и „посебне циљеве руске политике” на Балкану.

Краљ Александар Карађорђевић

је са онаквом истом несаломљивом енергијом с каквом се пре сто година борио за свој васкрс из Косовске гробнице...”

Српски премијер је већ 20. августа 1914. године свим посланицима у иностранству упутио меморандум у коме је образложио ратне циљеве Србије и потребу за стварањем југословенске државе. У том документу, са чијим ће садржајем бити упознати и членици Антанте, стајало је да би та држава, од 15 милиона становника, економски и војнички била спремна да буде један од стубова стабилности у послератној Европи. Српско министарство спољних послова окупило је 29. августа исте године једну групу угледних јавних радника и научника (међу којима су били и професори Александар Белић, Јован Цвијић, Љуба Стојановић, Станоје Станојевић, Стојан Новаковић, Никола Стојановић, Слободан Јовановић, Јован Радоњић и др.), који су имали задатак да научно образложе и презентују јавности већ раније формулисано опредељење владе да се циљ рата гради на југословенској идеји.

Српска влада је на тај начин намеравала да одврати Русију и остале савезнике од притисака везаних за стварање балканског блока са Бугарском, сугеришући сасвим другачија решења од оних које су нудиле силе Антанте. О томе је професор (правник и историчар) Слободан Јовановић, савременик и добар познавалац односа Србије са њеним савезницима, писао: „Руска

дипломатија која је бранила наше интересе у Далмацији (реч је о одредбама Лондонског уговора из априла 1915 – прим. аутора), није их бранила и у Македонији. Њена је крајња намера била да српско-бугарско супарништво отклони на тај начин, што ће Србима дати Босну и Херцеговину, а Бугарима бар већи део Македоније. Русији су требали и једни и други: Срби, да јој отворе излаз на Јадранско море, а Бугари да јој отворе излаз на Јегејско море”.

Колико је стварање југословенске државе било дубоко уткано у српску спољну политику на почетку рата види се и по томе што је свако друго решење, а пре свега притисак на Србију да напусти југословенску оријентацију и приступи обнови балканског савеза, уз нагодбу са Бугарском, између осталог, било повезивано са „претњама” о склапању сепаратног мира између Србије и Аустроугарске. Наиме, сепаратни мир је имао једну другу димензију, али је у овом случају послужио као покушај да се савезничким државама предочи и таква могућност, како би одустале од притисака на Србију. Руска влада је 9. новембра 1914. била обавештена о саветовању одржаном у српској влади коме су присуствовали регент Александар и поједини генерали. Тада се Србија налазила у тешком положају, на почетку треће аустроугарске офанзиве на Дрини која је запретила војничком катастрофом српске војске, па је Врховна команда предлагала да влада од Аустроугарске затражи сепаратни мир или објави престанак одбране земље. Идеја о сепаратном миру, која је имала своје заговорнике у врху српске војске, послужила је овога пута као средство да се Русији стави до знања да се у најтежој ситуацији од Србије „тражи да Бугарској, која је издала словенску солидарност, уступи земљиште толико пута натопљено српском крвљу”.

Руски министар спољних послова Сазонов обавестио је о томе руске савезнике 12. новембра 1914, преносећи им да су српски генерали тражили мир, а Пашић, наводно, претио оставком. Претња сепаратним миром није остала без ефекта, иако Русија није одустајала од својих идеја о обнови балканског блока и територијалним уступцима Бугарској.

Осим претње сепаратним миром, други начин да се избегне опасност руског и савезничког притиска на Србију била је идеја да Пашић лично отпутује у Петроград и разговара са руским царем, али до реализације те идеје није дошло. У сваком случају, спољни притисци нису утицали на континуитет српске политике, која је почетком децембра 1914. године водила ка коначном уобличавању основних претпоставки за стварање југословенске државе, које ће касније (1915) користити и српској дипломатији да у великој мери неутралише нови притисак савезника око рестаурације балканског блока и успостављања равнотеже из 1912. године.

У данима када се припремало усвајање Нишке декларације, Србија и њена војска налазиле су се у крајње незавидној ситуацији. Колубарска битка је била пред неизвесним исходом, одлучивало се о судбини српског народа и његове државе, а у Београду се 2. децембра завијорила и аустројска застава. Међутим, ка-

да је српска влада 7. децембра изашла пред Народну скупштину са Декларацијом и гласовима готово свих посланика добила пуну подршку за своју југословенску политику, на помолу је била велика победа којом ће бити крунисан успех српске војске у првој ратној години против Аустроугарске. Садржај Нишке декларације, одмах по њеном усвајању, саопштен је и посланицима држава Антанте у Нишу, чиме је овај документ добио званични карактер и међународну тежину.

Истицање југословенског питања од стране српске владе на самом почетку рата носило је у себи још једну важну димензију, а то је покушај да се Аустроугарска изнутра подрије и ослаби. Није тајна да је у борби са својим моћни суседом српски премијер рачунао на њене југословенске поданике као на потенцијалне савезнике и својеврсну „пету колону“ у немачко-мађарској позадини. Према речима Пашићевог секретара Милана Гавриловића, декларација о војним циљевима Београда имала је за циљ „да се ослаби морал Хрвата и Словенаца у аустроугарској војсци...“ Без обзира на то што су се Хрвати, Чеси, Словаци, па и не мали број Срба из Царевине, борили у аустроугарској војсци на Церу, Дрини и Колубари, идеја је била да се ти народи окрену ка словенској Србији, чиме би војна снага Црно-жуте монархије била битно смањена. Уместо подређеног положаја у туђој држави, Хрватима је, пре свега, али и осталим Југословенима у Аустроугарској, нуђена идеја српско-хрватског јединства и стварања заједничке државе равноправних народа, што је свима требало да буде највећи идеал.

Што се Србије тиче, са остварењем југословенског ратног циља она би задовољила и своју животну потребу за рушењем Аустроугарске монархије, која је као велики и агресивни сусед деценијама представљала претњу њеном опстанку и препреку остварењу њене националне мисије – ослобођења и уједињења јужне словенске браће. Током читавог рата српска влада је истицала југословенски програм као најбоље решење за „српско питање“. У то име биће одбачен и Лондонски уговор из априла 1915. године, којим је нуђено проширење Србије на Босну, Херцеговину, Славонију, Срем, Бачку, јужну Далмацију, северну Албанију, али и одрицање од дела територија у Македонији и Банату и њихово уступање Бугарској и Румунији.

Неискреност Југословенског одбора

Ратни циљеви Србије поставили су основе за сарадњу између српске владе и југословенске политичке емиграције из Аустроугарске, окупљене око Југословенског одбора у Лондону (основан почетком маја 1915, на иницијативу српске владе), која је била спремна да се бори за стварање заједничке југословенске државе. Представници аустроугарских Југословена радо су се одазвали позиву српске владе да се заједно боре за циљеве прокламоване у Нишкој декларацији. Ослањајући се на идеју „народног јединства“ Срба, Хрвата и Словенаца, чланови Одбора су прихватили раз-

бијање Аустроугарске као свој главни циљ, изјаснили се за отцепљење југословенских земаља и њихово уједињење са Краљевином Србијом у оквиру заједничке државе.

Посланик Краљевине Србије у Лондону Јован Јовановић Пижон записао је у свом „Дневнику“ речи председника Југословенског одбора др Анте Трумбића, како су његови чланови који су представљали Хрвате и Словенце за то „да иду са Србијом, ако се све територије хрватске и словеначке уједине“. Иза тога је стајала намера да се унутар уједињене државе консолидују све до тада подељене хрватске и словеначке земље, о чему је писао и др Никола Стојановић, адвокат и публициста родом из Мостара и један од оснивача Југословенског одбора: „Трумбић је вероватно имао, као што је доцније признавао, основну идеју да Хрвате окупи у једној држави а то је, према политичкој ситуацији, могло бити само у Југославији“. Још радикалнији у тој идеји био је један од водећих поборника југословенског покрета међу Хрватима, Франо Супило: „Он хоће да очува, по сваку цену, јединство хрватско (...); он и његови једномишљеници хоће да се плебисцитом реши судбина свих југословенских земаља које су биле под Аустроугарском. Ма на коју се страну одлучиле, било за Аустрију, било за Србију, он хоће да су те земље заједно“, тврдио је Стојановић, закључујући: „Ствар је разумљива, са чисто племенског и ужег становишта“, али „право југословенско гледиште то сигурно није“. У разговору са Павелом Николајевичем Миљуковим, чланом делегације руске Државне думе у Лондону, Супило је почетком 1916. године изјавио „да

Никола Пашић и Анте Трумбић

би се Хрватска, кад би била слободна изјаснила против сједињења са Србијом”.

Такав приступ потенцијалном уједињењу са Београдом, који су исказали челници хрватско-словеначке „унионистичке” емиграције сабране у Југословенском одбору (Трумбић, посебно Супило), указивао је на привремену карактер њеног савеза са српским властима. Ту врсту утилитаризма, замаскираног гласним изјавом о „братству и јединству”, тврди руски историчар Андреј Шемјакин, одавно је приметило „проницљиво око руске дипломатије”. Руски конзул у Питсбургу Георгије Чирков обавестио је руску амбасаду о југословенском конгресу који се састао у овом граду 1916. године, а који је ујединио српске, хрватске и словеначке емигранте у Северној Америци око идеје ослобођења и стварања јединствене државе у свом европском завичају. Описујући члана Југословенског одбора, америчког Хрвата Анту Бјанкинија, као „убеђеног и веома активног поборника идеје ослобођења Југословена од аустро-мађарског старатељства”, конзул је из разговора с њим стекао утисак „суштинске претежње његових убеђења на ону страну која приметно одступа од потпуног јединства Југословена”, у страну „крајње националних стремљења хрватско-словеначке групе”. Руски посматрач је приметно и општи „уздржан однос према Србији, који је доминирао у овдашњем југословенском покрету”, као и „негативну реакцију тамошњих Срба”, који су сматрали да ту уздржљивост треба приписати „искључиво притиску Хрватско-Далматинаца, који само успешно користе Србију”.

Слично Чиркову, и руски посланик у Буенос Ајресу Евгеније Штејн извештавао је 21. новембра 1916. године о опасности од раскола у југословенској заједници у Аргентини, јер многи њени православни чланови „сумњају у Централни Југословенски Одбор у Лондону који усмерава цео свесрпски покрет ка својим себичним плановима у корист само једне Хрватске и уопште аустроугарских земаља и који је у некаквој игри жмурки са садашњом законитом српском владом”.

Имајући у виду такву (партикуларну) „југословенску” линију Хрвата и Словенаца, није необично што је између њих, с једне и „Србијанаца”, с друге стране, у условима јавно изражене воље за јединством, од почетка постојало скривено супарништво по питању ко ће бити „хегемон уједињења” и какав треба да буде модел тог уједињења? То супарништво имало је дубоке корене, који су избили на површину почетком пролећа 1916. године када је Србија била окупирана, а њен краљ, престолонаследник, влада и војска налазили се у изгнанству на Крфу. Од тог момента, по мишљењу вођства Југословенског одбора, Краљевина Србија и југословенске области Аустроугарске биле су једнаке по свом политичко-правном статусу, па су и његове амбиције значајно порасле, о чему сведочи „Накнадни меморандум Југословенског одбора” предат француским властима 13. марта 1916. године. У њему су чланови Одбора тражили да Антанта призна тој организацији, као политичком органу, „равноправност по тежини и значају српској влади”, што би Србију лишило статуса јединог југословенског „Пијемонта”. Уз то, као центар уједињења нудио се Загреб, уместо Београда. У интервјуу француском листу „Eko de Pari” од 20. марта, Трумбић је поновио своје захтеве да Хрватска добије статус другог „Пијемонта”, истичући у вези с тим да „нема више слободних Срба и таквих Срба, Хрвата и Словенаца, које не би тек требало ослободити”.

У Нишкој декларацији српска влада је као један од главних циљева (уз „уједињење”) прогласила и „ослобођење” аустроугарских Југословена – сопственим снагама. Током рата, посебно у периоду од 1917. до 1918. године, тражила је од Антанте да то прихвати и њеном циљу да међународни легитимитет. Како је истицао Никола Стојановић, „Пашић је желео решење југословенског питања на основу права које би савезници признали Србији – да ослободи југословенске крајеве”. Зато потези хрватских и словеначких политичара нису „радовали” српског премијера, који је улогу Југословенског одбора доживљавао на потпуно другачији начин, не желећи да прихвати ту емигрантску организацију као легитимног представника аустроугарских Југословена. Будући да је „старатељство” над Србима, Хрватима и Словенцима Дунавске монархије сматрао „прерогативом” државног врха Србије, Пашић је избегавао озбиљније везе и договоре са Трумбићем. Отуда се намеће питање шта је навело српског премијера у лето 1917. године да промени свој однос према Југословенском одбору и успостави званичан контакт са њим? Руски историчар Шемјакин тврди да постоји „најнепосреднија” веза између овог Пашићевог корака и пада царизма у Русији 1917. године.

Нови стратешки савезници

Пре Фебруарске револуције 1917. године српска влада и њен премијер највише су се ослањали на Русију, верујући се да ће једино она бити у стању да наметне решавање аустроугарског питања и заштити интересе Краљевине Србије крајем рата: „Ми знамо да српском елементу на Балканском полуострву не прети никаква већа опасност, но једино од Аустроугарске, и да нас може у томе само Русија бранити, јер у томе брани и своје интересе”, говорио је тим поводом Никола Пашић. То је потврдио и након своје посете Петрограду у пролеће 1916. године, преносећи утиске „да ни у једном питању нема са руске стране тешкоћа”. У то време поштовање према српском премијеру и његов престиж у Русији достигли су врхунац. Један од чланова Југословенског одбора, Франко Поточњак, констатовао је почетком 1917. године како „од свих српских дипломата само један Пашић ужива у Русији неограничено поверење”.

Пашић је, како пише Слободан Јовановић, био свестан чињенице да царистичка влада у Русији није желела заједничку државу Срба и Хрвата: „Делом православна, а делом католичка, та би држава била слабије привезана за Русију, него једна чисто православна Србија. Све докле је трајала царистичка влада”, тврди Јовановић, „Пашић је избегавао да ишта са Југословенским одбором углави и потпише”. Међутим, након Фебруарске револуције 1917. године, „од када је руски глас изгубио своју тежину и значај у решавању међународних проблема, постало је очигледно”, писао је Пашић регенту Александру августа 1917, „да се наши остали савезници: Француска, Енглеска, а посебно Италија, ни најмање не старају о српским интересима”. Шта је Србији преостало у оваквој ситуацији већ да следи савет свог представника при француској Врховној команди генерала Михаила Рашића регенту Александру од 20. марта 1917. године: „Не треба се варати Ваше Височанство, сад кад немамо потпору у великом ауторитету Руског Цара Николе, морамо се сами потрудити”. Пашић је на тај начин био приморан да мења дотадашњу оријентацију своје владе, па је у Југословенском одбору пронађен нови стратешки савезник. Уместо Русије, Крфска декларација је имала за циљ да пред владама Антанте у јулу 1917. године званично постави аустроугарско питање. Овим документом, који је српска влада доставила савезничким владама, званично је промовисан заједнички, југословенски пројекат иза кога је стала нова политичка коалиција – српска влада и Југословенски одбор у Лондону.

Професор Слободан Јовановић тврди да је Пашић потписао Крфску декларацију како би код Енглеза и Француза поколебао веру у могућност одржавања Аустрије, али да „од те Декларације није мислио даље ићи”. На другој страни, Југословенски одбор је желео да, у духу поменуте декларације, уреди своју сарадњу са српском владом, али показаће се да је то било тешко изводљиво. Хрвати из Одбора нису пристајали да

Слободан Јовановић

буду подређени српској влади, а Пашић није пристајао да то политичко тело од савезника буде признато за представника аустријских Југословена јер у том случају, додаје Јовановић, „ни аустријске Србе не би више представљала српска влада, него Југословенски одбор”. Осим тога, Пашић је био свестан опасности која му је претила од отворене спреге политичке опозиције у Србији (самосталаца) и Југословенског одбора, која је имала за циљ да му истргне из руку вођење спољне политике, као и да угрози његов углед у српском народу и позиције странке којој је стајао на челу.

Након збацивања царистичког режима у Русији, нови режим у Петрограду (на челу са Привременом владом Георгија Лавова, потом, Александра Керенског) није одговарао српским властима и Пашићу лично, јер се, како је писао српски посланик у Лондону Јован Јовановић, „на Русе није више могло са поузданошћу рачунати”. У историографији се спекулише да је Пашић зазирао од шефа дипломатије нове Русије (после Фебруарске револуције) Павела Миљукова, за кога се знало да је као вођа руских либерала био прозападно оријентисан и да је био отворени бугарофил и србофоб још у време балканских ратова. Зато је разумљиво да су односи између двојице политичара били јако хладни када је Пашић одбио да прими Миљукова 1913. године у Београду, у својству члана мисије фонда Карнеги. Осим тога, српски лидер се бојао да ће Миљуков предузети одређене мере како би обезбедио излазак Бугарске из рата (у коме је учествовала на страни Централних сила), са читавом окупираном територијом у

Македонији. Никола Б. Поповић је у својој монографији „Србија и руска револуција 1917–1918. године“ објавио податке о тајним контактима Бугара и Руса у Швајцарској и Норвешкој и с правом је закључио да су „страховања српске дипломатије да ће Миљуков наставити бугарофилску политику била оправдана“. И Јован Јовановић је нешто слично забележио у свом дневнику: „Миљуков је био човек који има свој програм у светској, руској и балканској политици. Балканска политика: 'Македонија– Бугарској', а Срби и Хрвати у једну државу“.

Када је у питању улога Павела Николајевича Миљукова у контексту односа српске владе и Југословенског одбора, позваћемо се поново на мемоаре добро информисаног и проциљивог Николе Стојановића, који о томе пише: „Колико је за Пашића било незгодно, толико је за Трумбића згодно, што би се југословенско питање расправљало без учешћа царске Русије, на коју се Пашић до сад једино ослањао“. Миљуков (западњак, либерал и србофоб) у овом случају је одрадио веома користан посао за хрватску политичку емиграцију. Није му узалуд Супило, честитајући ступање на дужност министра иностраних дела Русије, упутио комплименте: „Поносу и прваку интелектуалца цјелога Славенства, поборнику и мученику за народна и човечја права, великоме душевном архитеку нове свјеже

Русије; учитељу и вођи младих и будућих генерација Руса и осталих Славена; великоме пријатељу и заговорнику Хрвата, њиховом милом савјетнику и госту; пријатељу и будућем успоставитељу и покровитељу споразума, мира и љубави међу свима балканским Славенима“. Такво величање руског дипломате није било без разлога.

Крфска декларација

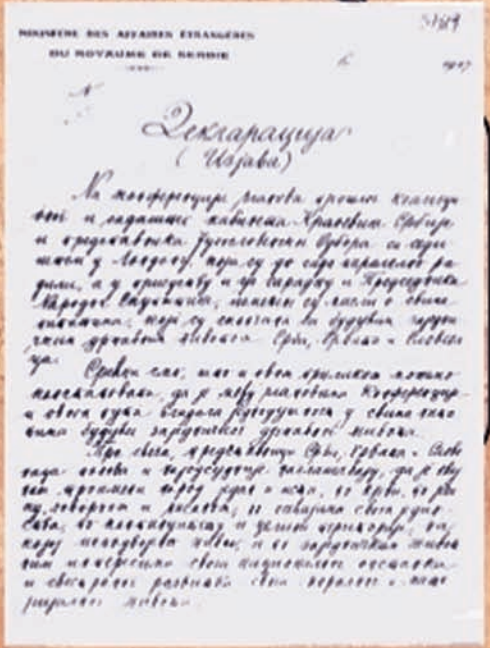
Посебно важан чинилац који је утицао на српску владу на Крфу и њеног премијера да крену у правцу зближавања са Југословенским одбором везан је за јачање социјалистичко-пацифистичког крила у руском револуционарном покрету током 1917. године. О томе је Привремена влада (Александра Керенског, састављена од либерала и социјалиста) свакако морала да води рачуна када је у лето исте године, преко министра спољних послова Михаила Терешченка, који је заменио Миљукова, предложила да се сви савезнички уговори ревидирају, сходно принципима које је истакла руска револуција. За поједине историчаре ова иницијатива је била један од мотива српске владе за потписивање Крфске декларације. О томе сведочи и строго поверљиви телеграм Јована Јовановића из Лондона, који је послао српској влади 26. јуна (у време Крфске

Крфска декларација

- Јуна 1917 одржан састанак српске владе и Југословенског одбора.
- 20. јула 1917. усвојен је документ „Крфска декларација“.
- Дефинисан назив државе(Краљевина СХС) као уставна, демократска и парламентарна монархија у којој су равноправни „племена троименог народа“, ћирилица и латиница, три вере(православна, католичка и мухамеданска).

конференције): „Влада руска наваљује све више да се изврши ревизија свих уговора савезничких, закључених за време рата. Сви осим Италије пристају на то. С обзиром на ту околност, на држање Италије према нама и уопште на маневре Аустро-Немачке у погледу мира без анексије и оштете ратне, на потребу да не остане никаква сумња код наших саплеменика о политици Србије, на непредвиђене евентуалности рата, које могу наступити изненадно, потребно је изаћи што пре пред наше савезнике отворено са нашим гледиштем како у погледу циљева, тако и са нашим захтевима и целим проблемом нашег уједињења“. Занимљиво је да је десет дана од пријема ове депеше Крфска декларација била потписана. Јован Јовановић је још у септембру 1916. године предлагао принцу-регенту да се без одлагања, у виду конкретног програма, формулише читав комплекс „југословенских претензија“ Србије: „Потребно је имати готов пројекат за уједињење (облик владавине, политичке установе и права, вера, језик, итд.), како би га примиле силе Споразума пре него се састане Конгрес за мир, иако смо далеко од тога“. Никола Пашић у том тренутку није обратио пажњу на овај предлог и тек је у априлу 1917. године (после руске Фебруарске револуције) позвао чланове Југословенског одбора на Крф.

Садржај Јовановићеве депеше из јуна 1917. године указује да је српска влада могла знати, или је наслућивала, да се воде сепаратни преговори између новог аустријског цара Карла Хабзбуршког са Антантом, током којих је Беч предлагао обнову Србије после рата и обезбеђење њеног излаза на море преко албанског приморја. Да су се ти преговори завршили успешно,

сва југословенска маштања српских политичара (српске владе) и Лондонског одбора остала би без резултата. На другој страни, процес политичке либерализације који је захватио Аустрију након смрти цара Фрање Јосифа у новембру 1916, сазивање Рајхсрата (Парламента) у Бечу и доношење Мајске декларације Југословенског клуба 30. маја 1917. године, која је садржала позив ка уједињењу свих територија Аустроугарске насељених Словенцима, Хрватима и Србима у самосталну јединицу царства с оним истим правима која су имале Аустрија и Мађарска, нису могли да прођу незапажено међу српским политичарима. Све је то захтевало хитне, превентивне кораке. У време дугих спорења са члановима Југословенског одбора на Крфу, Пашић би тим поводом посебно наглашавао да „ако Аустроугарска примети да нема слоге између нас, она ће цео програм наш и још више сад дати, пре него пропасти, па чим дође време опет претити“. Отворено је признавао „да му је једини страх био – тријализам“. Зато је, страхујући да сменом монарха у Бечу не дође до реформи које би поправиле статус југословенских области, српска влада настојала да их предупреди, обезбеђујући сагласност чланова Југословенског одбора око доношења Крфске декларације.

Јовановићева претпоставка о „непредвиђеним евентуалностима рата које би могле наступити изненадно“, садржана у поменутој депеши од 26. јуна 1917. године, тичала се низа неповољних ратних околности у којима се наша Европа у лето 1917. године, тј. готово безизлазне ситуације војске држава Антанте на фронтovima. „Крај рату још се не види“, записао је Јовановић у јуну 1917. године. Положај на фронтovima и у њиховој позадини за савезнике је био готово очајан. У

Потписивање Крфске декларације

пролеће 1917. Французи су предузели офанзиву код Ремса-Соасона, али су жестоко потучени, подневши притом огромне губитке. Неуспех је довео до јаког антиратног покрета у позадини, који је угушен драконским мерама. У таквим околностима Никола Пашић је у јулу 1917. године писао регенту из Париза: „Током својих сусрета са виђеним политичким личностима, ја сам приметио јаку депресију духа, следствено нико не жели говорити ни о чему осим актуелних питања, стојећих на дневном реду. Сада нико више не размишља шта ће бити са Аустријом – нестане ли она или само да се смањи у размерама. Никад нисам раније од француских политичара чуо ништа друго него мисао, да Аустроугарску треба уништити. А сада се чују гласови да се она ипак треба сачувати, да би се обезбедила нека равнотежа европских држава, како је мени рекао председник скупштине Дешанел. Тренутна ситуација је следећа – вера у потпуну победу над Немачком јако је ослабила“. Истог месеца Јован Јовановић је о свом разговору с Пашићем записао: „Много је више песимиста и чини му се да су свуда сад уморни од рата и да је то опазио нарочито у Француској. Помишља само на ресторацију Србије“.

Као последица слабљења вере (у изгледан завршетак рата) код савезника, у пролеће-лето 1917. године и код Срба је наступио пад морала. На Крфу у исто време „дух војника је пао и очај је обузео све. Крај рата се не да догледати и повратак у земљу изгледао је безнадежан. Неколико људи је извршило самоубиство (...) Један православни свештеник се обесио. Жудња за завицајем била је неиздржива“.

Поводом стања на Солунском фронту – после избијања српске војске крајем 1916. готово на границе Србије и ослобађања Битоља, праћеног огромним губицима – председник српске владе обратио се лично регенту: „После последњег неуспелог покушаја, после последње офанзиве, кад сам ја са осталим министрима дошао у Солун, нашао сам депресију код све војске“. У том тренутку, када се чинило да више није било ни наде, ни вере међу српским војницима, потписана је Крфска декларација.

Крфска декларација је за Николу Пашића, цитираћемо поново Слободана Јовановића, представљала само последицу промене спољнополитичке ситуације у Европи 1917. године; од потписане заједничке изјаве он није ишао даље у сарадњи са Југословенским одбором, настављајући са политичким маневрима у складу са новонасталим околностима. У складу с тим, није изненађујућа ни његова (изнуђена) сагласност с краја 1917. године по питању могућег референдума у југословенским областима Аустроугарске („треба радити и спремат се за евентуални плебисцит“), чију је идеју раније у потпуности одбацивао. Нови заокрет од прокламоване „заједничке“ линије на Крфу Пашић је направио почетком 1918. године, када су се Велика Британија и САД преко својих лидера изјасниле за очување федеративне Аустроугарске. Реч је о говору британског премијера Лојда Џорџа у Доњем дому 5. јануара и „Четрнаест тачака“ Вудроа Вилсона од 8. јануара, где се у 10. тачки предлагало да „народ, чије место међу народима желимо да заштитимо и осигурамо, треба да добије најслободнију прилику за аутономни развој“.

Британски премијер Лојд Џорџ

нуара, где се у 10. тачки предлагало да „народ, чије место међу народима желимо да заштитимо и осигурамо, треба да добије најслободнију прилику за аутономни развој“.

Реагујући на те предлоге, Пашић је наредио српским посланицима у Лондону и Њујорку да поставе питање Босне и Херцеговине, да би се у таквој ситуацији за Србију обезбедио бар изванредан уступак. Притом, настојао је да ову иницијативу сачува у тајности од Југословенског одбора: „Наша браћа придржавају се става: Све или ништа“, писао је Пашић. „Тај њихов став је себичан, јер захтева да и други пате, кад пате они“. Мислио је, притом, на евентуалну могућност издвајања Босне и Херцеговине из састава Аустроугарске, у којој би Хрвати и Словенци у новим околностима били принуђени да остану.

Сазнавши, пак, за Пашићеву иницијативу и уверени да би отцепљење Босне и Херцеговине од Аустроугарске ослабило југословенски елемент у монархији и умањило шансе да се добије већи степен аутономије у случају њеног опстанка, водећи политичари из Југословенског одбора напали су српског премијера оптужујући га да је напустио „југословенску солидарност“ у корист српске опције. Главна дилема коју је Пашић током рата увек имао, посебно после фактичког изласка Русије из рата фебруара 1917. године, тврди историчар Андреј Шемјакин, „није била 'Велика Србија' или 'Југославија', како се то неретко истиче у историографији. Она се састојала у томе – да ли ће се очувати (и у којој форми) Аустроугарска, или ће се распасти. А ово

је већ зависило од тока ратних операција и степена успеха савезника". То је потврдила и седница српске владе на Крфу од 14. јуна 1917. године, када је констатовано: „Од величине савезничког успеха зависи да ли ће се у пуној мери моћи извести ове три тачке нашег програма политичког: 1. да се сачува Србија; 2. да се сачувају све српске земље; 3. да се сачувају све југословенске земље”.

Будући да није био сасвим убеђен у распад Аустроугарске и потпуну победу савезника у рату, Пашић се држао еластичне политичке линије, настојећи да у свим варијантама обезбеди пре свега интересе Србије и српског народа у целини. Зато се, сматрају поједини историчари, као клатно колебао између српске и југословенске опције.

ПАШИЋ О ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ОДБОРУ

Почетком 1918. године односи између српске владе, односно Николе Пашића и Југословенског одбора били су прилично заоштрени. У својим мемоарима Јован Јовановић Пижон сећа се занимљивог разговора с премијером српске владе:

Јовановић: „Ја се чудим Вама (...), да сте ову ствар тако упустили да доведе до скоро раскида”.

Пашић: „Па нека доведе, они нека иду где хоће, а ми ћемо својим путем (...) Они хоће да играју неку улогу, хоће да их признају Савезници као Чехо-Словаке. Е, то не може. Они су одбор за пропаганду и ништа више”.

Јовановић: „Они су Одбор, који сте Ви признали са Декларацијом Крфском од 7. 07. 1917. за конститутивни фактор – и траже само то, да их Савезници признаду за представнике Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске. А то они јесу”.

Пашић: „Нису, нису. Ја сам их створио, давао им паре, ја сам пре њих дао декларацију у децембру 1914. пред Скупштином (...), кад они су били ништа и нигде (...). Ја опет кажем, они су приватни одбор, који сам створио ја, они не представљају никог”.

Јовановић: „Па што је потписана од Вас Крфска декларација, а од Трумбића премапотписана, зашто се оперише са њом? (...) Ако она не значи ништа, и њен одбор, онда треба рећи отворено”.

Пашић: „Па и хоћу да кажем. Крфска декларација је пречишћавање ситуације и ништа више. Шта хоће она”? „Наспело се неке да игра улогу у међународној политици, па хоће да води југословенску политику. Е, не може. Не дам ја то никако да буде. Србија хоће да ослободи и уједини Југословене, а неће да се утопи у море једне Југославије (...) Ми ћемо да молимо Савезнике да нам помогну да их ослободимо и ујединимо, а они хоће унутрашњу политику”. Србија неће да се утопи у Југославију, него Југославија у њу...”

Критикујући Пашића за нарушавање тзв. „југословенске солидарности”, чланови Југословенског одбора и сами нису били „безгрешни”. Анте Трумбић је преко британске војне мисије, а иза леђа својих колега, 14, 24. и 30. октобра 1918. године упутио тајне инструкције југословенском Народном већу у Вашингтону и тамошњем члану Одбора католичком свештенику Нику Гршковићу, у којима је захтевао да издејствују војну интервенцију САД како би се извршила окупација „главних тачака у Далмацији, Истри, Крањској, па у Хрватској и Словенији. Важно је, да се нити талијанске нити српске трупе не употрејебе, а томе се може избејети само на поруку Сједињених Држава”. Карактеристично је да су чланови Југословенског одбора из Северне Америке (хрватски емигранти) Трумбићев гест тумачили како се тиме жели избећи великосрпска окупација. Из овога свега може се закључити, да су обе стране потписнице Крфске декларације врло брзо одступиле од њених темељних принципа, на које се до тада ослањала њихова сарадња.

Политичко наслеђе

У Крфској декларацији, коју су 7. јула 1917. године потписали Никола Пашић испред српске владе и Анте Трумбић испред Југословенског одбора, наглашавала се тежња обеју страна ка стварању јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, која би обезбедила равноправност „три племена једног народа”, са династијом Карађорђевић на челу. Више од њеног садржаја пажњу завређује сâмо тумачење Декларације: да ли је она представљала обавезујући документ и израз искреног опредељења обеју страна за „суживот” у заједничкој држави, или је била чисто тактички потез који је требало да обезбеди тренутне интересе њених потписника? О томе се код једних те истих аутора понекад сусрећу различите оцене. Тако је, на пример, Јован Јовановић Пижон у књизи „Борба за народно уједињење”, објављеној 1935. године, Декларацији придавао „значај једног устава будуће уједињене државе”, док је у свом дневнику и телеграму регенту Александру Карађорђевићу из 1917. године, када се још увек није могла предвидети судбина југословенског покрета, као и сам исход рата, Декларацију тумачио као „само један програм на коме треба продужити рад”, који „захтева свакојаку допуну” и „конкретисање”.

Да би се Крфска декларација могла објективно тумачити неопходно је познавати природу односа њених потписника према овом документу. О Пашићу и Трумбићу немачки историчар Холм Зундхаусен је у својој књизи „Историја Србије” написао: „Пашић Крфску декларацију није схватао као правно обавезујући договор, а Трумбић је у њој видео Magna kartu југословенског уједињења”. Иако су се тим проблемом бавили многи историчари у прошлости, у скорије време појавили су се нови извори, пре свега мемоарског карактера (дневник Ј. Јовановића Пижона; успомене члана Југословенског одбора професора Николе Стојановића; белешке генерала Светомира Ђукића), који намећу преиспитивање окол-

Јован Јовановић Пиџон

ности везаних за доношење Крфске декларације. Посебно су за историчаре драгоцени записи Јована Јовановића, посланика Србије у Лондону у периоду 1916–1918. године и историчара између два рата, у којима је на веома занимљив начин приказан однос Николе Пашића према Крфској декларацији. У време њеног доношења српски посланик у Лондону био је изразито југословенски оријентисан. Његов патриотизам, како пише познати политичар и интелектуалац Драгољуб Јовановић, „најпре је био српски, врло српски. Али се он код њега попео до југословенског, што никад није код старог Пашића”. Отуда се Јован Јовановић, у време и непосредно по доношењу Крфске декларације, није слагао са политиком свога шефа и знао је чак и да му опонира, што се може видети из његових дневничких белешки.

У белешкама Ј. Јовановића Пиџона налазимо и садржај разговора који је он водио са српским премијером у Лондону после инцидента који је избио почетком 1918. године, када су се односи између српске владе и Југословенског одбора значајно заоштрили. Трумбић је тражио од савезника да признају његову организацију као званичног представника Срба, Хрвата и Словенаца Аустроугарске, да се регулише добровољачко питање и сазове општејугословенски конгрес који би изразио протест поводом ставова Лојда Џорџа и Вудроа Вилсона из јануара 1918. године. Пашић је одбио да подржи Трумбића у овим захтевима, сматрајући „Лондонце” само као „један приватни одбор за пропаганду, а не као званичног представника Срба, Хрвата и Словенаца”. „Ја сам створио Југословенски одбор, ја сам учинио све”, стално је говорио српски премијер. У поменутом разговору, на Јовановићев коментар да „после Крфске декларације то нису приватни људи и да је Југословенски одбор (од стране српског премијера) признат као један фактор”, Пашић је у бесу реаговао: „Какав фактор? То је приватни одбор за пропаганду. А Крфска декларација један последњи акт пречишћавања ситуације. Хтели смо да се зна, да између Срба, Хрвата и Словенаца нема разлике и ништа више...”

Дневник Јована Јовановића садржи велики број педантно забележених разговора са бројним људима, како Србима, тако и странцима. Често се на његовим страницама појављује и Анте Трумбић. Из великог броја његових реплика, издвајају се оне које се могу тумачити као одговор на бројне Пашићеве коментаре Крфске декларације. Једна од њих могла би да представља својеврсни резиме: „Господин Пашић више не признаје Крфску декларацију и не жели да на њој настави рад, она му је требала у своје време, сад му не треба. Ми остајемо на њој”.

Што се Пашића тиче, Трумбићев закључак у основним цртама одговара Пашићевом ставу који је интерпретирао и Јовановић. Али последња тврдња мора се узети с великом резервом, будући да ни многи чланови Југословенског одбора нису увек били искрени и лако су прелазили преко „јединствених” интереса. Они који су припадали хрватском и словеначком националном корпусу заговарали су углавном пројекат који се тицао посебних хрватско-словеначких интереса. Није случајно Никола Стојановић записао да „Трумбић првенствено има у виду разграничење са Италијом и расположење Хрвата према будућем државном уређењу”.

Када су у питању обострани интереси српске владе и Југословенског одбора – уједињење и стварање јединствене државе, Крфска декларација је у начелу наставила традицију Нишке декларације. Међутим, имајући у виду војно-политичке околности које су јој претходиле, па и условиле потписивање Крфске декларације (Фебруарска револуција у Русији и смрт аустроугарског цара, као и њихов утицај на промене политике зараћених страна у пролеће и лето 1917. године), намеће се закључак да је Декларација била изнуђени документ, бар када је реч о Николи Пашићу. Стварне намере њених потписника, скривене иза компромисних изјава око заједничких интереса, битно су се разликовале. Чак су и суштинске поставке Декларације које су се тицале постојања и узajамног признавања „троименог народа”, затим његових политичких представника, па и самог уређења будуће државе различито интерпретиране.

Пашић је полазио од претпоставке да ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца треба да буде дело српске владе, која је била призната од Антанте и која је, осим ратних успеха, уживала и легитимитет владе међународно признате државе. Његов енергични телеграм војводи Мишићу о хитној окупацији југословенских области Аустроугарске у самој завршници рата, имао је за циљ да осујети било каква изненађења у том смислу. Полазило се од претпоставке да су војна снага и брзина акције гарант оваквог решења! Ако је у питању један, троимени народ, онда му, по Пашићевом мишљењу, није потребно некакво званично представништво, већ је довољно да га представљају Срби са Крфа, односно српска влада. У случају признања Југословенског одбора као представника Југословена из Аустроугарске, Пашић се прибојавао да би он, као председник српске владе, аутоматски изгубио право покровитељства над Србима у Хрватској, као и над Босном и Херцеговином. Осим тога, ако је народ један, како су обе стране истицале од почетка рата, онда му није била потребна ни федерација у оквиру јединствених државних граница. Видовдански устав из

1921. године следио је ову логику кад је у питању унутрашње уређење будуће државе, па је Краљевину СХС дефинисао као унитарну државу.

Анте Трумбић је имао другачије мишљење о уређењу будуће државе. За њега је главни циљ било самоопредељење католичког дела „троименог народа“ (уједињење Далмације са Хрватском и фактичко припајање Словеније) у границама Југославије, што је имплицирало њено будуће федералистичко уређење. Подсетимо се Супиловог става из 1915. године, о коме је писао Никола Стојановић: „Ствар је разумљива, са чисто племенског и ужег становишта“, но „право југословенско гледиште то сигурно није“. Трумбић се по том питању није много разликовао од Супила. Зато је председник Југословенског одбора у другој половини октобра 1918. године захтевао војну интервенцију САД и окупацију југословенских области, пуцајући по шавовима Аустроугарске како би онемогућио победоносним јединицама српске војске да у њих прве уђу. Американци су поводом његове молбе изјавили „да без споразума са српском владом ништа не могу у том погледу предузети...“

А затим је освануо и 1. децембар 1918. године, успостављање југословенске државе (Краљевине СХС) и формирање прве заједничке владе под председништвом Стојана Протића, у којој је Анте Трумбић био изабран за министра спољних послова. Суделовао је на Мировној конференцији у Паризу, као Пашићев заменик, заступајући интересе Краљевине СХС против италијанских претензија према источној јадранској обали. Предводио је југословенску делегацију на преговорима са Италијом у Рапалу 1920. године, после чега је, разочаран политиком Београда, поднео оставку. Изабран је у Уставотворну скупштину као независни заступник, осудио је централистички уставни предлог и гласао против њега. Успротивио се, као и остали хрватски представници, доношењу Видовданског устава 1921. године.

Стварање Народног вијећа у Загребу

Дочекавши вести о намерама Антанте (средином 1918. године) да се са политичке карте Европе уклони Хабзбуршка монархија, чиме су и формално створени услови за стварање југословенске државе, хрватски и словеначки политичари у Југословенском одбору донели су одлуку да се дистанцирају од српске владе и дотадашње заједничке политике и самостално иступе на међународној политичкој сцени. Како је Југословенски одбор још деловао без политичког легитимитета, Трумбић је од савезника затражио његово формално признање као представника Словенаца, Хрвата и Срба који живе у Аустроугарској. Било је очигледно да овом политичару из Далмације Краљевина Србија више није била неопходна у оној мери као на почетку рата, у време када је његов земљак и истомишљеник Франо Супило (у мају 1915. године у Нишу) сугерисао Пашићу да „Србија мора да буде онај државотворни фактор који ће сабирати и слијевати Јужне Словене, јер је она доказала да је дорасла оваквој мисији“.

Почетком октобра 1918. године, када је рат улазио у завршну фазу, Трумбић је саопштио председнику српске владе, у време његовог боравка у Паризу, да нова међународна ситуација не дозвољава више да Србија посматра југословенске народе у Аустроугарској као објекат њених ратних циљева, већ их мора третирати као „равноправне чиниоце који имају извор свога права без обзира да ли постоји Србија“. Што се тиче хрватских и словеначких политичара у Загребу и Љубљани, они су позив америчког председника Вилсона и британског премијера Лојда Џорџа да се уништи и раскомада аустроугарска држава, схватили као повољну могућност да њихови народи „претрче“ из табора побеђених у табор победника и да на тај начин избегну судбину Хабзбуршке монархије, у чијим су се јединицама борили против држава Антанте. Србију, са којом су желели да граде заједничку државу, доживљавали су у овом случају као равноправног партнера. Имиц победника са којим је Србија изашла из рата само је потхрањивао њихов прагматизам, будући да није било друге опције да очувају своју територијалну целовитост и промовишу сопствену државност.

Да би остварили своје намере, хрватски и словеначки политичари су 19. октобра 1918. године формирали Народно вијеће у Загребу, као политичко представништво Словенаца, Хрвата и Срба са територије Аустроугарске. Хрватски сабор је 29. октобра раскинуо државноправне односе између „Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације“ с једне, и Краљевине Угарске и Царевине Аустрије, с друге стране и Хрватско-угарска нагодба из 1868. године проглашена је ништавном.

Прогласивши се за носиоца власти на територији Хрватске и Словеније, Народно вијеће се окренуло преговорима за уједињење са Краљевином Србијом. Иако је на почетку рата био ватрени заговорник заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца, председник српске владе Никола Пашић је у његовој завршници јасно увиђао на какве све препреке наилази његова „југословенска идеја“ из 1914. године. Да би „зближио“, како се и даље надао, хетерогене елементе будуће државе – српску владу, Народно вијеће из Загреба, Југословенски одбор из Лондона и српску политичку опозицију са Крфа – Пашић је пристао да од 6. до 9. новембра 1918. године присуствује конференцији у Женеви, која је требало да „расправи и разреши сва спорна питања“ везана за формирање и уређење будуће државе.

Српску владу на овој конференцији представљао је сам Пашић, а српску опозицију Милорад Драшковић, бивши министар у влади, док је у име Народног вијећа из Загреба наступио Антон Корошец, а у име Југословенског одбора Анте Трумбић. Добивши налог од регента Александра Карађорђевића да призна Народно вијеће, Пашић је предложио да се образује коалициона влада Краљевине Србије, у коју би ушли и представници словеначког, хрватског и српског народа из Аустроугарске. Трумбић је одбио тај предлог, изјавивши да српска влада може да представља само Србе из Србије, а не и југословенске народе (укључујући и Србе) у Аустроугарској. Председник Југословенског одбора је захтевао да се до сазива југословенске уставотворне скупштине, ко-

ја би требало да донесе коначну одлуку о „облику заједничке државе“, Народно вијеће из Загреба призна као суверени и међународно признат орган који ће на својој територији вршити власт, као што српска влада врши власт на територији управо ослобођене Србије.

Принуђен на повлачење од представника југословенских земаља бивше Аустроугарске, па и сопствене опозиције, српски премијер је (потписујући Женевску декларацију) прихватио државни провизоријум који би, до доношења устава новостворене државе, чинило Заједничко министарство (нека врста привремене владе), конфедералну организацију прелазне фазе заједничког државног живота, са две равноправне владе, једне у Србији и друге у Држави СХС и на тај начин питање облика владавине оставио отвореним.

Неуспех Женевске конференције

У Женеви се Пашић нашао усамљен пред представницима Народног вијећа, Југословенског одбора и српске опозиције, а на другој страни био је изложен притиску сила Антанте, нарочито Француске. Његово прихватање женевског споразума значило је одступање од српског програма за југословенско уједињење (дефинисаног Нишком декларацијом 1914), због чега је наишао на отпор чланова своје владе на Крфу и угрозио интересе саме династије. Са Крфа му је стигао телеграм од Стојана Протића, који је заступао одсутног председника владе. У телеграму је Протић на веома оштар начин протествовао због закључака Женевске конференције, па је одлучио да поднесе оставку читавог министарског савета. У том телеграму је, између осталог, писало: „Оно што господа сада истичу и желе то је једна на карада од Министарства (мисли се на Заједничко министарство – прим. аутора) каквог нигде никад није било; то је израз неповерења и Вама лично и Србији која није заслужила такво поступање; то је нешто што никад не бива међу људима који истински хоће народно јединство“.

Стојан Протић је, иначе, био један од ретких политичара у Србији који је још пре уједињења и стварања југословенске државе уочавао сепаратистичке тенденције неких хрватских политичара. У телеграму који је 12. новембра

1918. године послао Јовану Јовановићу у Лондон, Протић пише да, ако хрватски политичари одустану од Крфске декларације, „то ће бити велика штета, коју ћемо дубоко жалити, али онда ћемо ићи свако својим путем: Срби са Србима, а Хрвати и Словенци са Хрватима и Словенцима. Истина, у Паризу и Женеви покушало се да се српски народ из Босне и Херцеговине, Срема и Славоније, Далмације и Лике, Бачке, Баната и Барање одвоји од Србије, па да се с њим направи фронт према Србији. Али ми се надамо да су ти покушаји осуђени на пропаст“.

Женевска декларација није решила питање, већ је оно, као и сва друга питања везана за државно уређење нове заједничке државе, препуштено будућој уставотворној скупштини. Под притиском Стојана Протића, Пашић је обавестио учеснике конференције да српска влада није усвојила закључке овог скупа и да он као председник те владе, с обзиром на то да је потписао спорни документ, мора да поднесе оставку.

Руводећи се неповољним одлукама конференције у Женеви, сам регент изазвао је кризу владе и на тај начин избегао њихову ратификацију, тим пре што је био свестан српских војних предности на самом попришту битке за југословенско уједињење. Држава СХС није била у стању да брани своје границе, изложене притиску Италијана који су настојали да поседу земље које су им биле обећане Лондонским уговором из 1915. године. На позив Народног вијећа, српске трупе прешле су Саву и избиле на крајње северозападне границе југословенске територије.

Женевска конференција се тако завршила неуспехом. На другој страни, она је исказала висок степен неслоге између српских, хрватских и словеначких политичара, којом ће 1. децембра 1918. године и отпочети заједнички живот „три брата народа“, а која ће их пратити све док буде постојала њихова држава, Краљевина Југославија. Пашић је у Женеви новембра 1918. доживео слом и разочарење, а децембра исте године постао је и жртва регентовог „државног удара“, када му је ускраћен мандат за састав прве владе Краљевине СХС. Најјаче упориште круне, бранилац монархије, човек од највећег међународног угледа међу југословенским политичарима, симбол Србије и њене политике, утемељитељ српских ратних циљева и југословенског уједињења, нестало је, додуше привремено, с политичке

Стојан Протић

Регент Александар Карађорђевић

сцене. Женевска дуална формула, са неизвесном позицијом монархије и династије у државно-правном провизоријуму, што је иначе било решено на Крфу, свакако да је била неприхватљива за регента Александра, проузрокујући и само Пашићево уклањање. Човек који је у рату носио главни терет уједињења, регенту више није био потребан. Александар Карађорђевић је намеравао да круни припише заслуге за уједињење, преузимајући улогу објединитеља „троименог“ народа Краљевине.

Како се процес стварања нове државе ближио свом епилогу, Никола Пашић је све мање био „загрејани Југословен“. За разлику од њега, престолонаследник Александар је током рата постајао све ватренији ујединитељ. Обојица су, али у различитом времену и околностима, истицали два кључна разлога за уједињење: стварање велике и моћне државе која би била чврст бредерман германској експанзији на Балкану и аргумент да Срби само у границама Југославије могу да буду у једној држави.

У таквој ситуацији, у Београд је, крајем новембра 1918. године, стигла делегација Народног вијећа са упутствима (тзв. „Напутком“) која су представљала неку врсту услова за уједињење. Они су предвиђали да коначну организацију нове државе одреди свеопшта

народна скупштина Срба, Хрвата и Словенаца квалификованом, односно двотрећинском већином гласова. Уставотворна скупштина имала је да донесе устав, одреди форму владавине и унутрашње државно уређење. До њеног сазива извршну власт вршио би краљ, а законодавну Државно вијеће, састављено од чланова Народног вијећа, Југословенског одбора и сразмерног броја представника Србије и Црне Горе.

Проглашавање Краљевине

Делегација Државе СХС у Београду, ипак, није се држала ових упутстава због све веће опасности од италијанске експанзије на њене територије и револуционарног врења које је претило да дестабилизује стање у југословенским земљама бивше Аустроугарске монархије. Притиснута неповољним развојем догађаја, признала је монархистички облик владавине и династију Карађорђевића. У одговору на адресу делегације Државе СХС, регент Александар је 1. децембра 1918. године прогласио уједињење Краљевине Србије са земљама независне Државе СХС, у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, које ће од 1920. до 1929. године носити име – Краљевина СХС. Тиме је регент прејудуцирао решавање основних питања заједничке државе о облику владавине и династији Карађорђевића, одузимајући будућој уставотворној скупштини карактер установе која је требало да решава та питања.

Стојану Протићу је поверен мандат да образује прву владу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а Видовдански устав из 1921. године промовисао је унитарну опцију унутрашњег уређења те државе, што ће у старту јој више продубити јаз између српских политичара на једној, и хрватских и словеначких, на другој страни. Српско-хрватски сукоб око тог питања даваће главни тон перманентним сукобима који су на унутрашњем плану озбиљно потресали ову државу све време док је она постојала.

Улога савезника

Са доношењем Нишке декларације, 7. децембра 1914. године, српски ратни циљеви и политика српске владе о стварању југословенске државе бивају интернационализовани; одмах по њеном усвајању, текст Декларације достављен је савезничким посланицима у Нишу, а за њу су убрзо сазнали и челници Антанте. Међутим, тај документ није наишао на повољан пријем у Русији, Великој Британији и Француској, што се у том тренутку могло и очекивати. Историчар Драгољуб Живојиновић тврди да су савезничке силе чак одбиле и да прихвате Декларацију. Свака од поменутих земаља имала је своје разлоге због којих није хтела да уважи амбициозне замисли српских политичара, као и припадника хрватске и словеначке политичке емиграције која се у пролеће 1915. окупи-

Велика Народна скупштина, 1918. године

ла око Југословенског одбора у Лондону. Председник Југословенског одбора Анте Трумбић записао је 11. септембра 1915. у свом дневнику „да се Русија и Италија противе стварању југословенске државе, а да им у томе Француска и Енглеска секундирају“.

Русија није желела југословенску државу због великог броја католика у њој, где она не би имала онај утицај који је имала и рачунала да ће имати у православној Србији. Западни савезници (Велика Британија и Француска) сматрали су да је одржавање Аустроугарске у интересу европске равнотеже, па све до средине 1918. године нису узимале у обзир могућност њеног распада и уједињења југословенских народа. Италији није била у интересу једна таква држава која би сметала њеним територијалним претензијама на источнојадранској обали, према Истри, Кварнерским острвима и деловима Далмације, територијама које су јој припале на основу Лондонског уговора. Овим уговором, који су 26. априла 1915. потписали са Италијом како би је увукли у рат на страни Антанте, савезници (В. Британија, Француска и Русија) су показали да не рачунају озбиљно са југословенском идејом и уједињењем Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

У италијанским званичним круговима истицала се приврженост јачању Краљевине Србије и уважавали су се њени захтеви за излазак на море, као што се изражавало и неповерење према стварању Југославије. Италијански министар спољних послова Сиднеј Сонино замолио је 4. августа 1915. године руског посланика у Риму Александра Гирса да Русија поверљиво саопшти српској влади да је у једном члану тајног Лондонског уговора предвиђено да Србија добије на Јадранском мору Сплит и Дубровник и да се Италија томе не противи. Што се тиче Ријеке, истакнути италијански новинар и политичар Салвеино Гаetano залагао се, у листу „Унита“, да овај приморски град „добије своју традиционалну аутономију под заштитом Италије и Србије“.

Одредбе Лондонског уговора радикално су мењале геополитичку карту Балкана. Поред задовољења територијалних интереса Италије на источној јадранској обали, уговор је дефинисао и територије које би припале Србији и Црној Гори после рата. Србији су додељени далматинска обала између реке Крке и Стона, укључујући полуострво, луку и острво Брач, затим, Босну и Хрцеговину, Срем, Бачку и Славонију. Начелно је одлучено да делове Албаније добију

Југословенски одбор у Вашингтону 1917. године

Србија, Црна Гора и Грчка. Италија је желела да се одредбе које су се тикале Србије и Црне Горе задрже у тајности, али се савезници нису с тим сложили и у званичној ноти 4. августа 1915. потврдили су Србији њено територијално проширење. Српска влада није дала своју сагласност на одредбе Лондонског уговора, знајући да је његово прихватање подразумевало и територијалне уступке Бугарској у Македонији. Један од наших најзначајнијих мислалаца тога доба, велики научник светског гласа проф. др Лазо Костић (1897–1979) прокоментарисао је ово одбијање речима: „Један такав пример великодушности и истовремено лудости није познат у историји. Србија се одриче у корист својих највећих непријатеља, Хрвата, добитка, који се само једанпут у историји додељује”.

Поједини историчари, пак, тврде да Краљевина Србија у пролеће и лето 1915. године није била упозната са одредбама Лондонског уговора, као ни са другим документима које су њени савезници у тајности потписивали са неутралним земљама (Румунијом пре свега), желећи да их придобију на страну Антанте. За одредбе Лондонског уговора, тврди Миле Бјелајац, Србија је сазнала тек после Октобарске револуције, тако да, по његовом мишљењу, не стоје тврдње да је она тада пропустила прилику да добије територијално проширење којим би заокружила своје будуће границе и које би за њу биле боља солуција од стварања југословенске државе. Бјелајац тврди да не постоје ни докази да су Централне силе, пре своје офанзиве из октобра 1915. године, преговарале са Србијом о склапању сепаратног мира, нити је било реално од Србије очекивати да тако нешто прихвати.

Савезници су током 1915. године интензивирали притисак на Србију да Бугарској уступи источну Маке-

донију (источно од Вардара). На томе је од почетка инсистирала Русија, што је донекле и разумљиво будући да је улазак Бугарске у рат на страни Централних сила могао витално да угрози њене интересе, односно да доведе руску војску на Карпатима у неповољан положај. Од Србије су уступке тражили и остали савезници. Српска влада је такве захтеве од почетка одбијала, истичући да није примерено од ње, као савезнице, тражити територијалне уступке, уз сугестије да би пристала једино на мање корекције граница уколико Бугарска пружи чврсте гаранције да ће приступити силама Антанте. Пашић је правилно процењивао да постоје мале шансе да се тако нешто и догоди, јер је Бугарска у то време војно, финансијски и династијом била везана за Централне силе. Догађаји који ће убрзо уследити дали су за право таквом ставу српске владе.

На другој страни, неспремност водећих политичара Антанте да прихвате стварање Југославије била је присутна готово све до краја рата. Нарочиту димензију том питању даће и Сједињене Америчке Државе након уласка у рат на страни Антанте, посебно политика америчког председника Вудроа Вилсона и његова „Порука Америчком конгресу у 14 тачака” од 8. јануара 1918. године, у којој се износила визија светског мира после завршетка Првог светског рата.

Вилсон Србији обећао море

Одлука политичког врха САД да се почетком 1917. године ова прекоокеанска сила умеша у ратни конфликт у Европи и помогне Антанти како би извојевала

победу над Централним силама, дочекана је са великим оптимизмом у Лондону, Паризу и Петрограду. Европски савезници су с правом очекивали да ће америчка економска и војна помоћ у великој мери допринети да се што пре оконча крвопролиће у Првом светском рату. И српска влада на Крфу очекивала је да моћна Америка материјално помогне њеној војсци која се припремала за завршне операције на Солунском фронту. Иако се Америка налазила далеко од ратног пожара на Балкану, њени политички и војни кругови били су веома добро упознати са улогом мале Србије у овом рату и жртвама које је она поднела у њему. Већ у децембру 1917. године САД су ставиле на располагање српској влади „аванс од 3 милиона долара за прва три месеца“, обећавајући да ће и даље водити рачуна о потребама њене војске.

Српски политичари су очекивали да Америка пружи не само финансијску него и политичку подршку остварењу ратних циљева Србије. Због тога је председник владе Никола Пашић, уз подршку Министарског савета, одлучио да у САД упути једну државну мисију, која би упознала политичке кругове и јавност те земље са ратним циљевима Србије. Након што је из Вашингтона стигао одговор „да ће америчка влада бити срећна да прими мисију Србије као свог госта“, Пашић је одабрао репрезентативну делегацију која ће, како је говорио, „достојно представљати српски народ у САД“. Штампана је известила да је у Америку отпутовала „српска интелектуална и војна елита“, коју су чинили: угледни теолог Николај Велимировић (касније владика), ректор Београдског универзитета Сима Лозанић, српски посланик у Паризу Миленко Веснић и генерал Михајло Рашић. Делегација је стигла у САД 20. децембра 1917. и боравила је у овој земљи до половине фебруара 1918. године. Амерички домаћини су указали изузетну пажњу српским гостима, а примио их је и председник САД Вудро Вилсон. Чланови делегације су искористили овај сусрет да америчког председника „из прве руке упознају са српским ратним тежњама“.

У време боравка српске мисије у Америци, у Вашингтону је припреман текст чувене „Поруке председника Вилсона Америчком конгресу у 14 тачака“, у којој се износила визија светског мира после завршетка Пр-

вог светског рата. У једној од тих тачака (11) спомиња ле су се Србија и Црна Гора: „Окупиране територије да буду враћене; Србији треба дати слободан и безбедан излаз на море; међусобни односи балканских држава треба да се утврде путем пријатељског договора дуж историјски успостављених линија припадности и националности; треба да буду дате међународне гаранције политичке и економске независности и територијалног интегритета балканских држава“. Лични саветник америчког председника пуковник Едвард Хауз позвао је у председнички кабинет шефа српске делегације Миленка Веснића и замолио га да погледа 11. тачку ове поруке, која се односила на Србију, те да стави евентуалне примедбе, указујући на тај начин изузетно поверење српској делегацији. На изненађење пуковника Хауза, Веснић, иначе велики заговорник југословенске идеје, ставио је примедбу да је у овој поруци требало поминути један од главних ратних циљева Србије: уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

Када је председник Вилсон 8. јануара 1918. године прочитао своју поруку пред америчким конгресом, Веснић је био видно разочаран јер његова примедба није

била прихваћена.

Српски посланик у Вашингтону Љуба Михајловић о томе је хитно обавестио српску владу на Крфу, наглашавајући да конзервативни амерички политичари тешко схватају потребе југословенског уједињења и да је „председник Вилсон у том погледу персонификација америчког јавног мњења, којем је потребно време да правилно схвати наше тежње“. Не помињање „југословенског

уједињења“ у поруци америчког председника није проистичало из конзервативних схватања, како је то тумачио српски посланик, већ пре свега из намере америчке владе да у текућем рату Краљевину Србију третира као савезника, с којом су САД имале дипломатске односе још од 19. века.

Разочарење поруком америчког председника изразили су и хрватски и словеначки политичари у Југословенском одбору у Лондону. Они су били „изненађени и фрустрирани“ Вилсоновим излагањем о очувању Аустроугарске. Такав став америчког председника био је дефинисан тачком 10 ове поруке, у којој је стајало: „Народи Аустроугарске, чије место међу народима же-

Председник САД Вудро Вилсон

Кралевина СХС, касније Кралевина Југославије

лимо да заштитимо и осигурамо, треба да добију најслободнију прилику за аутономни развој". Из овог текста произилази да се председник Вилсон није залагао за „разарање Аустроугарске“, већ само за њену „реконструкцију“, која би свим народима Хабзбуршке монархије, па према томе и Хрватима и Словенцима, омогућила да уживају само аутономна права.

Председник Југословенског одбора др Анте Трумбић је после Вилсоновог говора у Америчком конгресу посумњао у могућност стварања Југославије, будући да се она могла „саградити само на рушевинама Аустроугарске“. Овакво нерасположење међу заговорницима југословенског уједињења проистицало је из непознавања суштине америчке спољне политике, која је била веома прагматична и уважавала искључиво тренутне околности. А оне су политичке кругове у Америци усмеравале пре свега ка разбијању ратног савеза Немачке и пацификацији Хабзбуршке монархије. Зато су Бечу слати сигнали да ратни циљ САД није разбијање Дунавске монархије, већ „њена обнова и напредак“. Овакав став преовладавао је у Вашингтону све до маја 1918. године. И у политичким круговима Велике Британије скоро током читавог рата доминирало је мишљење да је могуће одвојити Аустроугарску од Немачке и тиме разбити једин-

ство централних сила. Веровало се да би Немачка царевина, без помоћи Хабзбуршке монархије, претрпела пораз, а Први светски рат би тиме био окончан.

Председник САД Вудро Вилсон и енглески премијер Лојд Џорџ обећали су у својим јавним наступима у јануару 1918. године Бечу да ће Аустроугарска, уколико се одвоји од Немачке, бити сачувана и обновљена по завршетку рата. Свој став по том питању амерички председник изнео је у тачки 10. своје поруке америчком конгресу, а британски премијер пред синдикалним првацима у Лондону јануара 1918: „Не боримо се за то да уништите Аустроугарску. Сагласни смо са председником Вилсоном да распарчавање Аустроугарске није наш ратни циљ“. Чврсту одлучност да се Хабзбуршка монархија сачува после завршетка рата два у то време најмоћнија државника у свету испољавала су све до лета 1918. године, а онда је наступио нагли заокрет у њиховим перцепцијама будућности ове државе.

Русија се противи уједињењу

У Царској Русији, као највернијем савезнику Србије у рату, нису могли да разумеју да се у Београду тако олако прихвата идеја о стварању државе у којој би се нашли народи које су делиле озбиљне конфесионалне разлике. Један од најутицајнијих руских политичара Сергеј Димитријевич Сазонов, који је за време рата био министар иностраних послова у руској влади, енергично се супротстављао стварању државе у којој би живели православци и католици.

Приликом сусрета са српским послаником Мирославом Спалајковићем 7. априла 1915. године, који му је детаљно предочио став о уједињењу Срба са Хрватима и Словенцима, руски министар је изразио неверицу у могућност њиховог суживота у заједничкој држави, наглашавајући да Русија настоји да после завршетка рата Србија буде „једна снажна и територијално увећана држава која ће имати широк излаз на Јадранско море, јер је поднела највеће жртве и учинила највеће услуге“ (савезницима).

Српски посланик је пожурио да обавести Пашића о разговору са шефом руске дипломатије и исте вече-

ри послао у Београд шифровани телеграм следећег садржаја: „Види се да Сазонов не сматра за сада остварљив наш програм потпуног уједињења Срба, Словенаца и Хрвата и због тога се не одушевљава њиме...“ Спалајковићу се у први мах чинило да је узрок таквом ставу руског министра ратна ситуација: „Католички западни Словени су далеко од Русије и за њу немају много интереса“, додајући да „ти Словени у овом рату нису ништа учинили“ (за савезнике). Он је сматрао да би „потajни разлог“ за такво гледиште мисли могао бити страх „да Србија са католичким елементом од неколико милиона не изгуби свој ранији карактер у коме је православље било главни фактор“.

У време када се водио разговор између Сазонова и Спалајковића, у Русији је боравио и хрватски новинар, политичар и члан Југословенског одбора у Лондону Франо Супило. И он је написао, како тврди, на „чврст православни бедем у Русији“. У покушају да убеди кнеза Јусупова, једног од најутицајнијих представника руске аристократије, да пет милиона Хрвата и Словенаца желе да се уједине са Србима, добио је следећи одговор: „Сва је несрећа у томе што су тих ваших пет милиона – католици. Да су православни, како би све то друкчије ишло. Ви слушате папу, дакле главару изван државе“. Супило је успео да дође и до Сазонова, али му је он отворено изнео разлоге због којих не уважава идеју уједињења „једног народа са три имена“, како се у то време говорило. Видно разочаран, хрватски политичар је 11. априла 1915. године из Петрограда упутио телеграм Николи Пашићу, у којем пише да је Сазонов изразио „сумњу у успех наших заједничких идеала, те је категорички нагласио, да ће Србија добити лијепу одштету и доћи на море, али да је наш југословенски програм неостварив. Он не верује у његово постигнуће, јер се Русија не може толико ангажовати“. Према Супиловом мишљењу, „Сазонов не жели то уједињење због вјерских разлика између Срба, Хрвата и Словенаца“.

Вративши се из Русије без „видних резултата“, Супило је на састанку Југословенског одбора 24. јуна 1915. у Лондону обавестио остале чланове да се „руска влада противи уједињењу католичких Хрвата и Словенаца са православним Србима“, а и руски амбасадор у Француској Извољски, који је у почетку био загрејан за идеју стварања једне велике јужнословенске државе, променио је став уз објашњење „да је база руске

Сергеј Димитријевич Сазонов

политике православље и да Русија из разлога државне политике не може допустити да се Хрвати и Словенци као католици здруже с православним Србима, јер би католици као културнији добили превласт у будућој југословенској држави“. Хрватски и словеначки политичари су били огорчени на Сазонова и друге руске званичнике не само што су се противили уједињењу „једног троименог народа“ већ и због тога што се Русија залагала да Србија после рата добије Босну и Херцеговину, Славонију, Срем и Бачку, као и велики део јадранске обале са Сплитом и Дубровником и острвима Брач, Шолта, Колочеп, Чиово и др. Ипак, настојање руских политичара да се Србија те-

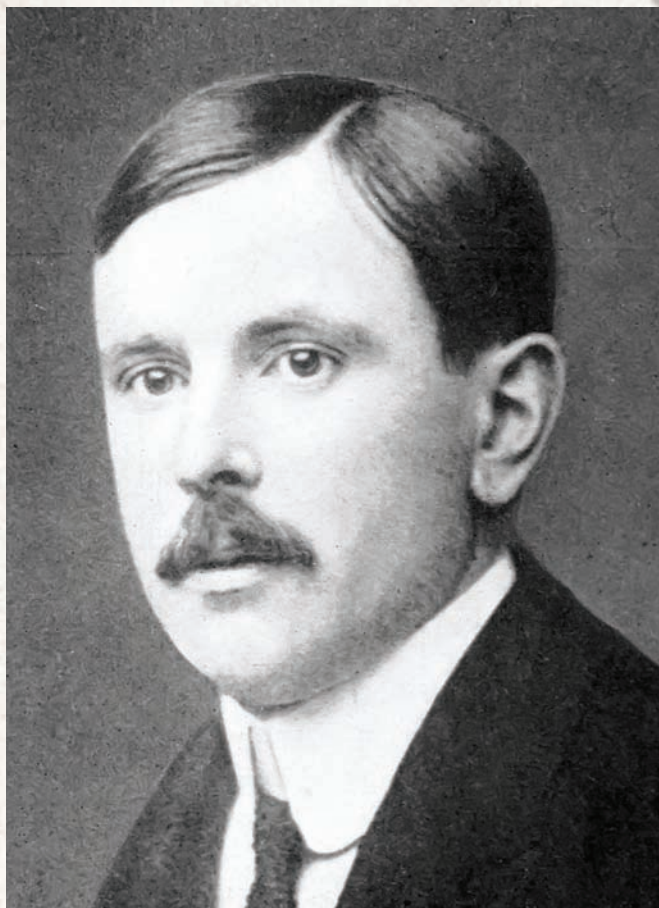
риторијално прошири и изађе на Јадранско море, као и њихово противљење стварању југословенске државе, постало је беспредметно оног тренутка кад је у Русији избила револуција 1917. године. Нова совјетска власт имала је другачије погледе на међународну ситуацију, па и на прилике на Балкану. Поједини историчари су због тога склони тумачењу да је пропаст руске царевине била фатална за Србију и српски народ по завршетку Првог светског рата.

Британска политика

Аутентично тумачење британске политике на Балкану у време Првог светског рата дао је један од њених најбољих познавалаца и савременика, професор (правник и историчар) Слободан Јовановић. Почетком рата на Балкану је, из разумљивих разлога, доминирао утицај Аустроугарске и Русије и српска спољна политика углавном је била окренута овим силама. У својим плановима, пише Јовановић, „Пашић је углавном узимао у обзир само Русију и Аустрију – Русију, која је изгледала наклоњена нашем народном уједињењу и Аустрију, која му је стајала на путу“. Српски премијер се надао да ће у „Светском рату Аустрија подлећи и да ће онда Русија несметано уређивати ствари на Балкану“. Пред крај рата Аустрија је почела да се распада, али се и Русија нашла у хаосу Фебруарске и Октобарске револуције, тако да су обе силе биле принуђене да се повуку са европске, па и балканске политичке сцене. У таквој

ситуацији, у самој завршници рата, Велика Британија се појавила као важан чинилац балканске политике.

До Првог светског рата, а добрим делом и током самог рата, британска званична политика је сматрала да је одржавање Аустроугарске у интересу европске равнотеже. Изван службених кругова било је и оних који су тврдили да је то немогуће уколико се немачко-мађарски дуализам не замени једним уређењем које би Словенима зајамчило равноправност са Немцима и Мађарима у овој држави. У тако преуређеној Монархији Срби и Хрвати не би више имали разлога да изван њених граница траже другачије решење својих националних интереса. До почетка рата ни у тим неслужбеним круговима није се желело рушење

Вилијам Ситон-Вотсон

Аустроугарске, тврди Јовановић, а о стварању некакве Велике Србије није било ни говора.

Отуда ни идеја о стварању једне нове, словенске државе на Балканском полуострву, која би настала на рушевинама Хабзбуршке монархије, у Лондону није прихватана. У британској престоници Аустроугарску нису сматрали својим главним непријатељем у Првом светском рату, већ Немачку, чија је експанзионистичка политика угрожавала енглеске интересе на Блиском истоку и у југоисточној Азији. Најбоља брана за немачки „Drang nach Osten” (продор на Исток) могао је бити, по мишљењу енглеских политичара, обновљени балкански савез из 1912. године, у коме

би се поново на окупу нашле Србија, Бугарска, Грчка, па и Румунија. Међутим, велику неизвесност у погледу обнове балканског војног блока стварала је Бугарска, која се колебала између две зарађене стране – сила Антанте и Тројног савеза. Да би придобили Бугарску да се прикључи Антанти и уђе у балкански савез, енглески политичари су били спремни да Софији понуде значајне територијалне уступке на рачун Србије (Македонију источно од Вардара). Како би од Београда добили пристанак за „одређену територијалну трансакцију” у Вардарској Македонији, Енглези су били вољни да Србији дају статус и значај „Велике Србије”, тврди Јовановић.

Садржај меморандума који је половином јануара 1915. године енглески министар спољних послова Едвард Греј упутио руској влади најбоље исказује енглеске интересе у том периоду на Балкану: „Ако српска влада гарантује Бугарској делове Македоније, српске аспирације за велику Србију, укључујући део јадранске обале, биће задовољене”. Овај меморандум, констатује публициста Небојша Богуновић, „на најбољи начин демантује тврдње појединих злонамерних западних политичара и новинара, да је појам и израз ‘Велика Србија’ настао у Београду”. Конкретизујући свој предлог о великој Србији, Греј је 13. августа 1915. године упутио други меморандум, овога пута председнику српске владе Николи Пашићу, у коме је изнео који се територијални уступци нуде Србији уколико се један део Македоније уступи Бугарској: Босна и Херцеговина, Славонија, Срем са Земунском, Бачка и јадранска обала од рта Опланке (недалеко од Сплита) на северу до тачке 10 километара јужно од Цавтата, као и острва Велики и Мали Дреник, Чигово, Шолта, Брач, Јакљан, Колочер и Пељешац. Судбина српских крајева у југозападном Банату „биће решена мировним уговором, уколико Румунија не уђе у рат на страни савезника”, истиче се у Грејевом меморандуму.

Шеф енглеске дипломатије је у још неколико наврата истицао да амбиције Лондона нису стварање Југославије, већ велике Србије. У писму које је упутио једном од највећих заговорника стварања Југославије, енглеском историчару Ситону-Вотсону, Греј пише да ће Србија у случају савезничке победе ујединити све околне српске територије и осигурати широк излаз на Јадранско море: „Тако ће настати велика и потпуно независна и суверена Србија”, наставља у писму енглески дипломата. Поводом оваквог става британског министра иностраних послова, историчар и академик Драгољуб Живојиновић наглашава: „По свом обиму и политичким импликацијама Грејев предлог представљао је корак далекосежан по значају и последицама. Пре свега, он је потпуније него до тада представљао британску концепцију и истовремено давао подршку идеји велике Србије. Предлог је предвиђао уједињење са Србијом свих оних крајева Аустроугарске у којима

ЛОНДОН ОКРЕЋЕ ЛЕЋА СРБИЈИ

Одлучивши се, од средине 1918. године, дефинитивно за разбијање Аустроугарске монархије, званични кругови у Лондону почели су све више да уважавају мишљење једног од највећих заговорника стварања Југославије, енглеског историчара Ситон-Вотсона, као стручњака за балканско питање. На захтев Форин офиса он је израдио меморандум у којем је, плашећи се „Велике Србије као руске предстраже на Балкану“, изнео своје погледе на могућност настанка заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца.

Противећи се стварању велике српске државе, која би укључивала Босну и Херцеговину и имала излаз на море, Вотсон је уверавао британско министарство спољних послова да „југословенско питање не би требало решавати парцијално, проширивањем Србије на Босну и Херцеговину и дајући јој излазак на море, него целовито – стварањем једне југословенске државе у складу са начелима народности“. На тај начин би, по његовом мишљењу, „цивилизованији Хрвати и Словенци преузели вођство у политичком и културном животу нове државе од храбрих, али примитивних српских сународника“.

Да би се спречио наводни српски хегемонизам, Вотсон је предлагао да престоница будуће државе буде у Сарајеву, као географском средишту, или да се периодично сели из једног националног центра у други, тако да би повремено могла бити у Београду, Загребу и Љубљани.

Енглески историчар Кенет Калдер тврди да је овај Вотсонов меморандум био добро прихваћен у Форин офису и да је начелник ратног одељења овог министарства Харолд Николсон „препоручио“ да га британска влада узме у обзир када се на „конференцији мира“ буде одлучивало о Хабзбуршкој монархији.

је српски етнички живаљ сачињавао већину или бар одређени проценат становништва. У случају јадранске обале преовладало је Грејово уверење да Србија треба да добије економски (трговачки) приступ на море“.

Међутим, како тврди професор Слободан Јовановић, Велика Британија се ипак прибојавала да таква велика Србија не постане „руска предстража“ на Јадрану: „Русија је тренутно била онемоћена једном револуцијом (1917), али ако би, што није било немогућно, револуцију прекужила, она би стала поново надирати на Балкан. У том случају, ништа не би боље одговарало њеним интересима него једна велика Српска држава“. Енглеска није хтела Русију на Јадрану, тврди Јовановић, па зато није искрено хтела ни Велику Србију: „Она је почела да ради противу нас, али, по свом обичају, више посредно него непосредно. Она је прихватила идеју о заједничкој држави Срба, Хрвата и Словенаца, у нади да ће Хрвати и Словенци као католици задржавати православне Србе, да се не подају руском утицају. Чак је било енглеских експерата који су узимали да су Хрвати и Словенци толико културнији од Срба, да ће им преотети вођство заједничке државе и начинити од ње исто тако чврст бедем противу Русије, као што је то раније Аустрија била“.

Без обзира на то што је званична политика британске владе до пред сам крај Првог светског рата била усмерена ка очувању Аустроугарске, што је искључивало могућност стварања нове државе на Балкану у којој би заједнички живели Срби, Хрвати и Словенци, Лондон није спречавао активности појединих незваничних кругова који су се залагали за стварање Југославије. Међу малобројним заговорницима „југословенске идеје“ у Великој Британији запажену улогу имали су Вилијам Ситон-Вотсон, угледни историчар који је добро познавао прилике на Балкану и Викем Сид, један од најбољих британских новинара, уредник спољнополитичке рубрике и главни и одговорни уредник утицајног листа „Тајмс“.

Југословенски одбор

Иако су деловали као невладине личности, Вотсон и Стид су, у духу енглеске традиције, бранили интересе своје земље без обзира што се нису увек слагали са политиком своје владе. А интереси Велике Британије на Балкану били су деценијама усмерени ка томе да се спречи утицај Русије на православне народе који су ту живели и да се овој великој словенској земљи онемогући излазак на „топло море“. Према мишљењу многих енглеских политичара и јавних радника, Србија је била продужена рука Русије на Балкану и зато су веома често били подозриви према њој. У страху да Србија не постане одскочна даска за руску доминацију у југоисточној Европи, Вотсон је све више почео да се окреће Хрватској, подржавајући идеје и ставове хрватских политичара у Југословенском одбору у Лондону. Угледни

Јован Дучић

историчар и академик Милорад Екмечић тврди да је Ситон-Вотсон „подржавао више Хрвате него Србе, верујући да су они више окренути Западу“ и да „основа Вотсонових идеја лежи у заговарању заједничке југословенске државе у којој ће католички Запад временом преузети вођство“.

Многи домаћи и страни историчари давали су велики значај улози Вилијама Ситон-Вотсона и Викема Стида у стварању Југославије, али су избегавали да нагласе да су се они залагали за југословенско уједињење по мери енглеских интереса, према којима је у новој заједници требало дати предност „западним католичким Хрватима“ у односу на „источне православне Србе“. Вотсонова „наклоност“ према Хрватима доћи ће поново до изражаја крајем тридесетих година, када се одлучивало о преуређењу Југославије и када је он здружено подржао хрватску федералистичку опцију о стварању Бановине Хрватске, августа 1939. године.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ДОБРОВОЉАЧКИ КОРПУС

Сви они проблеми који су оптерећивали односе између Срба, Хрвата и Словенаца у новоствореној држави, могли су се уочити још у време стварања Српског добровољачког корпуса у царској Русији. Сви они који су имали имало политичког слуха могли су, из понашања војника и официра, припадника та три народа у тек формираној добровољачкој јединици, извући корисне поуке за будућност, али то, нажалост, нису учинили. Политички ставови Хрвата и Словенаца који су најпре били аустријски војници, затим руски заробљеници, да би најзад добили статус српских добровољаца, подударали су се са мишљењем представника та два народа у Југословенском одбору у Лондону, који је формално заступао интересе Јужних Словена из Аустроугарске.

Мада је у Корпусу било 90 одсто Срба, новопридошли добровољци захтевали су да се та јединица више не зове „српска“, него „југословенска“. Постављали су и друге захтеве који су одисали шовинизмом и верском нетрпељивошћу: „... Да се одвоје хрватски и словеначки војници од српских и да се формирају засебни пукови са истонационалним официрима; да се не мешају католици и православни; да се Корпус никако не сматра војском православне Србије, већ засебном југословенском револуционарном војском, којој је једини задатак да буде реална политичко-војничка база у будућим мировним преговорима, после завршетка Првог светског рата...“

Држава помирења

Од Југославије се очекивало да буде држава помирења, да унутар својих граница сабере све Србе, Хрвате и Словенце, ублажи супротности и разлике које су их вековима раздвајале и обезбеди услове за њихов бржи економски и друштвени напредак. Међутим, дводеценијско искуство живљења у заједничкој држави не само да није испунило ова очекивања већ је постојеће антагонизме још више заоштрило, да је обесмислило и саму идеју на којој је ова држава поникла.

Потресен вестима из отаџбине да хрватске усташе врше покољ над Србима и разочаран у политичку елиту Краљевине Југославије, као и у саму југословенску државу, велики српски песник Јован Дучић је 1941. године из емиграције (САД) поручивао: „Југословенство није поникло ни из каквих позитивних основа, него из једног апсолутног неспоразума; продукт је једног нарочитог поремећаја свих здравих начела за живот, једна романтика која је постављена наспрот реалне политике и једна фатаморгана која је одвела у катастрофу државу Србију, једино реалну у том нездравом сну о немогућем и неприродном“. Жалио је што је Краљеви-

Руски цар Николај II

на Србија 1918. године избрисана са политичке карте Европе, да би уступила место „фатаморгничној“ и „проблематичној“ Југославији и за то оптужио политичке факторе у Србији што су неопрезно прихватили идеју о „братству југословенских народа“.

Један од парадокса који је пратио процес југословенског уједињења огледао се у чињеници да најватренији заговорници југословенске идеје међу српским политичарима и интелектуалцима нису довољно познавали цивилизацијске, културне и верске особности хрватског и словеначког народа са којима је требало ступити у заједничку државу. Многе личности у Србији које су биле у прилици да доносе одлуке о стварању југословенске државе нису ни закорачиле на онај део територије Аустроугарске где су живели Хрвати и Словенци, па према томе нису могле стећи реалну слику о расположењу та два народа да ступе у заједничку државу са Србима. Поједини историчари тврде да је престолонаследник Александар Карађорђевић, будући краљ Југославије, само једном пре Првог светског рата прошао бродом поред Сплита, поздрављајући окупљене далматинске омладинце на сплитској риви. То је, до тада, био једини његов контакт са „хрватском стварношћу“. Ни многи српски посланици који су 7. децембра 1914. године изгласали Нишку декларацију, којом се захтевало ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, нису познавали не само тренутне политичке прилике у Хрватској и Словенији, већ нису много знали ни о култури, вери и менталитету ова два народа.

Упућени тврде да су међунационални односи у Српском добровољачком корпусу у Русији још у лето 1916. године били јасан показатељ каснијих проблема који ће потресати Краљевину Југославију. О томе је историчар Драгослав Јанковић писао: „Добровољци су били барометар правог расположења хрватског

и словеначког народа у првом колективном сусрету са српским народом у току Првог светског рата“.

Када је, после низа перипетија, Српски добровољачки корпус коначно формиран, уз велику подршку руског цара Николаја II, међунационални проблеми у њему не само да нису отклоњени, него су се и заострили. Малобројна „словенска католичка браћа“ из Хабзбуршке монархије која су приступила овој јединици, испољила су неповерљив и нетрпељив став према српским официрима и војницима.

Велико разочарање у српској влади у време њеног боравка на Крфу настало је када се нису испунила Трумбићева обећања да ће се „хиљаде Хрвата и Словенаца“, који су као досељеници живели у Америци и Канади, пријавити у српске добровољачке јединице. На Крф је из Америке стигло само 2.000 Хрвата и још мање Словенаца, док је Срба у том добровољачком транспорту било више од 4.000. Уверење или можда илузија Николе Пашића да су „Срби, Хрвати и Словенци један народ са три имена“ и да имају један завичај било је озбиљно уздрмано кад му је Трумбић писмено саопштио разлоге зашто се његови саплеменници нису у довољном броју одазвали позиву да се упишу у добровољце: „Схватите да је код српских елемената изван отаџбине много лакше имати успјеха када се ради за помоћ Србији, јер већ само име довољно је да им објасни ствар и побуди одушевљење за њу“, каже Трумбић, „али то није довољно код Хрвата и Словенаца којима, кад их се зове у добровољце, треба улити увјерење да се не ради само о засебној српској ствари, већ и о њиховој и да се борба, у коју их се зове, води за ослобођење и њиховог завичаја, једнако као и онога њихове српске браће“.

Побуна у Загребу

Вест о оружаном побуни која је у Загребу избила против нове државне заједнице само пет дана после свечане церемоније проглашења уједињења „братских југословенских народа“ и образовања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, као да је „затекла“ присталице југословенског уједињења који нису могли да верују да у Хрватској постоји снажан отпор идеји о заједничком животу Срба, Хрвата и Словенаца у једној држави. Нису се изненадили једино добри познаваоци политичких прилика у бившим аустроугарским покрајинама, јер су знали да већина хрватског народа и већина њихових партија с неповерењем, па чак и мржњом, гледа на новопроглашену државу.

Напету атмосферу отпора и противљења уједињењу стварали су челници двеју политичких групација – Хрватске сељачке странке и Хрватских праваша, као најекстремнијих експоната хрватског национализма. Вођа ХСС Стјепан Радић јавно је изјављивао да он не признаје „такозвано краљевство СХС под династијом Карађорђевића, будући да је оно прокламовано изван Хрватског сабора, без икаквог саветовања и икаквог мандата хрватског народа“. Радић се у својим говорима залагао

за стварање Независне хрватске Републике, мада су хрватски представници из Југословенског одбора 1917. године на Крфу потписали Декларацију у којој је недвосмислено писало „да ће држава Срба, Хрвата и Словенаца бити уставна, демократска и парламентарна монархија на челу са династојом Карађорђевића”.

Заједнички живот у новој држави био је оптерећен пропагандним стереотипима које је годинама ширила аустроугарска пропаганда (о „дивљачкој Србији”, „примитивним Србима”, „шизматичима”, „бизантизму” итд.), да „Србија нема шта да тражи преко оних граница које је добила 1878.”, да не постоји „никакво загранично српство”... У месецима након уједињења, по истом пропагандном моделу, римокатоличка црква и хрватске политичке партије прихватили су нове стереотипе о окупаторској српској војсци, пљачки хрватске имовине, затирању хрватског језика, писма и културе, финансијском искоришћавању Хрватске, спутавању цркве и непоштовању римокатоличке вере, запоставању хрватских области.

Рат у који је Аустроугарска монархија „гурнула Словене на Србију” неминовно је посејао мржњу и додатно неповерење. Злочини које је аустроугарска војска, сачињена добрим делом од Хрвата, Словенаца, па и Срба, починила у Србији нису могли да буду брзо заборављени. Још мање око 1.200.000 погинулих Срба у овом рату. Материјални губици (пљачке, рушење, затирање) који су умањили национално богатство Србије за више од 50 одсто у односу на предратни период, били су таквих размера да су хроничари описивали Србију као „костур”, разрушени и опустошени „војнички логор”, а амерички новинар Џон Рид ју је још у пролеће 1915. године називао „земљом смрти”. Године 1918. између Срба и Хрвата испречили су се догађаји из 1914, везани за фронт на Дрини, Сави, Колубари, Мачви, као места сећања на злочине непријатељске војске. Колективно памћење није допуштало брзи заборав и опроштај. Чињеница да је страхоте рата осетило око 4 милиона грађана Србије и да је у армијама Монархије (51 милион становника) било ангажовано око 500.000 регрута (14% укупног састава) са простора који су 1918. ушли у састав Краљевине СХС, говоре о степену неповерења са којим је започет заједнички живот у новој држави. Националне, верске, економске, културне разлике које су делиле становништво Краљевине СХС додатно су биле заострене ратом који је имао религиозан и братоубилачки карактер и неминовно је одредио природу будућег уједињења.

Прогон ћирилице из школа и штампе, забрана јавног исказивања националних осећања, велеиздајнички процеси, затвори и логори за Србе у Хрватској, део су друштвеног миљеа у коме је српски народ под Аустроугарском монархијом живео пре рата. „Освета клерикализма” огледала се у захтевима папе Пија Х да се од стране српска „болест” и наредбама султана о отпочињању „светог рата” против неверника (Србије и Црне Горе). Уједињење као да је изненадило и Србе и Хрва-

те, посебно српски народ, код кога, како пише историчар Љубодраг Димић, „није било духовне припреме за заједнички живот”. Српски народ, па ни његова војска која се храбро борила на Солунском фронту и ослободила отаџбину, нису знали шта их чека по ослобођењу, у којој и каквој ће држави наставити да живе. Југословенско уједињење годинама су заговарали писци, песници, интелектуалци, по својој природи склони недовољно рационалном размишљању, сензибилни, романтични маштари убеђени да се „југословенско духовно јединство” може брзо и лако досегнути.

Немоћ интелектуалне елите

Интелектуална елита, са своје стране, није успела, а није ни могла за кратко време да створи демократско друштво које ће бити спремно и способно да затоми све економске, социјалне, националне, верске, цивилизацијске, историјске супротности међу југословенским народима и окрене се искључиво заједничким вредностима и интересима. Поједини историчари склони су тврдњама да су обе Југославије формиране на брзину и да су због тога унапред биле осуђене на пропаст. Показало се да није довољно што је Србија у нову државу уложила своју државност и традицију, за њу жртвовала више од једне четвртине укупног становништва, дефинисала и дипломатски „изнела” југословенски програм и војском сачувала југословенски простор од комадања. На крају рата нашла се у табору ратних победника и тиме омогућила осталим југословенским народима (Хрватима и Словенцима) да, преко формирања новонастале југословенске државе, напусте страну поражених и да се готово без жртава и последица прикључе победницима.

За настајање нове државе била је неопходна и воља сила победница да Аустроугарска монархија нестане са политичке карте Европе. Та воља је дефинитивно исказана у последњој ратној години. Ривалство Енглеске и Русије око решења Источног питања деценијама је сврставало Србију у руску интересну сферу, представљало као „предстражу” Русије на Балкану, изазивало подозрење западних сила. Руско иступање из рата 1917. године отклонило је у Великој Британији „страх” од настајања једне велике словенске државе на Балкану. На крају је и Италија, која је уједињење Срба, Хрвата и Словенаца доживљавала као суспендовање одлука тајног Лондонског пакта из 1915. и која се супротстављала свакој помисли о стварању велике словенске државе на обалама Јадрана, морала да попусти пред чињеницом да та држава настаје у борби и „преврату” мимо њене воље. Нова држава је, завршетком рата, добила јасно одређене задатке и функцију у свету насталом на рушевинама великих царстава – да чини зид који спречава обнову германске опасности, да служи као „санитарни кордон” који онемогућава преливање идеја Октобра на Запад, да буде експонент победничких сила на Балкану и бранитељ мировног поретка успостављеног на крају рата.

Версајски мир потписан на Видовдан 1919. године

На „брзо уједињење“ утицао је страх међу хрватским и словеначким политичарима од социјалних ломова, опште несигурности, привредног хаоса, друштвених немира, револуционарних идеологија, спољне опасности (Италија), реваншизма и ревизионизма. Не треба занемарити ни политичку вољу Срба из Монархије да се уједине са матицом. Иако је међу Хрватима било присутно и настојање да уједињење буде извршено на основу „дуализма“, уз поштовање хрватског историјског и државног права, превагу је однела опција о „троименом народу“, која је чинила идеолошку основу ратног програма Србије и осталих чинилаца југословенског покрета (Југословенског одбора у Лондону), бар у првој фази рата.

Схватање о „троименом народу“, које су једни (Хрвати и Словенци) доживљавали само као „пропагандну формулу“ са изразитом оперативно-политичком функцијом у разбијању Аустроугарске монархије, други (Срби) су пригрлили као политичку филозофију која ће одредити и погледе на будуће државно уређење, али ће дуго подстицати и националну демобилизацију Срба, тј. одсуство бриге о националној, духовној, економској, културној интеграцији, што ће резултирати веома погубним искуством. Српски политичари, посебно они на власти, дуго нису увиђали да је идеја о „етничком унитаризму“ само фикција, илузија превазиђена стварношћу националног живота у Краљевини СХС. Прелазили су преко тога што су Хрвати и Словенци одбацивали „етнички унитаризам“, инсистирали на посебности свога језика, писма и књижевности (тзв. „језички

рат“), истицали у први план сопствену националну идеологију, наглашавали историјску индивидуалност и права (хрватско историјско и државно право), имали друштвену елиту (племство и грађанство, делом страног порекла, али изразите хрватске националне свести) и политичке партије способне да опструкцијом изборе оно што бројем и присуством у Народној скупштини нису могле.

Нова држава била је резултат међународних околности, али и самосталног избора српске политичке елите која је југословенско уједињење претпоставила стварању српске државе. Уједињење 1918. године окупило је скоро све Србе под једним државним кровом и значило је прилику да се, најзад, и српски народ, по својим особинама изразито полицентричан, национално интегрисан у оквирима очекиване југословенске интеграције. Уједињење је представљало значајну прекретницу у животу сва три народа. Њихово окупљање у оквирима граница исте државе значило је судар различитих историјских свести, традиција, менталитета и друштвених навика, суочавање дијаметрално супротних правних, монетарних, пореских, саобраћајних, просветних система, спајање друштава која су се умногоме разликовала, сусрет процеса модернизације (индустријализација и модернизација) са конзервативизмом аутархичног друштва и остацима феудалне свести у организацији друштвеног живота. Неразвијено грађанство није било у стању да југословенски, а тиме и српски простор уједињује на економским и културним основама, већ на политичком и идеолошком плану. Конзервативизам, искључивост, примитивизам, клери-

кализам оптерећивали су све области друштвеног живота. Свест о неопходности утемељења југословенског културног идентитета и осећаја припадности истом југословенском друштву никада није однела превагу над старим навикама и националним одређењима. Постојеће нације тешко су савлађивале већ формирану свест о својој „изузетности“, „особености“, „несводљивости“ на било који „колективни ентитет“. Изузетак су представљали једино Срби.

У периоду такозваног „државног провизоријума“, који је трајао до доношења Видовданског устава 1921. године, бивше аустријске, угарске и аустроугарске провинције задржале су своје посебне „земаљске владе“, аутономни делокруг рада, целовитост територија омеђену административним границама из периода Двојне монархије. Очување територија, административно обликованих у претходном историјском периоду, било је једна од битних саставница историјског и државног права, на које су, с посебном осетљивошћу, позивале политичке странке Хрвата. Готово без изузетка, све хрватске политичке партије, ослањајући се на историјско и државно право, заговарале су конфедералистичко или федералистичко државно уређење, у коме је Хрватска, као наследница претходне монархије, фигурирала у њеним историјским границама (Далмација, Хрватска, Славонија, Срем) и имала право да законодавно одлучује без надзора централних власти. Хрватски политичари су истрајавали у захтеву за посебним националним развојем у својој засебној држави, или јасно омеђеној и уређеној аутономији.

Идеја историјског и државног права била је супротна српском схватању државности. Српски политичари видели су у њој погубни анахронизам. Насупрот њој, владајућу политичку филозофију у држави представљала је идеја о „народном и државном јединству“. Српске политичке партије су, свесне велике етничке измешаности становништва и расутости српског ентитета, одбацивале сваку формулу државног административног уређења које би, у границама постојећих „историјских покрајина“, даље цепало, однарођивало и „мајоризовало“ српски народ. То је био један од основних разлога који је водеће српске политичке странке чинио заговорницима унитарне државе. Отуда су затечену административну поделу на округе и жупаније сматрали једним од узрока државне нестабилности, „огњиштима“ сепаратизма, заостатком аустроугарске политике која је истрајавала на разједињавању, денационализацији и удаљавању.

Подела Краљевине СХС на 33 области

Видовдански устав и Уредба од 26. априла 1922. године увели су нову административну поделу Краљевине на 33 области, заокружене не по националним, већ по „природним, социјалним и економским приликама“. Територија Србије, Војводине, Косова и Метохије и Санџака издељена је на 15 области, док су остали делови земље, са малим изменама, остали у оквирима својих ранијих „историјско-административних делова“ (Словенија – 1, Хрватска – 4, Далмација – 2, Босна и Херцеговина – 6, Македонија – 3, Црна Гора – 1). Несумњиво да је, уместо да сабира, административна подела из 1922. године још више дробила српски етнички простор, задржавала старе и уведила нове баријере међу Србима.

У првој деценији живота Краљевине СХС српске политичке партије искључивале су историјске, племенске, верске, покрајинске разлике као разлоге за ново преуређење и територијално издвајање из оквира постојеће државне целине. Страх да увођење федерације може да угрози заједничку будућност југословенских народа мешао се са убеђењем да је територијално разграничење на националној основи немогуће извести без „отварања“ било ког националног питања, посебно српског, с обзиром на разумевање овог народа на читавом југословенском простору. Отуда, у име државе коју су створили и љубоморно чували, Срби су свесно запоставили сопствене националне интересе, одбацили и саму помисао о формирању српског политичког покрета (као што су то чинили Хрвати између два рата) и одрекли се сопственог државотворног идентитета, зарад државне целине, којој није био суђено да опстане. Априлски рат 1941. године и окупација земље само су прекинули агонију у којој су се нашли југословенски народи, пре свега Срби и Хрвати, којима и без новог светског рата није било суђено да наставе живот у заједничкој држави. ■